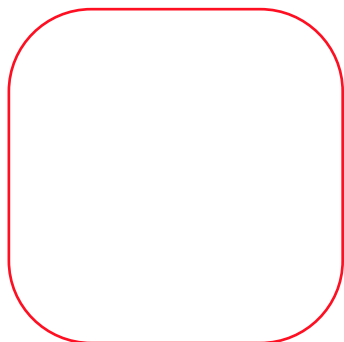
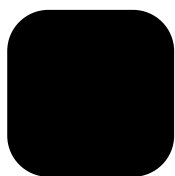


Nationale Raad
voor de Productiviteit



Jaarverslag

2023

Inhoudsopgave

Grafiekenlijst.....	3
Tabellenlijst.....	3
Figurenlijst	4
Executive summary	5
1. Vaststellingen.....	8
1.1 Nationale diagnostiek.....	8
1.2 Regionale diagnostiek.....	13
2. Inzetten op productiviteitsgroei is cruciaal.....	28
2.1. Een aantal belangrijke maatschappelijke uitdagingen vereisen bijkomende financiële middelen.....	28
2.2. Productiviteitsgroei als beste middel om financiële middelen te verhogen	30
2.3. ... en ook noodzakelijk voor een duurzame toename van het inkomen.....	31
3. Productiviteitsgroei kent al geruime tijd dalende trend en er zijn uitdagingen voor de toekomst..	31
4. Drie prioritaire uitdagingen/assen voor het beleid	33
4.1 Zorg voor een voldoende aanbod van geschoolde arbeid	33
4.2 Zorg voor voldoende publieke investeringen	36
4.3 Stimuleer innovatie	38
Activiteitenverslag.....	42
1.1. De Raad.....	42
1.2. Activiteiten 2023.....	43
Bijlagen: Advies Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB 2023-2828) – 14 december 2023	
44	
Bronnenlijst.....	60

Grafiekenlijst

Grafiek 1. Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur, 2000=100	8
Grafiek 2. Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur in de verwerkende nijverheid, 2000=100	10
Grafiek 4. Evolutie van de uurproductiviteit, 2003=100	14
Grafiek 5. Bijdragen van de sectoren tot de groei van de arbeidsproductiviteit per uur (gemiddelde jaarlijkse groeivoet)	17
Grafiek 6. Uitvoer van de 3 Belgische gewesten volgens productieve/ minder-productieve bedrijfstakken, 2015, in miljard euro	21
Grafiek 7. Bruto toegevoegde waarde geproduceerd voor de uitvoer van elke gewest, naar productiviteitsniveau van de bedrijfstakken, in miljard euro	22
Grafiek 8. Werkgelegenheid actief voor de uitvoer van elke gewest, naar productiviteitsniveau van de bedrijfstakken, in 1.000 personen	23
Grafiek 9a. Bruto toegevoegde waarde per gewest voor de uitvoer van elk gewest, productieve bedrijfstakken, volgens omvang	24
Grafiek 9b. Bruto toegevoegde waarde per gewest voor de uitvoer van elk gewest, minder-productieve bedrijfstakken, volgens omvang	24
Grafiek 10a. Werkgelegenheid per gewest voor de uitvoer van elk gewest, productieve bedrijfstakken, volgens omvang	25
Grafiek 10b. Werkgelegenheid per gewest voor de uitvoer van elk gewest, minder-productieve bedrijfstakken, volgens omvang	26
Grafiek 11. Evolutie arbeidsproductiviteit per uur, 1970-2020	31
Grafiek 12. Bijdrage van de TFP aan de economische groei, vooruitzichten op middellange termijn ten opzichte van bijdragen uit het verleden	32
Grafiek 13. STEM- en ICT-profielen, 2021	34
Grafiek 14. % 25-64 jarigen dat deelnam aan onderwijs en training de voorbije 4 weken, 2022	35
Grafiek 15. Gemiddelde jaarlijkse bruto publieke investeringen (tangible en intangible) als % bbp (2012-2021)	37

Tabellenlijst

Tabel 1. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur	8
Tabel 2. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume en van de gewerkte uren	9
Tabel 3. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur, sectoren	9
Tabel 4. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit in de Belgische verwerkende nijverheid	11
Tabel 5. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit in de Belgische marktdiensten	12
Tabel 6. Jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit, 2020	14
Tabel 7. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de uurproductiviteit	15
Tabel 8. Groei van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit, 2003-2007 en 2012-2019, gemiddelde jaarlijkse groeivoet	15
Tabel 9. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur, bedrijfstakken	16
Tabel 10. Lijst met de bedrijfstakken naar productiviteitsniveau (productieve bedrijfstakken met "1" gemerkt)	19
Tabel 11. Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de top-10 bedrijfstakken voor de uitvoer van elk gewest	27
Tabel 12. Macroeconomische veronderstellingen in het 2021 Ageing Report van de Europese Commissie en in het rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing (juli 2023)	30

Figurenlijst

Figuur 1. Schematisch overzicht van een interregionale input-outputtabel	18
--	----

Executive summary

De nationale en regionale diagnose tonen een algemene vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit

Nationale diagnose

De vertraging van de economische groei die volgde op de oorlog in Oekraïne had een negatieve invloed op de groei van de arbeidsproductiviteit per uur in België. Voor de periode 2019-2022 haalde de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de productiviteit minder dan een halve procent. Deze evolutie is te verklaren door een bijzonder forse toename van de gewerkte uren, terwijl de groei van de toegevoegde waarde in volume beperkt bleef. Ze hangt ook samen met een algemene vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit binnen de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, terwijl de productiviteitswinst van de marktdiensten toenam in vergelijking met de periode 2012-2019. Voor deze laatste is de goede prestatie voor de periode 2019-2022 voornamelijk te danken aan het jaar 2020, en ze geldt bovendien slechts voor de helft van de 12 bedrijfstakken van de marktdiensten.

Regionale diagnose

Als men twee recente perioden zonder grote crisis vergelijkt, dan ziet men dat in de drie Belgische gewesten de groeivoeten van de uurproductiviteit fors vertraagden tussen de perioden 2003-2007 en 2012-2019. Deze vermindering van de winst aan uurproductiviteit is meer uitgesproken in het Brussels Gewest en in Vlaanderen, waar het volume gewerkte uren vergeleken met Wallonië beter stand hield tegenover de algemene vertraging van de economische groei tussen deze twee perioden. Op sectorniveau blijft de verwerkende nijverheid een hogere productiviteitsgroei optekenen dan in de rest van de economie. De productiviteitswinsten in de industrie namen evenwel fors af in het Brussels Gewest en in Vlaanderen tussen de perioden 2003-2007 en 2012-2019, terwijl deze standhielden in Wallonië. Deze winsten namen in Brussel en in Vlaanderen eveneens af in de belangrijke sector van de marktdiensten, in tegenstelling tot Wallonië.

Voor 2020 bevestigen de gegevens van de regionale rekeningen dat het verlies aan activiteit door de coronacrisis zich voornamelijk vertaalde in een forse daling van de arbeidsduur in de drie gewesten, en veel minder in een aanpassing van de tewerkstelling. De uurproductiviteit nam dan ook fors toe in elk gewest in 2020, terwijl de schijnbare arbeidsproductiviteit afnam door de beperkte daling van het aantal werknemers.

Berekeningen op basis van de interregionale input-outputtabel voor het jaar 2015 toont ook de verwevenheid tussen de drie gewesten. Elk gewest draagt in min of meerdere mate bij tot de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid van de uitvoer van een ander gewest, met in het bijzonder een sterkere bijdrage van het Brussels gewest aan de uitvoer van de andere gewesten.

Een beleid gericht op productiviteitsgroei is meer dan ooit nodig

Productiviteitsgroei is cruciaal

Als belangrijkste determinant van economische groei - op lange termijn zelfs de enige bron van potentiële output – zorgt productiviteitsgroei ervoor dat heel wat uitdagingen waarmee we vandaag geconfronteerd worden, financieel makkelijker te dragen zijn. Denk aan de sterk toenemende sociale uitgaven door de vergrijzing; maar ook de omvangrijke investeringen die nodig zijn om het hoofd te bieden aan de klimaatverandering en de - transitie; en andere maatschappelijke uitdagingen die zich stellen bv. op het vlak van mobiliteit, sociale cohesie, nieuwe ontwikkelingen in de gezondheidszorg... Deze uitdagingen vragen extra middelen/investeringen, zowel privaat als publiek, die zonder economische groei moeten gefinancierd worden door een daling van de consumptie en/of de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in gevaar brengen. Bovendien is productiviteitsgroei ook een belangrijke voorwaarde voor de groei van de reële inkomens.

De productiviteitsgroei kent al geruime tijd een dalende trend en er zijn ook uitdagingen voor de toekomst

De voorbije 5 decennia daalde de productiviteitsgroei stelselmatig. In de jaren 70, een periode waarin België productiviteitswinsten kon boeken door technologieën uit de VS te integreren, bedroeg de productiviteitsgroei nog gemiddeld 4,5 % per jaar. Sinds de jaren 2000 halen we slechts gemiddeld 0,8 % per jaar; nu de inhaalfase voorbij is, moet de technologische grens verlegd worden, wat een stuk moeilijker is. Bovendien kan de productiviteitsgroei een belangrijke tegenwind verwachten van de klimaatverandering, onder meer doordat investeringen in productief kapitaal en innovatie opgeofferd worden aan investeringen in de klimaattransitie en in aanpassing aan de klimaatverandering.

Nood aan beleidsaandacht voor productiviteitsgroei

Gegeven enerzijds de uitdagingen voor het realiseren van productiviteitsgroei en anderzijds het belang ervan, is een beleid gericht op het stimuleren van productiviteit vandaag misschien wel groter is dan ooit. De NRP identificeert in zijn rapport drie assen waar het beleid volgens hem prioritair moet op inzetten om de productiviteitsgroei te stimuleren.

Zorg voor een voldoende aanbod van geschoolde arbeid

Menselijk kapitaal is een sleutelfactor in het stimuleren van productiviteit. De krapte op de arbeidsmarkt en de nieuwe competenties die nodig zijn in het kader van de digitale en groene transitie maken echter dat werkgevers het steeds moeilijker krijgen om werknemers aan te werven met de juiste vaardigheden.

Deze uitdaging vereist actie op verschillende domeinen. Zo is het belangrijk om arbeidstekorten en mismatches op het vlak van skills weg te werken, in het bijzonder door het versterken van de activering van achtergestelde groepen op de arbeidsmarkt. In het algemeen zijn opleiding en vorming cruciaal. In eerste instantie is er nood aan een kwaliteitsvolle initiële opleiding met voldoende aandacht voor STEM en de skills die nodig zijn voor de digitale en groene transitie. Maar er is ook nood aan een versterking van het levenslang leren. In dit kader verwijst de NRP naar zijn eerdere aanbeveling om te zorgen voor een brede strategie die een antwoord biedt op de belangrijkste uitdagingen die zich stellen. Hierbij is niet enkel aandacht nodig voor een kwaliteitsvol aanbod van opleiding dat het industrieel beleid moet ondersteunen, maar ook voor de vraag naar opleiding (denk aan specifieke groepen zoals 55-plussers en kortgeschoolden).

Zorg voor voldoende publieke investeringen

Productiviteitsgroei, en TFP in het bijzonder, vereist ook voldoende investeringen in kwaliteitsvolle infrastructuur. In België zijn de publieke investeringen al jarenlang laag. Als gevolg hiervan zien we sinds de jaren 1990 zelfs een neerwaartse trend van de netto-kapitaalvoorraad van de overheid uitgedrukt als % bbp, wat de kwaliteit van de publieke infrastructuur ondergraaft en ook weegt op de private investeringen. Dit terwijl de groene en digitale transitie net een verhoging van de investeringen vereisen, ook publiek.

Natuurlijk is er ook aandacht nodig voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en moet op middellange termijn gestreefd worden naar een begrotingsstrategie van consolidatie, maar dit moet gecombineerd worden met investeringen en hervormingen die een hogere duurzame groei in de hand werken. Het is in dit kader belangrijk om de nationale publieke investeringen aan te houden evenals een effectieve absorptie van subsidies uit de Herstel en Veerkracht Faciliteit en andere EU-fondsen. Naast zelf investeren heeft de overheid ook een belangrijke faciliterende en regelgevende rol in het stimuleren van private investeringen onder meer door vergunningsprocedures verder te stroomlijnen, te zorgen voor duidelijke en coherente regelgeving en het bieden van rechtszekerheid.

Stimuleer innovatie

Een derde belangrijke determinant van TFP-groei is innovatie. België wordt op Europees niveau beschouwd als een innovatieleider, maar het is belangrijk om te begrijpen waarom de sterke toename van de O&O-uitgaven van de voorbije jaren zich slechts vertaalde in een zwakke groei van de TFP, toch op macroniveau. Op ondernemingsniveau zijn de O&O-uitgaven immers sterk geconcentreerd in een beperkt aantal ondernemingen die over het algemeen wel een hoog niveau van productiviteit kennen; bovendien geldt – zoals veel andere ontwikkelde landen - de geaggregeerde vertraging van de productiviteitsgroei niet voor deze meest productieve bedrijven, wat suggereert dat er problemen zijn op het vlak van technologisch diffusie.

Zowel innovatie als innovatiediffusie vereisen een goedwerkend innovatiesysteem waarin de verschillende factoren – die ook met elkaar interageren – allemaal belangrijk zijn. Wat het Belgische innovatiesysteem betreft, dient in het bijzonder bekeken te worden hoe de steunmaatregelen voor O&O verder geoptimaliseerd kunnen worden; hoe de bedrijfsdynamiek (waaronder ook scale-ups) kan gefaciliteerd worden; en of het innovatiebeleid in België voldoende stuurt in de richting van een koolstofarme economie.

Dit rapport houdt rekening met gegevens uit de nationale rekeningen tot oktober 2023.

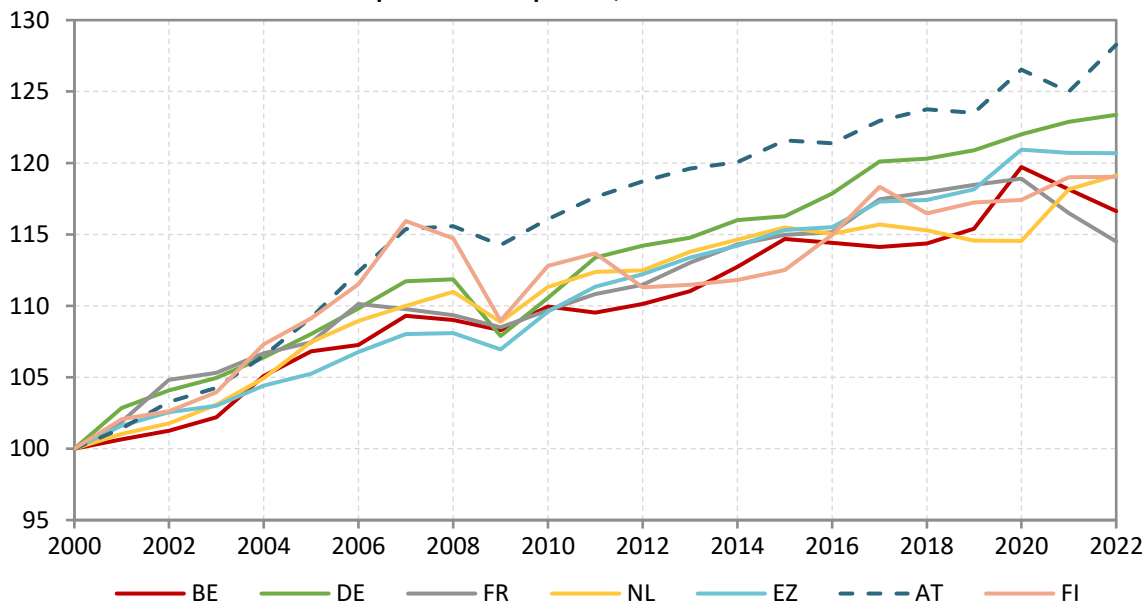
1. Vaststellingen

1.1 Nationale diagnostiek

a. De opeenvolging van crisissen weegt op de productiviteitsgroei in België

Terwijl de evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur gevrijwaard bleef tijdens de Covid-crisis vergeleken met de financieel-economische crisis van 2008, werd deze in België daarentegen negatief beïnvloed door de economische vertraging die volgde op de oorlog in Oekraïne. Dat is ook het geval in Frankrijk, zoals geïllustreerd in grafiek 1. De laatste beschikbare jaren vertonen een toegenomen spreiding van de prestaties in termen van productiviteitsgroei tussen de lidstaten van de eurozone.

Grafiek 1. Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur, 2000=100



Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

Bekeken over de hele periode 2000-2022 ligt de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur lager dan 1 % in België evenals in de eurozone als geheel (tabel 1), waarmee de trendmatige afname van de productiviteitswinst wordt voortgezet die sinds eind jaren 1970 was ingezet.

Tabel 1. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur

In %	2000-2022	2000-2007	2007-2012	2012-2019	2019-2022
België	0,7	1,3	0,1	0,7	0,4
EZ19	0,9	1,1	0,8	0,7	0,7
Duitsland	1	1,6	0,4	0,8	0,7
Frankrijk	0,6	1,3	0,3	0,9	-1,1
Nederland	0,8	1,4	0,4	0,3	1,3
Oostenrijk	1,1	2,1	0,6	0,6	1,8
Finland	0,8	2,1	-0,8	0,7	0,5

Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

De groeivoet van de uurproductiviteit herstelt zich in de recente periode (2019-2022) in Oostenrijk en in Nederland. Hij verzwakt daarentegen in België en wordt zelfs negatief in Frankrijk, waar de forse vertraging van de groei van de toegevoegde waarde in volume gepaard gaat met een versnelling van de groei van de gewerkte uren (tabel 2). Ook in België nemen de gewerkte uren sneller toe tussen 2019 en 2022 dan in de loop van de vorige periode, maar hoewel de groei van de toegevoegde waarde licht vertraagt in de recente periode, blijft deze toch een van de hoogste van de landen uit de vergelijking.

Tabel 2. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume en van de gewerkte uren
In %

	2000-2022		2012-2019		2019-2022	
	TW	U	TW	U	TW	U
België	1,6	0,9	1,6	0,9	1,5	1,1
EZ19	1,2	0,4	1,6	0,8	0,9	0,2
Duitsland	1,2	0,2	1,5	0,7	0,3	-0,4
Frankrijk	1,2	0,6	1,4	0,5	0,3	1,4
Nederland	1,6	0,8	1,8	1,5	2,3	1
Oostenrijk	1,4	0,3	1,4	0,8	0,6	-0,7
Finland	1,2	0,4	1,1	0,3	1,1	0,6

Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

b. Uiteenlopende evolutie van de uurproductiviteit in de diverse sectoren

Vergelijkt men de evolutie van de uurproductiviteit in de grote sectoren van de economie, dan ziet men voor de periode 2000-2022 als geheel dat de verwerkende nijverheid de hoogste productiviteitsgroei kent in België evenals in de drie grote buurlanden (tabel 3).

Tabel 3. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur, sectoren

	België	Duitsland	Frankrijk	Nederland
	2000-2022			
Totale Economie	0,7	1	0,6	0,8
Verwerkende nijverheid	2,1	1,9	1,8	2,6
Marktdiensten	0,9	1	0,4	1
Niet-marktdiensten	0	0,1	0,6	-0,1
	2000-2007			
Totale Economie	1,3	1,6	1,3	1,4
Verwerkende nijverheid	3,4	3,6	3,6	4,1
Marktdiensten	1,3	1,5	1	1,4
Niet-marktdiensten	0	-0,2	0,8	-0,2
	2012-2019			
Totale Economie	0,7	0,8	0,9	0,3
Verwerkende nijverheid	2,1	1,3	1,7	1,5
Marktdiensten	0,8	1	0,7	0,3
Niet-marktdiensten	-0,2	-0,1	0,6	-0,3
	2019-2022			
Totale Economie	0,4	0,7	-1,1	1,3
Verwerkende nijverheid	1,2	2	-2,1	4,1
Marktdiensten	1,1	1,1	-1,3	1,8
Niet-marktdiensten	0,1	0	0,1	0,3

Opmerking: de verwerkende nijverheid stemt overeen met rubriek C, de marktdiensten omvatten de rubrieken G tot N en de niet-marktdiensten omvatten de rubrieken O tot U van de NACE- rev2.

Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

Ondanks deze goede globale prestatie noteerde de verwerkende nijverheid de meest opvallende vertraging van de productiviteitsgroei van de ene periode zonder crisis tot de andere, als we de perioden 2000-2007 en 2012-2019 met elkaar vergelijken. Deze trend houdt verder aan, en de periode 2019-2022 kent een vertraging van de productiviteitsgroei van de verwerkende nijverheid in België en, nog opvallender, in Frankrijk, waar de productiviteit vermindert. Omgekeerd kennen Duitsland en vooral Nederland een opleving van de productiviteitsgroei van de verwerkende nijverheid in dezelfde periode.

De recente periode kent tevens een versnelling van de productiviteitsgroei van de marktdiensten in België, in Nederland en in mindere mate in Duitsland. Van de landen waarmee vergeleken wordt, vertoont enkel Frankrijk

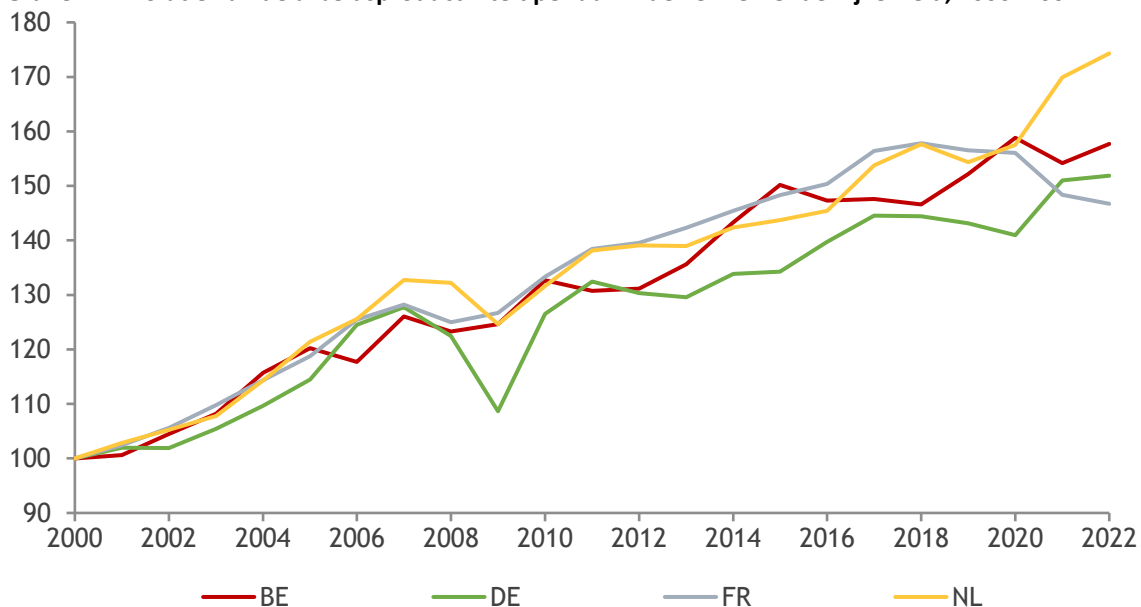
een duidelijke vermindering van de productiviteitswinst van de marktdiensten, met een duidelijk negatieve groeivoet voor de periode 2019-2022.

De twee grote bedrijfstakken, de verwerkende nijverheid en de marktdiensten, worden net als in het verslag van 2021 grondiger bestudeerd. Deze analyse gebeurt op het niveau van de activiteiten-nomenclatuur A38 van de Nationale Rekeningen, het meest gedetailleerde sectorniveau waarvoor de officiële gegevens over de gewerkte uren beschikbaar zijn in België.

Verwerkende nijverheid

Zoals reeds belicht in de vorige rapporten, was de productiviteitsdynamiek van de verwerkende nijverheid bijzonder zwak tussen 2015 en 2018 in België (grafiek 2). Duitsland kende eveneens een fase van afgenomen productiviteitsgroei van de verwerkende nijverheid, maar gespreid in de tijd ten opzichte van België, want die fase begon in 2017 en eindigde in 2020. Sinds 2020 is de spreiding van de productiviteitsprestaties tussen de vier bestudeerde landen duidelijk toegenomen door sterk uiteenlopende ontwikkelingen tussen Nederland, waar de productiviteitsgroei versnelde, en Frankrijk, dat productiviteitsverlies optekende.

Grafiek 2. Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur in de verwerkende nijverheid, 2000=100



Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

In België stelt men binnen alle 13 bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid een veralgemeende vertraging vast van de gemiddelde jaarlijkse groei van de uurproductiviteit voor de recente periode 2019-2022 ten opzichte van de periode 2012-2019 (tabel 4). Bij 7 bedrijfstakken ziet men een teruglopende productiviteit en bij 2 andere (farmaceutische industrie en vervaardiging van elektronische producten) een vertraging van hun groei. De meeste bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, meer bepaald 9 van de 13, hebben te kampen met een afname van de toegevoegde waarde in volume voor de periode 2019-2022, waarbij deze afname soms erg fors is, zoals het geval is voor de metaalnijverheid.

Tabel 1. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit in de Belgische verwerkende nijverheid

In %

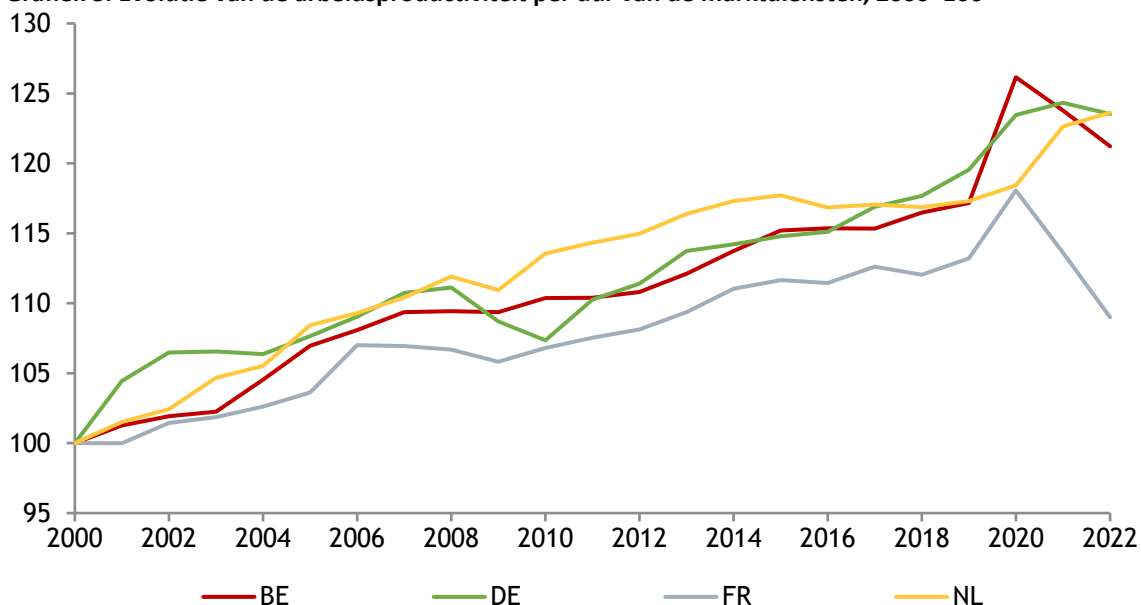
	Toegevoegde waarde			Gewerkte uren			Productiviteit		
	00-22	12-19	19-22	00-22	12-19	19-22	00-22	12-19	19-22
Verwerkende nijverheid	0,8	1,5	1,0	-1,2	-0,6	-0,2	2,1	2,1	1,2
Voedingsindustrie	1,7	1,3	2,4	0,1	0,6	1,3	1,5	0,6	1,1
Textielindustrie	-4,5	-4,1	-3,2	-4,7	-3	-1,8	0,2	-1,2	-1,4
Hout- en papierindustrie	-0,8	-2,1	-3,7	-1,5	-1,4	-0,7	0,8	-0,7	-3
Aardolieraffinaderijen	6,7	2,5	36,7*	-0,4	1,3	-3,7	7,1	1,2	41,9
Chemische industrie	-0,4	2,0	-4,7	-1,1	-0,7	0,9	0,7	2,7	-5,5
Farmaceutische industrie	7,2	8,3	7,0	2,2	2,6	3,8	4,9	5,6	3,1
Rubber- en kunststofindustrie	0,8	0,7	-1,9	-0,7	-0,3	0,1	1,4	0,9	-2
Metaalnijverheid	-1,2	0,2	-5,3	-1,8	-2	-0,5	0,6	2,3	-4,9
Vervaardiging elektronische producten	0,9	2,5	-1,2	-3,6	-0,1	-1,9	4,7	2,6	0,7
Vervaardiging elektrische toestellen	-3,6	-4,1	-4,9	-2,8	-2,1	-3,5	-0,8	-2	-1,5
Vervaardiging machines en apparaten	0,0	-1,7	4,3	-1	-2,2	2,1	1	0,4	2,2
Vervaardiging motorvoertuigen	-2,3	0,0	-1,7	-3,6	-2,3	-4	1,3	2,4	2,4
Overige verwerkende nijverheid	1,1	3,1	-3,3	0,7	2,1	-2,3	0,5	1	-1,1

* : de forse versnelling van de groei van de TW in volume komt voort uit de dubbele deflatie van de toegevoegde waarde; de productieprijzen stegen duidelijk minder snel dan de prijzen van de ingevoerde intermediaire consumptie.

Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

Marktdiensten

De recente periode kent ook verschillen in productiviteitsprestaties tussen België en de drie voornaamste buurlanden wat de marktdiensten betreft (grafiek 3). Sinds de coronacrisis loopt de productiviteit terug voor de Belgische en vooral ook Franse marktdiensten, terwijl deze stabiel blijft in Duitsland en een stevige groei vertoont in Nederland. De grafiek laat ook de belangrijke rol van het jaar 2020 zien als verklaring voor de versnelling van de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de productiviteit van de Belgische marktdiensten voor de periode 2019-2022 vergeleken met de periode 2012-2019.

Grafiek 3. Evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur van de marktdiensten, 2000=100

Bron: Eurostat, oktober 2023 en INR, oktober 2023.

De analyse van de evolutie van de arbeidsproductiviteit per uur van de 12 sectoren van de Belgische marktdiensten laat zien dat het herstel van de globale jaarlijkse groeivoet van de marktdiensten voor de periode 2019-2022 vergeleken met de periode 2012-2019 op de prestaties berust van 6 sectoren (handel, informaticadiensten, vastgoedactiviteiten, juridische en boekhoudkundige activiteiten, wetenschappelijk O&O en publiciteit en technische diensten) waarvan de productiviteit versnelt, en van 1 bedrijfstak waarvan de vermindering van de productiviteit enigszins vertraagt (uitgeverijen, film en video).

Tabel 5. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit in de Belgische marktdiensten

In %

	Toegevoegde waarde			Gewerkte uren			Productiviteit		
	00-22	12-19	19-22	00-22	12-19	19-22	00-22	12-19	19-22
Marktdiensten	2,1	2,0	2,1	1,2	1,1	0,9	0,9	0,8	1,1
Handel	1,4	0,4	2,0	0	-0,3	0,4	1,4	0,7	1,6
Transport en opslag	0,7	0,6	0,2	0	0,6	1,1	0,7	0	-0,8
Accomodatie en maaltijden	0,3	1,4	-2,4	0,8	1,8	0,1	-0,5	-0,4	-2,5
Uitgeverijen, film en video	0,1	-1,1	-0,5	0,2	0,4	0,9	0	-1,5	-1,4
Telecommunicatie	5,7	6,3	2,2	-1,6	-2,6	-3,6	7,4	9,1	6
Informaticadiensten	5,4	5,3	5,8	4,6	5,2	4,8	0,7	0,1	0,9
Financiële activiteiten en verzekeringen	-0,2	-0,6	-1,3	-1,3	-1,5	-1,3	1,1	0,9	0,1
Vastgoedactiviteiten	2,7	2,0	3,0	2,5	3,1	1,2	0,2	-1,1	1,8
Juridische en boekhoudkundige activiteiten	3,7	3,6	4,2	2,6	1,2	0,9	1,1	2,3	3,3
Wetenschappelijk O&O	4,4	3,1	10,4	3,4	4,8	5,7	1	-1,6	4,4
Publiciteit en technische diensten	2,9	2,3	9,1	2,5	3,1	4,2	0,3	-0,7	4,7
Administratieve en ondersteunende diensten	3,0	5,7	1,0	3,1	3,3	1,3	-0,1	2,3	-0,2

Bron: Eurostat, Nationale Rekeningen, oktober 2023.

De spreiding van de productiviteitsprestaties van de marktdiensten vermindert tijdens de periode 2019-2022 vergeleken met de voorgaande periode door de afname van de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de productiviteit van de meest dynamische tak, de telecommunicatie.

1.2. Regionale diagnostiek¹

De regionale diagnostiek wil de gegevens van de arbeidsproductiviteit analyseren op regionaal niveau om vanuit deze invalshoek de dynamiek te belichten die eerder op nationaal vlak werd onderzocht. Deze regionale analyse verloopt volgens een dubbele benadering: (1) een toepassing op regionaal niveau van de analyses uit de nationale diagnostiek enerzijds en (2) een analyse van het belang van het verband tussen productiviteit en uitvoer op het niveau van de bedrijfstakken van de gewesten.

Methodiek

GEGEVENS

De regionale diagnostiek is gebaseerd op de gegevens van de regionale rekeningen die eind januari 2023 gepubliceerd werden door het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR). Zoals gewoonlijk werd de toegevoegde waarde reeds voorlopig geraamd voor het laatste jaar (2021), maar dat gebeurde niet voor de arbeidsvolumes, die enkel beschikbaar zijn voor het jaar ervoor (2020). Al deze statistische reeksen beginnen in 2003.

Aanvullende hypothesen

Terwijl de resultaten voorgesteld worden volgens de grote categorieën van activiteiten (verwerkende nijverheid, bouw, marktdiensten, niet-marktdiensten en overige), worden de ramingen van de productiviteit per uur eerst uitgevoerd voor 38 bedrijfstakken (A38).

De reeksen van de gewerkte uren voor de zelfstandigen zijn echter slechts beschikbaar voor 10 bedrijfstakken (A10) in de regionale rekeningen. Voor elk gewest moet men derhalve een raming maken van de gewerkte uren van de zelfstandigen per bedrijfstak A38, het niveau van desaggregatie per sector dat gepubliceerd wordt voor de werknemers. De volgende methode werd gekozen: de gemiddelde arbeidsduur van de zelfstandigen per bedrijfstak A38 wordt verkregen door de gemiddelde arbeidsduur van de werknemers van dezelfde regio, per bedrijfstak A38, te wegen aan de hand van de ratio tussen de gemiddelde arbeidsduur van de zelfstandigen en die van de werknemers, beide geëvalueerd per bedrijfstak A10. Het resultaat tussen deze geschatte parameters levert een raming op van het aantal gewerkte uren door de zelfstandigen per bedrijfstak A38². In elk gewest wordt de verdeling per bedrijfstak A38 uit deze raming vervolgens gebruikt om het gepubliceerde volume uren van elke bedrijfstak A10 op te splitsen tussen de verschillende bedrijfstakken A38 waaruit die bestaat.

Daarnaast moet men ook de toegevoegde waarde in volume per bedrijfstak meten. Bij gebrek aan regionale informatie over de prijzen worden de regionale toegevoegde waarden in volume, zowel in deze analyse als in de regionale rekeningen³, verkregen met behulp van de nationale deflatoren volgens een detailniveau van 64 bedrijfstakken (A64) en aanvullende hypothesen met betrekking tot het volume van de overheidsactiviteit in deze bedrijfstakken. Dankzij deze benadering kan rekening gehouden worden met regionale prijsverschillen die samenhangen met de structuur van de bedrijvigheid van de regionale economieën.

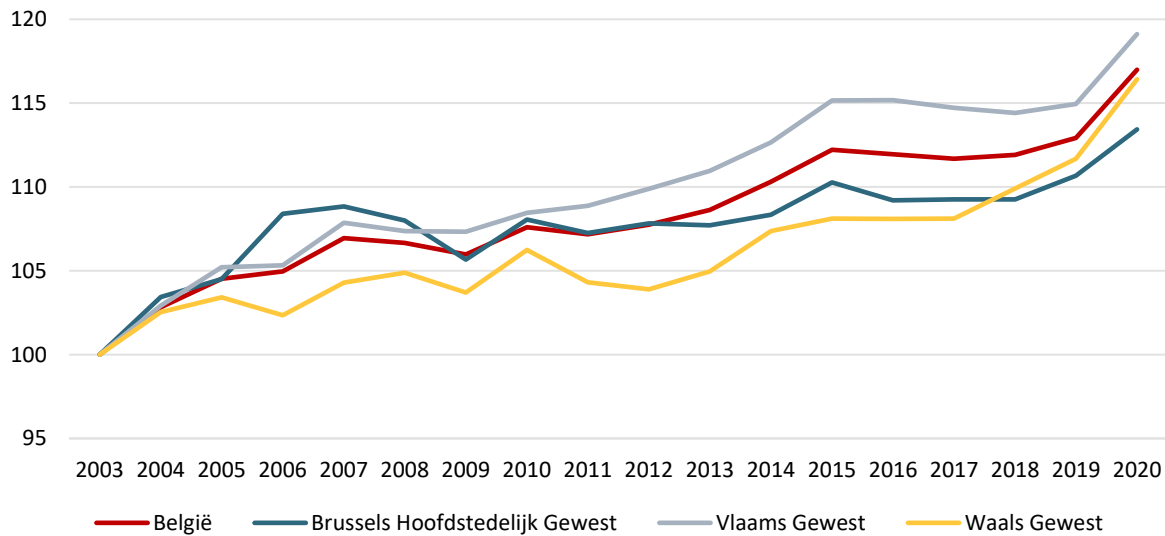
a. Analyse van de productiviteitsdynamiek van de Belgische gewesten

Gemiddeld voor de totale periode 2003-2020 lopen de groeivoeten van de arbeidsproductiviteit per uur weinig uiteen van het ene gewest tot het andere. Met een jaargroei van 1,0% ligt Vlaanderen enigszins voor op Wallonië (0,9%) en het Brussels Gewest (0,7%). Grafiek 4 toont hoe deze gemiddelde evolutie verschillen in het groeiverloop van de arbeidsproductiviteit tussen de gewesten verhult.

¹ De analyse van dit deel is opgesteld door het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA), het Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique (IWEPS) en Statistiek Vlaanderen.

² Een alternatieve ramingsmethode, waarbij de nationale reeksen per bedrijfstak A38 geregionaliseerd worden, levert gelijklopende resultaten op. Deze resultaten werden daarom niet in de analyse overgenomen.

³ Niettemin geven de regionale rekeningen van het INR momenteel enkel een geaggregeerd volume voor de gehele economie.

Grafiek 4. Evolutie van de uurproductiviteit, 2003=100

Bron: Regionale Rekeningen.

De negatieve effecten van de coronacrisis zijn vandaag zichtbaar in de Regionale Rekeningen die het INR publiceerde eind januari 2023. Ze bevestigen de ongeziene omvang van de recessie die in de drie gewesten van het land veroorzaakt werd door de coronapandemie en de indijkingsmaatregelen die genomen werden om de verspreiding van het virus af te remmen. Volgens deze nog voorlopige ramingen zou de daling van het bbp in 2020 sterker geweest zijn in Wallonië (-6,2 %) dan in Vlaanderen en in Brussel (-5,5 % in de twee laatste gewesten).

Net als in een groot aantal Europese landen stelt men ook in België vast (zie nationale diagnostiek) dat het verlies aan activiteit in 2020 zich voornamelijk vertaalt in een zeer opvallende daling van de arbeidsduur, en veel minder in een aanpassing van de arbeid. De loonarbeid, vooral die voor onbepaalde duur, werd namelijk grotendeels gevrijwaard dankzij de versoepelde toegang tot maatregelen voor tijdelijke werkloosheid, en de zelfstandige arbeid bleef duidelijk groeien, ondersteund door de versoepeling van het overbruggingsrecht. De forse aanpassing van de werktijden vertaalde zich dan ook in een duidelijke stijging van de uurproductiviteit in de drie gewesten (tabel 6), terwijl de schijnbare arbeidsproductiviteit verminderde door de beperkte daling van het aantal werknemers. Tijdens de wereldwijde financiële crisis van 2008-2009 - ter vergelijking - werd de afname van de activiteit in verhouding beter opgevangen door een afname van de schijnbare arbeidsproductiviteit (NBB, 2021).

We moeten hierbij wel opmerken dat de buitengewone situatie van de coronacrisis noopt tot een voorzichtige interpretatie van het jaar 2020.

Tabel 6. Jaarlijkse groeivoet van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit, 2020

In %

	2019-2020	Toegevoegde waarde	Gewerkte uren	Uurproductiviteit
België		-4,9	-8,3	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest		-5,6	-7,9	0,6
Vlaams Gewest		-4,5	-7,8	0,9
Waals Gewest		-5,6	-9,5	1,3

Bron: Regionale Rekeningen.

Vertraging van de groei van de arbeidsproductiviteit per uur van de gewesten

Net als voor België als geheel werd sinds tientallen jaren ook voor de gewesten een algemene dalende trend van de productiviteitsgroei vastgesteld, zoals gedocumenteerd in de vorige verslagen van het NRP. Die achteruitgang

hield aan in de loop van de recente periode, zoals blijkt uit de vertraging van de gemiddelde jaarlijkse groeivoeten van de uurproductiviteit die gemeten werden in de loop van de twee perioden zonder grote crisis, meer bepaald 2003-2007 en 2012-2019 (tabel 7).

Tabel 7. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de uurproductiviteit

In %

	2003-2020	2003-2007	2012-2019
België	0,8	1,7	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,7	2,1	0,4
Vlaams Gewest	0,9	1,9	0,6
Waals Gewest	0,7	1,1	1,0

Bron: Regionale Rekeningen.

De dalende winst aan uurproductiviteit is het meest uitgesproken voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Vlaanderen, terwijl de gemiddelde uurproductiviteit in Wallonië slechts een lichte daling vertoont. Deze beweging vloeit voort uit onderliggende gewestelijke ontwikkelingen van de economische bedrijvigheid en uit het uiteenlopende tewerkstellingsvolume (tabel 8). In de loop van de periode 2012-2019 liep de algemene vertraging van de gemiddelde economische groei gelijk in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en in het Vlaams Gewest met een relatieve bestendigheid van het volume gewerkte uren. De toename van het aantal gewerkte uren bleef op 1,1 % per jaar gemiddeld in Vlaanderen en nam zelfs enigszins toe in Brussel (0,4 % per jaar gemiddeld), maar de groei bleef geringer dan in de twee andere gewesten. In Wallonië daarentegen ging de groei van de bedrijvigheid, die gelijk liep met die in Vlaanderen (1,7 %), gepaard met een minder uitgesproken toename van het aantal gewerkte uren (0,7 %).

Tabel 8. Groei van de toegevoegde waarde in volume, van de gewerkte uren en van de uurproductiviteit, 2003-2007 en 2012-2019, gemiddelde jaarlijkse groeivoet

In %

	Toegevoegde waarde		Gewerkte uren		Uurproductiviteit	
	2003-2007	2012-2019	2003-2007	2012-2019	2003-2007	2012-2019
België	2,9	1,6	1,2	0,9	1,7	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,2	0,8	0,1	0,4	2,1	0,4
Vlaams Gewest	3,3	1,7	1,4	1,1	1,9	0,6
Waals Gewest	2,7	1,7	1,6	0,7	1,1	1,0

Bron: Regionale Rekeningen.

Sectorgewijze uitsplitsing van de productiviteitsgroei op regionaal niveau

Uit een vergelijking van de evolutie van de uurproductiviteit in de grote takken van de economie komt naar voren dat de verwerkende nijverheid tijdens de periode 2003-2019 als geheel in de drie gewesten een aanzienlijk hogere winst op het vlak van arbeidsproductiviteit heeft geboekt dan de andere grote bedrijfstakken. In Vlaanderen en in Wallonië wordt ook in de bouwsector een stevige productiviteitsgroei opgetekend. De toename van de uurproductiviteit van de marktdiensten in Wallonië blijkt achter te lopen op de stijgingen die vastgesteld worden in Brussel en in Vlaanderen. Deze resultaten zijn weergegeven in tabel 9.

Tabel 9. Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de arbeidsproductiviteit per uur, bedrijfstakken

In %	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Vlaams Gewest	Waals Gewest
2003-2007				
Verwerkende nijverheid	3,9	7,4	3,6	3,8
Bouw	3,1	4,3	3,1	2,9
Marktdiensten	1,7	2,3	2,0	0,8
Niet-marktdiensten	0,2	0,8	0,1	0,0
2012-2019				
Verwerkende nijverheid	2,1	3,1	1,6	3,7
Bouw	1,1	-0,3	1,3	0,8
Marktdiensten	0,8	0,7	0,9	1,1
Niet-marktdiensten	-0,2	0,0	-0,4	0,2
2019-2020				
Verwerkende nijverheid	4,8	-15,1	7,2	1,6
Bouw	1,1	1,6	-0,4	4,3
Marktdiensten	6,8	6,9	5,7	9,6
Niet-marktdiensten	-1,1	-1,4	-1,1	-1,1

Opmerking: (1) De verwerkende nijverheid stemt overeen met rubriek C, de marktdiensten omvatten de rubrieken G tot N en de niet-marktdiensten omvatten de rubrieken O tot U van de NACE-rev2. (2) Een groot deel van de Vlaamse overheidsdiensten bevindt zich op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Zij vallen daardoor onder de bedrijfstak "niet-marktdiensten" in Brussel, en niet in Vlaanderen, waardoor het relatieve aandeel van deze bedrijfstak in de Vlaamse economie teruggebracht wordt.

Bron: Regionale Rekeningen.

Een vergelijking van de recente evolutie van de sectorproductiviteit in de gewesten tussen de twee perioden zonder crisis, meer bepaald de periode 2003-2007 en de periode 2012-2019, bevestigt het bestaan van regionale verschillen (tabel 9). De duidelijke vertraging van de industriële productiviteitsgroei die vastgesteld wordt op nationaal vlak is bijzonder uitgesproken in Brussel, maar ook in Vlaanderen. De Waalse verwerkende nijverheid lijkt tussen 2012 en 2019 globaal terug gemiddelde productiviteitswinsten gehaald te hebben die de cijfers van voor de financiële crisis benaderen.

Wallonië onderscheidt zich verder nog van de twee andere gewesten door een licht herstel van de productiviteitsgroei van de marktdiensten, terwijl het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Vlaams Gewest ook te lijden hadden onder de afgenomen groei van de arbeidsproductiviteit van de tertiaire marktsector, die echter wel een stuk hoger lag dan in Wallonië. De productiviteitsgroei van de bouwsector vertraagde daarentegen duidelijk in de drie gewesten, met in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zelfs productiviteitsverliezen.

De impact van de coronacrisis deed de regionale verschillen in de productiviteit per bedrijfstak niet verdwijnen. Vlaanderen noteert met name een sterke opleving van de industriële productiviteit in 2020, terwijl deze afneemt in Wallonië en er productiviteitsverlies wordt opgetekend door de Brusselse industrie, welke duidelijk minder doorweegt in de economische structuur dan in de twee andere gewesten. Daarentegen versnelde de productiviteitsgroei in de marktdiensten in de drie gewesten. Wallonië, en in mindere mate Brussel, profiteren ook van een grote productiviteitswinst in de bouwsector. Tot slot dragen alle drie gewesten bij tot de daling van de productiviteit van de niet-marktdiensten die vastgesteld wordt op nationaal niveau.

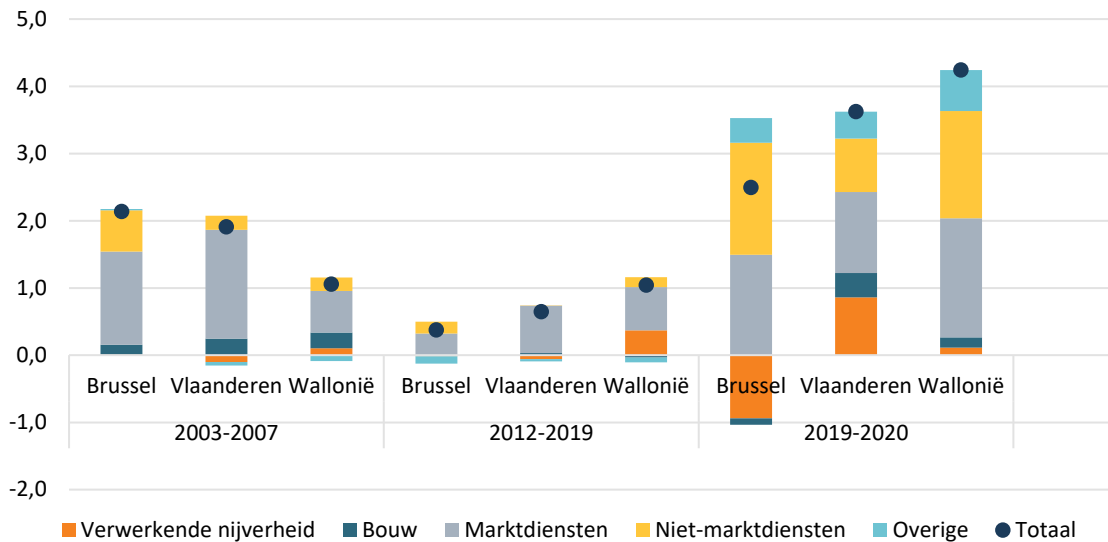
Productiviteitswinst en bijdragen van de sectoren

Door de sectorgewijze uitsplitsing van de productiviteitsgroei volgens de bijdrage van de grote bedrijfstakken kan men de evolutie van de bijdragen van de sectoren aan de groei van de geaggregeerde arbeidsproductiviteit evalueren (zie NRP, 2022). Gedurende de volledige periode (2003-2019) wordt de groei van de arbeidsproductiviteit vooral geschraagd door de ontwikkeling van de marktdiensten en de niet-marktdiensten. De verwerkende nijverheid droeg daarentegen negatief bij tot de productiviteitsgroei in Vlaanderen en in

Brussel, en leverde geen beduidende bijdrage aan de productiviteitsstijging in Wallonië, waar de industriële bedrijvigheid de algemene groei van de regionale economie volgde. De bijdragen van de sectoren aan productiviteitsgroei in de loop van de twee perioden zonder crisis, 2003-2007 en 2012-2019, zijn weergegeven in grafiek 5.

Grafiek 5. Bijdragen van de sectoren tot de groei van de arbeidsproductiviteit per uur (gemiddelde jaarlijkse groeivoet)

In procentpunt (bijdragen en totale groei)



Opmerking: de verwerkende nijverheid stemt overeen met rubriek C, de marktdiensten omvatten de rubrieken G tot N en de niet-marktdiensten omvatten de rubrieken O tot U van de NACE-rev2.

Bron: Regionale Rekeningen.

De vertraging van de geaggregeerde arbeidsproductiviteit in de loop van de periode voor de coronacrisis weerspiegelt een verschillende evolutie van de bijdragen van de sectoren binnen de Belgische gewesten. In de loop van de periode 2012-2019 is de daling van de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van de productiviteit in Brussel en in Vlaanderen te verklaren door een algemene daling van de bijdragen van de sectoren, met vooraan de bijdrage van de marktdiensten, en in mindere mate de niet-marktdiensten. Deze ontwikkeling wordt beklemtoond door de verdwijning van de bijdrage van de bouwsector in de drie gewesten. In Wallonië bleef de bijdrage van de tertiaire bedrijfstakken globaal behouden, terwijl de verwerkende nijverheid terug een positieve bijdrage begon te leveren tot de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei.

In de loop van de coronacrisis werd de evolutie van de arbeidsproductiviteit binnen de drie gewesten voornamelijk geschraagd door de productiviteitswinst van de marktdiensten en de niet-marktdiensten, waarvan de activiteit sterk beknod werd door de verschillende preventieve maatregelen rond sociale afstand zonder overeenstemmende bijstelling van het arbeidsvolume. De bijdrage van de verwerkende nijverheid aan de stijging van de arbeidsproductiviteit, die aanzienlijk gebleven is in Vlaanderen, was erg negatief in Brussel, en gering in Wallonië.

b. Onderzoeksvraag

Productiviteit staat in verband met de prestaties van een economie maar ook met exportgerichtheid in het bijzonder. Uit onderzoek is immers gebleken dat productieve bedrijven meer exportgericht zijn. Zie ondermeer Muûls en Pisu (2009). Hoewel uit de literatuur dikwijls blijkt dat het niet gemakkelijk is om te onderscheiden of bedrijven exporteren omdat ze al productiever zijn, of dat export bedrijven juist productiever maakt. Zie hiervoor Giordano & Lopez-Garcia (2019), Atkin (2015) en Franssen (2022). Recent onderzochten ook Duprez & Nautet (2019) de economische stromen tussen de Belgische gewesten.

Deze analyse vertrekt per gewest van het niveau van bedrijfstakken en wil nagaan of productieve bedrijfstakken naar verhouding meer exportgericht zijn dan minder-productieve, ongeacht de causaliteit. Ook komt aan bod hoeveel bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid gepaard gaan met de export van productieve en minder-productieve bedrijfstakken. Ten slotte is het ook mogelijk om na te gaan welke bijdrage een gewest levert tot de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid die de export van een ander gewest genereert. Dit geeft een blik op de mate van verwevenheid tussen de gewesten.

c. Het instrument: de interregionale input-outputtabel 2015

Een interregionale input-outputtabel (RIOT) geeft een overzicht van de monetaire stromen in de economieën van de gewesten (figuur 1). Daarbij worden de intermediaire stromen (levering van goederen en diensten in het productieproces), de stromen naar de finale vraag (consumptie (C), investeringen (I) en uitvoer (X)) en de stromen van de primaire inputs (elementen van de bruto toegevoegde waarde, zoals lonen en belastingen) weergegeven per bedrijfstak en per gewest. De gebruikte RIOT slaat op het jaar 2015, en is door het Federaal Planbureau opgesteld volgens het ESR 2010. Er worden in de uitgebreide versie 137 bedrijfstakken onderscheiden. Voor deze analyse zullen deze gegroepeerd worden op het NACE 2-digitniveau, zoals het Vlaamse departement Werkgelegenheid en Sociale Economie, (WSE) hanteert. Voor meer informatie, zie Avonds e.a. (2021).

Figuur 1. Schematisch overzicht van een interregionale input-outputtabel

	Intermediair verbruik			Finaal verbruik (C, I, X)			Output
	BHG	VLG	WG	BHG	VLG	WG	
Brussels Gewest							
Vlaams Gewest							
Waals Gewest							
Import							
Primaire inputs (<i>elementen bruto toegevoegde waarde</i>)							
Werkgelegenheid							

Noot: C=consumptie, I=investeringen en X=uitvoer. BHG=Brussels Hoofdstedelijk Gewest, VLG=Vlaams Gewest, WG=Waals Gewest.

Bron: Statistiek Vlaanderen.

Bedrijfstakken zijn onderling verweven door toelevering aan elkaar. Bedrijven uit bepaalde bedrijfstakken leveren intermediaire goederen en diensten aan elkaar en ook aan andere bedrijfstakken, die dat dan verder gebruiken in hun productieproces. Omgekeerd zijn bedrijven ook afnemer van producten uit de eigen of uit een andere bedrijfstak. Daarbij komt dat er ook handel is tussen bedrijven in de 3 gewesten onderling (interregionale uitvoer en invoer).

Een RIOT geeft vooreerst een inzicht in de inputstructuur van de productie. Om goederen en diensten te produceren hebben bedrijven immers nood aan toelevering van grondstoffen of hulpfabricaten (intermediaire leveringen) uit het eigen gewest, maar ook uit de andere gewesten en import uit het buitenland. Om die intermediaire leveringen en import uiteindelijk samen te stellen tot een product of dienst zijn arbeid, kapitaal en overheidsdiensten nodig. De vergoedingen daarvoor vormen de bestanddelen van de bruto toegevoegde waarde.

Een RIOT maakt het ook mogelijk na te gaan hoeveel bruto toegevoegde waarde ontstaat of hoeveel werkgelegenheid aan de slag is om aan de finale vraag te voldoen. Dit wil zeggen hoeveel bruto toegevoegde waarde voortgebracht of werkgelegenheid ingezet wordt voor de diverse bedrijfstakken of om te zorgen voor consumptie, investeringen en uitvoer als componenten van de finale vraag. Het gaat ten slotte niet enkel over een gewest zelf. Ook de mate waarin elk gewest bijdraagt aan de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid van andere gewesten kan becijferd worden.

d. Bepaling van de productieve versus minder productieve bedrijfstakken

Vooreerst moet bepaald worden welke bedrijfstakken productief dan wel minder-productief genoemd worden. Daartoe wordt voor elk gewest en voor elke NACE 2-digit bedrijfstak de verhouding genomen van de bruto toegevoegde waarde tot de werkgelegenheid. De werkgelegenheid die hier gebruikt wordt slaat op het aantal personen naar bedrijfstak waar zij desgevallend hun hoofdactiviteit uitoefenen. Dat is de arbeidsproductiviteit per NACE 2-digitbedrijfstak. Daarna volgt voor elk gewest de bepaling van de mediaan. De bedrijfstakken die zich voor dat gewest boven de mediaan bevinden zijn dan “productief”; deze die eronder zitten zijn dan “minder-productief”. Hieruit volgt dat de lijst met productieve en minder-productieve bedrijfstakken per gewest kan verschillen. De berekeningen werden uitgevoerd op alle NACE, dus voor de hele economie.

Tabel 10. Lijst met de bedrijfstakken naar productiviteitsniveau (productieve bedrijfstakken met “1” gemerkt)

Omschrijving	NACE	Brussels Gewest	Vlaams Gewest	Waals Gewest
Landbouw, jacht	01	1		
Bosbouw	02	1		
Visserij	03		1	
Mijnbouw	05-09	1	1	1
Voeding & drank	10-12	1	1	1
Textiel & confectie	13-15			
Houtindustrie	16			
Papier	17		1	1
Drukkerijen	18			
Aardolieraffinage	19	1	1	1
Chemie	20	1	1	1
Farmacie	21	1	1	1
Kunststof	22	1	1	1
Diamant, keramische	23	1	1	1
Metaalindustrie	24	1	1	1
Metaalproducten	25			
Elektronische producten	26		1	1
Elektrische apparatuur	27			1
Machines en apparaten	28	1	1	1
Motorvoertuigen	29	1		1
Andere transportmiddelen	30	1	1	1
Meubelen, overige industrie	31-32			
Reparatie en installatie	33			1
Elektriciteit, gas	35	1	1	1
Water	36	1	1	1
Afvalbeheer	37-39		1	1
Bouwnijverheid	41-43			
Handel in motorvoertuigen	45	1	1	
Groothandel	46	1	1	1
Detailhandel	47			
Vervoer over land	49			
Vervoer over water	50	1	1	
Luchtvaart	51		1	1
Opslag en vervoerondersteunende activiteiten	52	1	1	1
Post; telecommunicatie	53+61	1	1	1
Horeca	55-56			

Uitgeverijen	58	1	1	
Media	59-60	1	1	1
ICT-consultancy	62-63	1	1	1
Banken	64	1	1	1
Verzekeringen	65	1	1	1
Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen	66	1		1
Onroerend goed	68	1	1	1
Zakelijke diensten	69-70	1		
Technisch advies	71			
Onderzoek	72	1	1	1
Reclame en marktonderzoek	73	1	1	1
Wetenschappelijke en technische activiteiten	74-75			
Verhuur en lease	77	1	1	1
Uitzendkantoren	78			
Reisbureaus	79			
Beveiliging en beheer kantoren	80-82			
Overheid	84			
Onderwijs	85			
Menselijke gezondheidszorg	86			
Maatschappelijke diensten	87-88			
Cultuur	90-92			
Sport, recreatie	93			
Verenigingen	94			
Reparatie van consumentenartikelen	95			
Overige persoonlijke diensten	96			
Huishoudelijke diensten	97-98			

Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

e. Uitvoer van de bedrijfstakken

De RIOT 2015 geeft een beeld van de totale uitvoer van goederen en diensten van de gewesten, en ook hoeveel de onderscheiden bedrijfstakken uitvoeren. Omdat er verschillen zijn in omvang tussen de groep van de productieve en minder-productieve bedrijfstakken worden de uitvoerprestaties ook in verband gebracht met de totale bruto toegevoegde waarde (uitvoerratio) en met de werkgelegenheid (uitvoer per werkende). Grafiek 6 geeft het bedrag van de uitvoer per gewest weer, naar productiviteit van de bedrijfstakken.

Volgens de RIOT bedroeg de uitvoer van het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest 37,7 miljard euro in 2015 (30 % goederen en 70 % diensten). Het gros van die uitvoer (33,1 miljard euro) kwam op naam van de productieve bedrijfstakken. De minder-productieve bedrijfstakken voerden voor 4,6 miljard euro uit. De uitvoerratio voor de totale Brusselse economie bedroeg 53,3 % en per werkende werd 54.400 euro aan goederen en diensten uitgevoerd. Deze ratio's lagen veel hoger voor de productieve dan voor de minder-productieve bedrijfstakken (uitvoerratio: 79,2 % versus 16,0 % en uitvoer per werkende: 145.300 euro versus 10.000 euro). De top-5 van de bedrijfstakken stond in voor 53,5 % van de uitvoer. Het gaat om de zakelijke diensten, aardolieraffinage⁴, banken, groothandel en post & telecommunicatie. Dat zijn allemaal productieve bedrijfstakken.

De totale Vlaamse uitvoer van goederen en diensten kwam in 2015 op 158,2 miljard euro (65 % goederen en 35 % diensten). De productieve bedrijfstakken exporteerden meer dan de minder-productieve bedrijfstakken (110,2 tegenover 48,0 miljard euro). De totale uitvoerratio beliep 72,9 % en per werkende werd 58.800 euro uitgevoerd. Ook hier lagen de ratio's een stuk hoger voor de productieve bedrijfstakken. Hun uitvoerratio bedroeg gemiddeld 93,0 % tegenover 48,7 % voor de minder-productieve bedrijfstakken. En de uitvoer per werkende was 122.000 euro voor de productieve bedrijfstakken tegenover 26.900 euro voor de minder-productieve bedrijfstakken. De top-5 van de bedrijfstakken met de hoogste uitvoerwaarde bestond uit de chemie, voeding en drank, groothandel, zakelijke diensten en de metaalindustrie. Met uitzondering van de

⁴ Het gaat om maakloonwerk dat een Brussels bedrijf laten uitvoeren door een onderneming van dezelfde groep elders in het land.

zakelijke diensten zijn dat allemaal productieve bedrijfstakken. Samen waren zij goed voor 43,5 % van de Vlaamse uitvoer in 2015.

Het Waalse Gewest, ten slotte, voerde in 2015 voor 40,5 miljard uit (60 % goederen en 40 % diensten). De productieve bedrijfstakken exporteerden met 29,1 miljard euro duidelijk meer dan de minder-productieve bedrijfstakken (11,3 miljard euro). De totale uitvoerratio voor het Waalse Gewest kwam op 47,3 % en de uitvoer bedroeg 32.800 euro per werkende. De productieve bedrijfstakken hadden een afgetekend hogere uitvoerratio dan de minder-productieve bedrijfstakken (73,3 % versus 24,8 %). Ook hun uitvoer per werkende lag hoger (87.300 euro versus 12.600 euro). De top-5 van bedrijfstakken realiseerde 43,7 % van de Waalse uitvoer. Het ging over de farmacie, de metaalindustrie, de zakelijke diensten, de chemie en de voeding en drank. Op de zakelijke diensten na zijn dit productieve bedrijfstakken.

Grafiek 6. Uitvoer van de 3 Belgische gewesten volgens productieve/ minder-productieve bedrijfstakken, 2015, in miljard euro



Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

f. Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de uitvoer

Een RIOT laat toe om na te gaan hoeveel bruto toegevoegde waarde gerealiseerd wordt en hoeveel werkgelegenheid betrokken is om te voldoen aan de finale vraag, in dit geval de uitvoer. Het gaat om een gecumuleerd effect van alle betrokken bedrijfstakken, in welk gewest ook, zij het direct of als toeleverancier. Grafiek 7 geeft de resultaten voor de bruto toegevoegde waarde en grafiek 8 voor de werkgelegenheid.

In 2015 werd volgens de RIOT voor 20,9 miljard euro bruto toegevoegde waarde geproduceerd om te voldoen aan de Brusselse uitvoer (in welk gewest ook). Daarvan kwam 79,1 % op naam van de productieve bedrijfstakken en 20,9 % op naam van de minder-productieve bedrijfstakken. De top-5 van de belangrijkste bijdragende bedrijfstakken bestaat uit de zakelijke diensten, banken, groothandel, post en telecommunicatie en ondersteunende activiteiten voor verzekeringen. Samen zijn deze bedrijfstakken goed voor 43,2 % van de geproduceerde bruto toegevoegde waarde voor de uitvoer van goederen en diensten van het Brusselse Gewest. Het gaat allemaal om productieve bedrijfstakken.

Nog in 2015 waren 188.800 personen aan de slag voor de Brusselse uitvoer (in welk gewest ook), waarvan 68,4 % in productieve en 31,6 % in minder-productieve bedrijfstakken. Het gaat vooral over de zakelijke diensten, banken, groothandel, ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en reclame en marktonderzoek. Samen stonden deze 5 bedrijfstakken in voor 35,8 % van de ingezette werkgelegenheid. Ook hier horen deze alle thuis onder de productieve bedrijfstakken.

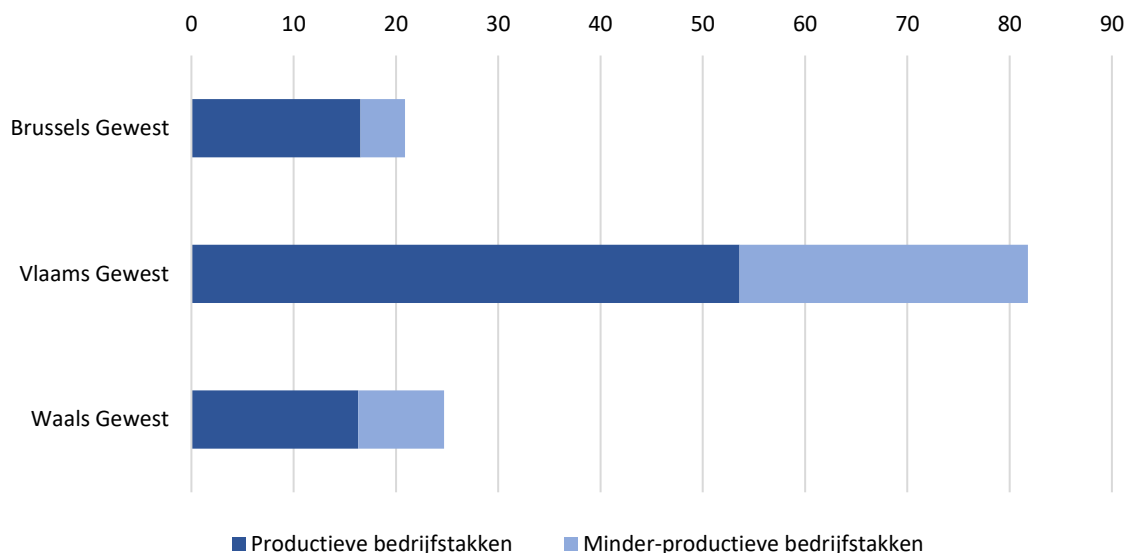
Uit de RIOT kan berekend worden dat voor 81,8 miljard euro bruto toegevoegde waarde geproduceerd werd voor de Vlaamse uitvoer in 2015. Dat gebeurde voor 65,5 % door productieve en voor 34,5 % door niet-productieve bedrijfstakken. De 5 belangrijkste bedrijfstakken zijn hier de groothandel, zakelijke diensten, chemie, voeding en drank en opslag en vervoerondersteunende activiteiten. Deze zijn samen al goed voor 41,1 % van de totale bruto toegevoegde waarde die voortgebracht wordt voor de Vlaamse export. Met uitzondering van de zakelijke diensten zijn dat productieve bedrijfstakken.

De Vlaamse uitvoer van goederen en diensten noodzaakte de inzet van 894.700 werkenden, waarvan er 56,5 % tot de productieve en 43,5 % tot de minder-productieve bedrijfstakken gerekend worden. De 5 belangrijkste bedrijfstakken waren de zakelijke diensten, groothandel, voeding en drank, opslag en vervoerondersteunende activiteiten en chemie. Deze top-5 was goed voor 37,4 % van de ingezette werkgelegenheid voor de Vlaamse export en bevat – op de zakelijke diensten na – productieve bedrijfstakken.

In het Waalse Gewest was anno 2015 volgens de RIOT 24,7 miljard euro bruto toegevoegde waarde vereist voor de uitvoer. Deze wordt voor 66,0 % geproduceerd door productieve en voor 34,0 % door minder-productieve bedrijfstakken. De top-5 van de bijdragers bestaat uit de zakelijke diensten, farmacie, groothandel, voeding en drank en chemie (32,2 % van de totale bruto toegevoegde waarde voor de Waalse uitvoer). Op de zakelijke diensten na, alle productieve bedrijfstakken.

De Waalse uitvoer verschaftte werk voor 300.400 personen, voor 55,0 % in productieve en voor 45,0 % in minder-productieve bedrijfstakken. Deze waren vooral te situeren in de zakelijke diensten, voeding en drank, groothandel, farmacie en detailhandel. De zakelijke diensten en de detailhandel in deze top-5 behoren niet tot de productieve bedrijfstakken. Deze top-5 kwam op 29,6 % van de totale werkgelegenheid aan de slag voor de Waalse uitvoer.

Grafiek 7. Bruto toegevoegde waarde geproduceerd voor de uitvoer van elke gewest, naar productiviteitsniveau van de bedrijfstakken, in miljard euro



Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

Grafiek 8. Werkgelegenheid actief voor de uitvoer van elke gewest, naar productiviteitsniveau van de bedrijfstakken, in 1.000 personen



Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

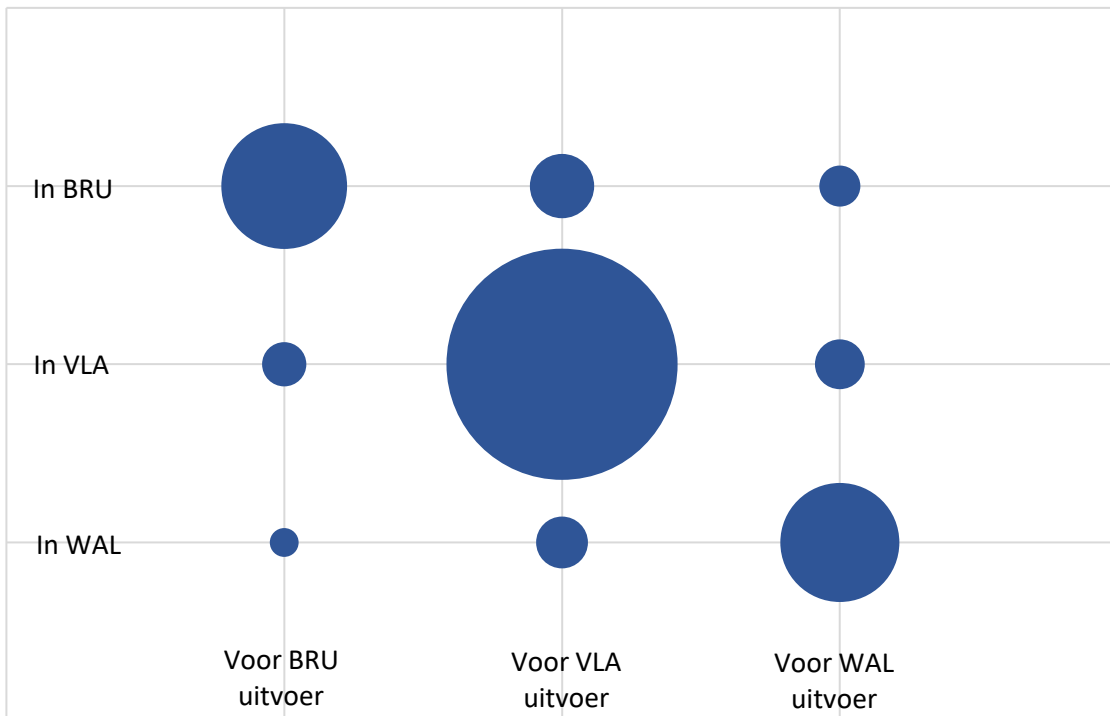
g. Relaties tussen de gewesten

Algemeen

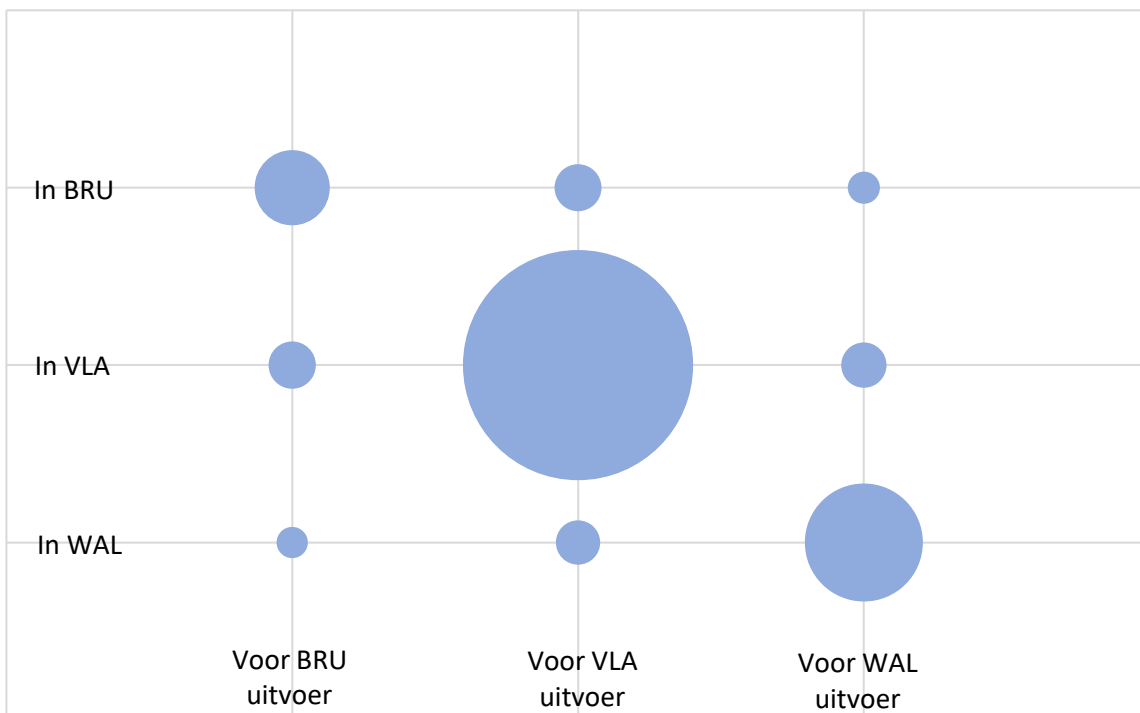
De inzet van bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de uitvoer is uiteraard geen louter gewestelijk gegeven. De economische verwevenheid tussen de gewesten zorgt ervoor dat elk gewest in meer of mindere mate ook bijdraagt aan de uitvoer van een ander gewest. Dit kan doordat gewesten onderling goederen en diensten toeleveren aan elkaar of doordat een handelaar een handelsmarge realiseert bij de verkoop van een goed dat afkomstig is van een ander gewest.

Voor de totale economie geldt dat in het Brusselse Gewest voor 4,8 miljard euro bruto toegevoegde waarde geproduceerd wordt voor de Vlaamse uitvoer, terwijl dit omgekeerd (Vlaamse bruto toegevoegde waarde voor Brusselse uitvoer) lager is (2,8 miljard euro). Ook voor de Waalse uitvoer zet het Brusselse Gewest een grotere bruto toegevoegde waarde neer (2 miljard euro) dan omgekeerd (1,2 miljard). De (absolute) verschillen voor de relatie Vlaamse-Waalse Gewest zijn minder groot (3,2 miljard bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest voor de Waalse uitvoer tegenover 3,4 miljard omgekeerd). Het blijkt dus dat de Brusselse economie een absoluut en relatief grotere bijdrage levert voor de uitvoer van de andere gewesten dan omgekeerd. Dit is vooral het geval voor de productieve bedrijfstakken (grafiek 9a). Voor de minder-productieve bedrijfstakken zijn de absolute stromen tussen het Brusselse Gewest en de andere gewesten veel gelijklopend (grafiek 9b).

Grafiek 9a. Bruto toegevoegde waarde per gewest voor de uitvoer van elk gewest, productieve bedrijfstakken, volgens omvang



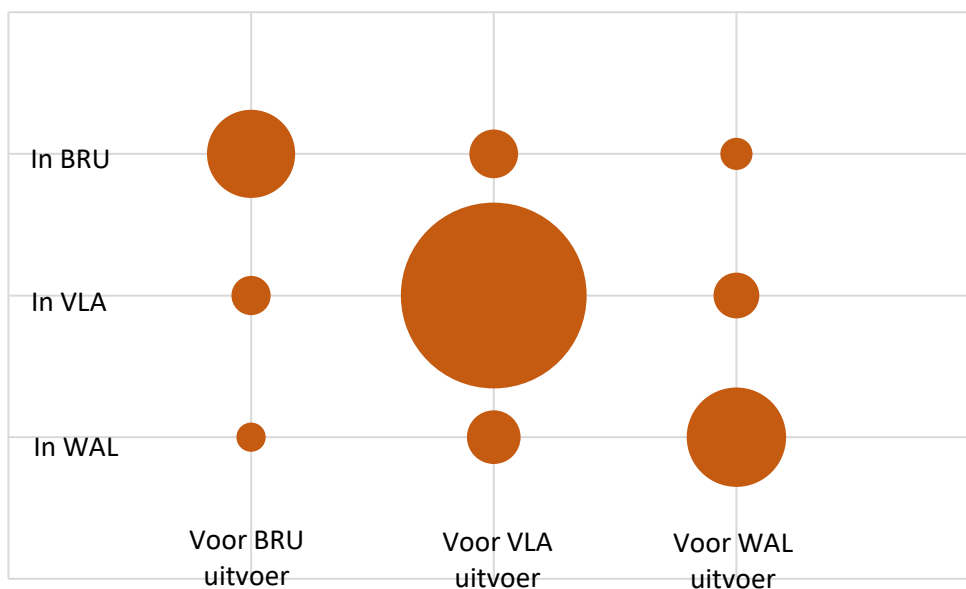
Grafiek 9b. Bruto toegevoegde waarde per gewest voor de uitvoer van elk gewest, minder-productieve bedrijfstakken, volgens omvang



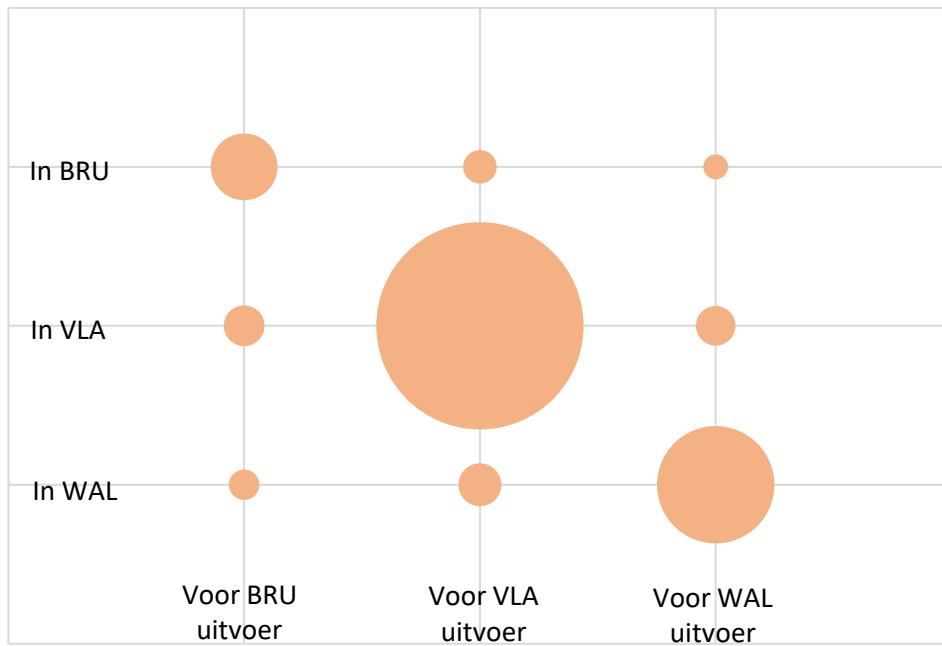
Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

Voor de werkgelegenheid is het plaatje enigszins anders. Wat de totale economie betreft zijn er in het Brusselse Gewest 39.700 personen aan de slag voor de Vlaamse uitvoer. Dat staat tegenover 33.600 personen die in het Vlaamse Gewest actief zijn voor de Brusselse uitvoer. Inderdaad is ook hier de Brusselse inzet voor het Vlaamse Gewest groter dan omgekeerd, maar het verschil is minder groot dan bij de bruto toegevoegde waarde. Tussen het Waalse en het Brusselse Gewest is er zelfs in absolute aantallen amper verschil (18.300 in het Brussels Gewest werkzaam voor de Waalse uitvoer tegenover 18.700 in het Waalse Gewest werkzaam voor de Brusselse uitvoer). Opvallend is het groter aantal Walen dat aan de slag is voor de Vlaamse uitvoer dan omgekeerd (52.200 personen tegenover 39.900). Dat was niet zo bij de bruto toegevoegde waarde. Deze conclusies blijven grotendeels overeind bij de categorie van de productieve bedrijfstakken (grafiek 10a). Voor de minder-productieve bedrijfstakken zijn de relaties anders: er zijn telkens meer personen in het Vlaamse en Waalse Gewest actief voor de Brusselse uitvoer dan omgekeerd. En de verschillen tussen het Vlaamse en Waalse Gewest worden teruggedrongen (grafiek 10b).

Grafiek 10a. Werkgelegenheid per gewest voor de uitvoer van elk gewest, productieve bedrijfstakken, volgens omvang



Grafiek 10b. Werkgelegenheid per gewest voor de uitvoer van elk gewest, minder-productieve bedrijfstakken, volgens omvang



Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

Niveau bedrijfstakken

Het valt op dat de belangrijkste bedrijfstakken voor de bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid voor de uitvoer van een gewest ook tot dit gewest zelf behoren. Dat is overal zo in de top-10, met uitzondering van de werkgelegenheid voor de uitvoer van het Brusselse Gewest, waar de Vlaamse zakelijke diensten op een 10^{de} plaats staan (tabel 11).

Tabel 11. Bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid in de top-10 bedrijfstakken voor de uitvoer van elk gewest

Bruto toegevoegde waarde											
100: Brussels Gewest				200: Vlaams Gewest				300: Waals Gewest			
Gewest	Omschrijving	NACE	Miljoen euro	Gewest	Omschrijving	NACE	Miljoen euro	Gewest	Omschrijving	NACE	Miljoen euro
100	Zakelijke diensten	69-70	3.153,5	200	Groothandel	46	8.131,8	300	Zakelijke diensten	69-70	2.376,4
100	Banken	64	2.831,9	200	Zakelijke diensten	69-70	7.891,3	300	Farmacie	21	2.110,7
100	Groothandel	46	1.155,0	200	Chemie	20	7.489,2	300	Groothandel	46	1.258,5
100	Post; telecommunicatie	53+61	1.109,3	200	Voeding & drank	10-12	5.624,5	300	Voeding & drank	10-12	1.113,1
100	Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen	66	796,3	200	Opslag en vervoerondersteunende activiteiten	52	4.519,3	300	Chemie	20	1.096,9
100	Reclame en marktonderzoek	73	670,6	200	Farmacie	21	2.912,8	300	Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen	66	923,5
100	ICT consultancy	62-63	588,5	200	Metaalindustrie	24	2.804,4	300	Metaalindustrie	24	772,7
100	Verhuur en lease	77	498,3	200	Vervoer over land	49	2.403,3	300	Detailhandel	47	566,7
100	Overheid	84	485,1	200	Machines en apparaten	28	2.276,8	300	Diamant, keramische	23	565,2
100	Vervoer over land	49	472,5	200	Motorvoertuigen	29	2.116,5	300	Technisch advies	71	537,6
Totale economie			20.939,7	Totale economie			81.874,3	Totale economie			24.727,5
Werkgelegenheid											
100: Brussels Gewest				200: Vlaams Gewest				300: Waals Gewest			
Gewest	Omschrijving	NACE	Personen	Gewest	Omschrijving	NACE	Personen	Gewest	Omschrijving	NACE	Personen
100	Zakelijke diensten	69-70	35.028	200	Zakelijke diensten	69-70	94.782	300	Zakelijke diensten	69-70	33.884
100	Banken	64	11.494	200	Groothandel	46	77.633	300	Voeding & drank	10-12	15.160
100	Groothandel	46	8.730	200	Voeding & drank	10-12	69.395	300	Groothandel	46	14.798
100	Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen	66	6.256	200	Opslag en vervoerondersteunende activiteiten	52	48.081	300	Farmacie	21	13.421
100	Reclame en marktonderzoek	73	6.075	200	Chemie	20	44.565	300	Detailhandel	47	11.598
100	Overheid	84	5.701	200	Vervoer over land	49	32.511	300	Horeca	55-56	10.681
100	Beveiliging en beheer kantoren	80-82	5.330	200	Motorvoertuigen	29	28.958	300	Technisch advies	71	10.075
100	Post; telecommunicatie	53+61	5.186	200	Metaalindustrie	24	26.858	300	Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen	66	10.007
100	Horeca	55-56	5.180	200	Horeca	55-56	25.738	300	Chemie	20	9.439
200	Zakelijke diensten	69-70	5.063	200	Bouwnijverheid	41-43	22.701	300	Metaalindustrie	24	9.405
Totale economie			188.837	Totale economie			894.665	Totale economie			300.439

Bron: RIOT 2015, bewerking Statistiek Vlaanderen.

h. Conclusie

Uit de literatuur blijkt dat productieve bedrijven veelal meer exportgericht zijn. De interregionale input-outputtabel voor het jaar 2015 laat toe dat na te gaan voor de 3 Belgische gewesten, op het niveau van de bedrijfstakken.

De resultaten lijken dit te bevestigen: productieve bedrijfstakken voeren meer uit dan minder-productieve bedrijfstakken, zowel absoluut (bedrag uitvoer) als relatief (uitvoerratio en uitvoer per werkende). Dat geldt voor elk gewest.

Uitvoer is belangrijk voor de economie van de gewesten. Respectievelijk 21, 82 en 25 miljard euro bruto toegevoegde waarde wordt gerealiseerd voor de uitvoer in het Brusselse, Vlaamse en Waalse Gewest. Voor de uitvoer zijn respectievelijk 189.000, 895.000 en 300.000 personen aan de slag in voornoemde 3 gewesten. De productieve sectoren zijn steeds de voornaamste bijdragers. De top-5 van de grootste bijdragers aan de bruto toegevoegde waarde is in de 3 gewesten kleiner dan de top-5 van de grootste uitvoerende bedrijfstakken. Dat is meer nog het geval voor de werkgelegenheid. Dat wijst erop dat de activiteit aan de slag voor de uitvoer breder is dan de activiteit van de louter uitvoerende sectoren.

Elk gewest draagt in min of meerdere mate bij tot de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheid van de uitvoer van een ander gewest, hoewel de eigen bedrijfstakken de sterkste bijdragers zijn in elk gewest. Het Brusselse Gewest levert zowel absoluut als relatief een grotere bijdrage in termen van bruto toegevoegde waarde en werkgelegenheid tot de uitvoer van de 2 andere gewesten dan omgekeerd. Dit is vooral zo voor de productieve bedrijfstakken. Die sterkere Brusselse bijdrage is minder merkbaar bij de werkgelegenheid bij de productieve bedrijfstakken. Bij de minder-productieve bedrijfstakken is er zelfs meer werkgelegenheid in het Vlaamse en Waalse Gewest aan de slag voor de Brusselse uitvoer dan omgekeerd. Voorts is er meer Waalse werkgelegenheid actief voor de Vlaamse uitvoer dan omgekeerd. Dat is niet zo bij de bruto toegevoegde waarde.

2. Inzetten op productiviteitsgroei is cruciaal

2.1. Een aantal belangrijke maatschappelijke uitdagingen vereisen bijkomende financiële middelen

Onze samenleving wordt geconfronteerd met verschillende uitdagingen waarop een antwoord moet worden gevonden. Zo zijn er bijvoorbeeld de sterk toenemende sociale uitgaven die zich zullen voordoen de komende decennia. In het bijzonder de uitgaven voor de pensioenen en de gezondheidszorg worden verwacht sterk te stijgen. In haar referentiescenario gaat de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV) uit van een toename van de sociale uitgaven ten bedrage van 2,4 pp tegen 2030 (van 25,7 % in 2022 tot 28,1 % bbp in 2030) en met 4,4 pp tegen 2050 (tot 30,1 % bbp in 2050).

Maar ook de klimaatverandering brengt serieuze uitdagingen met zich mee. Zo is er de klimaatschade die we sowieso zullen ondervinden, zelfs wanneer vandaag sterk in de reductie van broeikasgassen wordt geïnvesteerd. Een studie in opdracht van de Nationale Klimaatcommissie berekende dat in het scenario dat er niets verandert, er kan verwacht worden dat in 2050 de economische verliezen als gevolg van extreme weersomstandigheden (extreme hitte, droogte en overstromingen) in België ongeveer 9,5 miljard euro per jaar zullen bedragen⁵. Dit komt overeen met ongeveer 2 % van het Belgische bbp wat ruim drie keer hoger is dan de baten ten gevolge van mildere winters ten bedrage van 0,65 % bbp. Tegen het einde van de eeuw is er bovendien een sterkere toename van de kosten dan van de winsten van klimaatverandering. (De Ridder et al., 2020) Dergelijke schattingen gaan gepaard met grote onzekerheid, maar er is consensus over dat de economische schade disproportioneel toeneemt als de temperatuur verder toeneemt.

⁵ De simulaties gebeurden onder het scenario RCP8.5 (uit het 5^e evaluatierapport van het IPCC) waarbij de uitstoot van broeikasgassen blijft toenemen aan het huidige ritme. Er werd gekeken naar de economische impact van klimaatverandering op gezondheid; arbeidsproductiviteit; infrastructuur; de energiesector; land- en bosbouw; ecosysteemdiensten; verzekeringen; en grensoverschrijdende impact (via buitenlandse handel en migratie).

Als antwoord op de klimaatverandering zullen extra investeringen nodig zijn. Op basis van analyses van onder meer de Europese Commissie (EC), het Internationaal Energie Agentschap (IEA), het International Renewable Energy Agency (IRENA) besluiten Darvas et al. (2021) dat de groene investeringen die nodig zijn om de EU klimaatdoelstellingen te halen een onmiddellijke jaarlijkse uitbreiding vragen met circa 2 pp van het bbp, waarbij de publieke investeringen tussen 0,5 en 1 % van het bbp zullen bedragen⁶. Bovendien zal er naast de investeringen om de klimaatdoelstellingen te halen (en dus de uitstoot van broeikasgassen in de atmosfeer te voorkomen of terug te dringen) ook nood zijn aan aanpassingsinvesteringen om de schade die de klimaatverandering kan veroorzaken te voorkomen of tot een minimum te beperken.

Zowel de vergrijzing als de klimaatuitdagingen zullen dus belangrijke extra investeringen/uitgaven met zich meebrengen in de toekomst. En er zijn nog andere maatschappelijke uitdagingen (denk bv. aan de digitale transitie, bepaalde uitdagingen op het vlak van gezondheidszorg, mobiliteit, inclusie...) die bijkomende financiële middelen vragen - zowel privaat als publiek – die gemakkelijker te dragen zijn in het geval van economische groei. Bij het ontbreken van voldoende economische groei moeten bijkomende private investeringen/uitgaven immers gefinancierd worden door een hogere spaarquote en gaan ze dus ten koste van de consumptie. En zonder voldoende economische groei wordt het ook moeilijk om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te garanderen⁷. Dit is problematisch want indien de financiële markten oordelen dat de houdbaarheid van de overheidsfinanciën in gevaar is, komt dit tot uiting in een snelle stijging van de risicopremie die de staat op zijn nieuwe leningen moet betalen, wat het moeilijk maakt om voldoende ruimte te houden voor toekomstig beleid.

En de financiële houdbaarheid van de overheidsfinanciën vormt een risico in België: bij ongewijzigd beleid verwacht de EC dat de Belgische overheidsschuld blijft toenemen en tegen 2033 121,6 % bbp bedraagt (EC, 2023a). Bovendien is België lid van de EMU en moet het daarom voldoen aan de budgettaire regels die voorzien in een maximaal overheidstekort van 3% van het bbp en, als onderdeel van de voorstellen voor een nieuwe economische governance, een meerjarig begrotingsplan waarmee de schuldquote op middellange termijn op geloofwaardige wijze kan worden teruggedrongen. Vertrekkende van dit nieuwe budgettaire kader berekenden Denil et al. (2023) dat gedurende een periode van 4 jaar een budgettaire aanpassing nodig is van 1 % van het bbp om ervoor te zorgen dat gedurende 10 jaar na de aanpassingsperiode van 4 jaar de tekortgrens van 3 % wordt nageleefd en de schuld aanhoudend en geloofwaardig vermindert⁸. Om te vermijden dat andere overheidsuitgaven sterk moeten dalen en/of de belastingvoet significant verhoogd, zal economische groei dan ook onontbeerlijk zijn om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te garanderen⁹.

In het algemeen zal economische groei belangrijk zijn om de bijkomende investeringen/uitgaven (zowel publiek als privaat) die nodig zijn om een antwoord te geven op de vele maatschappelijke uitdagingen, te kunnen financieren.

⁶ Marktfalingen (inclusief externe effecten en publieke goederen) zorgen ervoor dat een deel van de investeringen zal moeten gefinancierd worden door de publieke sector. Het aandeel publieke financiering dat nodig is zal onder meer afhangen van de mix van beleidsinstrumenten om de klimaatambities te verwezenlijken, zoals de bereidheid van de publieke sector om emissies te belasten (zodat investeringen in klimaatinfrastructuur rendabeler worden voor de private sector).

⁷ In het algemeen wordt de overheidsschuld als 'houdbaar' beschouwd indien het primair saldo dat nodig is om de schuld tenminste te stabiliseren, economisch en politiek haalbaar is, zodat het schuldniveau gepaard gaat met een aanvaardbaar laag herfinancieringsrisico en met het behoud van de potentiële groei op een bevredigend niveau (cf. IMF, 2013).

⁸ Indien er hervormingen en investeringen worden voorgesteld die gunstig zijn voor de economische groei en de houdbaarheid van de schuld wordt de periode waarin aanpassingen kunnen gebeuren verlengd tot 7 jaar. In dit geval zou de begrotingsaanpassing 0,7% van het bbp per jaar gedurende zeven jaar vertegenwoordigen.

⁹ Het belang van economische groei voor de houdbaarheid van de overheidsfinanciën blijkt duidelijk uit de gevoeligheidsanalyse die wordt uitgevoerd door de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV). Een van deze alternatieve scenario's gaat uit van een lagere productiviteitsgroei op lange termijn (1% in plaats van 1,5% in het basisscenario), waardoor de sociale uitgaven zouden stijgen tot 32,2% van het bbp in 2070. Dit zou de budgettaire kosten van de vergrijzing met 2,3 procentpunt van het bbp verhogen ten opzichte van het basisscenario.

2.2. Productiviteitsgroei als beste middel om financiële middelen te verhogen

Economische groei (gemeten als de toename van het reële bbp/capita) kan op verschillende manieren worden gerealiseerd. Ten eerste kunnen de inwoners van een land meer gaan werken. Als relatief meer mensen werken of als de werkenden gemiddeld meer uren werken, neemt het bbp per inwoner toe. Een tweede factor die het bbp/capita positief beïnvloedt, is de arbeidsproductiviteit of de bijdrage per gewerkt uur aan de gerealiseerde meerwaarde.

Ook al blijft er vandaag nog potentieel voor het verder verhogen van de inzet van arbeid (via een verhoging van de werkgelegenheidsgraad), de marge is wel kleiner dan vroeger. Bovendien wordt een toenemende inzet van arbeid bemoeilijkt door een dalend aandeel van de bevolking op actieve leeftijd. In de projecties voor de vergrijzingskost door de EC en de Studiecommissie voor de Vergrijzing wordt dan ook maar een kleine bijdrage van het arbeidsaanbod aan de outputgroei verondersteld – in het geval van de EC wordt de bijdrage van de werkgelegenheid vanaf 2040 zelfs negatief; op langere termijn wordt de productiviteitsgroei gezien als de enige bron van potentiële output.

Tabel 12. Macroeconomische veronderstellingen in het 2021 Ageing Report van de Europese Commissie en in het rapport van de Studiecommissie voor de Vergrijzing (juli 2023)

		AVG 2019- 2070	2030	2040	2050	2060	2070
Reëel bbp (groei)	EC (2021)	1,2 %	0,9 %	1,3 %	1,3 %	1,4 %	1,4 %
	SCvV (2023)	1,5 %	1,2 %	1,4 %	1,6 %	1,6 %	1,7 %
Werkgelegenheid (groei)	EC (2021)	0 %	0,2 %	-0,2 %	-0,2 %	-0,1 %	-0,1 %
	SCvV (2023)	0,3 %	0,4 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,2 %
Arbeidsproductiviteit per uur* (groei)	EC (2021)	1,2 %	0,7 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %
	SCvV (2023)	1,2 %	0,8 %	1,3 %	1,5 %	1,5 %	1,5 %

Noot: * De SCvV bekijkt de evolutie van de productiviteit per werkende.

Bronnen: EC, 2021, blz. 276 en Database Studiecommissie voor de Vergrijzing (juli 2023).

Bronnen van productiviteitsgroei

Het verhogen van de arbeidsproductiviteit kan op verschillende manieren gebeuren. Dit kan door kapitaalverdieping (i.e. het gebruik van meer kapitaal per gewerkt uur), een strategie die de afgelopen decennia de drijvende kracht was achter de Belgische productiviteitsgroei. Echter, afnemende marginale opbrengsten van kapitaal stellen ook grenzen aan deze strategie. Immers, hoe kapitaalintensiever (hogere verhouding kapitaal/arbeid) een economie al is, hoe kleiner de extra opbrengst is van de inzet van extra kapitaal per werknemer waardoor op lange termijn kapitaalverhogingen quasi geen productiviteitswinsten meer opleveren. De enige mogelijkheid om op een blijvende manier de productiviteit te verhogen is dan ook niet door de inzet van meer kapitaal, maar door een verhoging van de efficiëntie waarmee arbeid en kapitaal worden ingezet in het productieproces, i.e. door een verhoging van de TFP (niet alleen gekoppeld aan technologische vooruitgang maar ook aan een verbetering in de allocatie van productiefactoren bv. door een betere marktwerking of een verbetering van de kenmerken van de arbeidskrachten). Bovendien heeft deze strategie als voordeel dat ze niet ten koste gaat van werkgelegenheid, wat in het geval van kapitaalverdieping wel vaak het geval is.

2.3. ... en ook noodzakelijk voor een duurzame toename van het inkomen

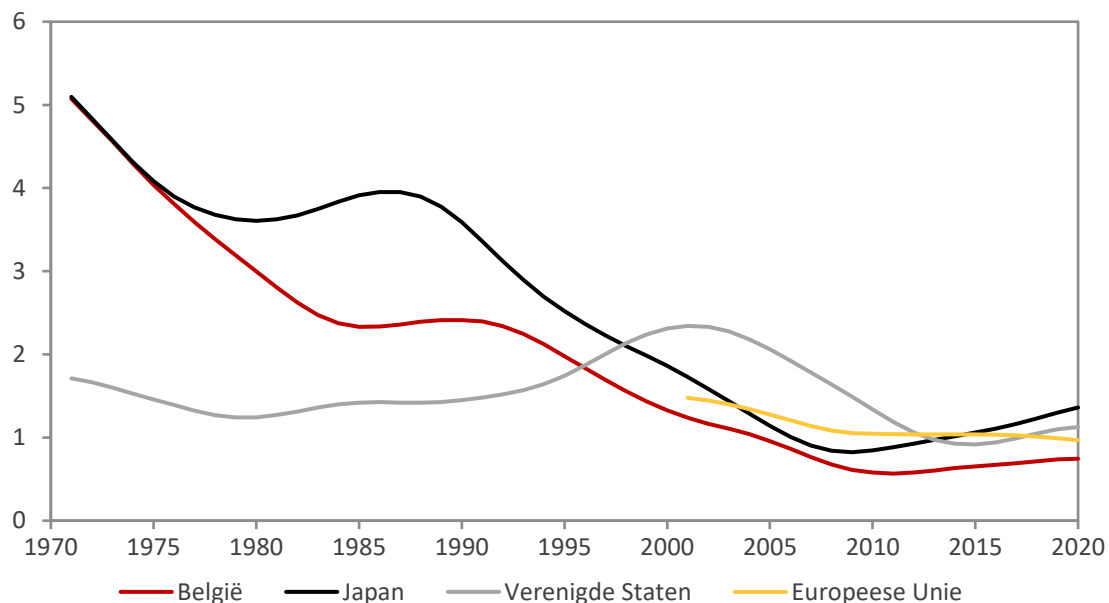
Ook het inkomen van de bevolking – zowel het inkomen uit kapitaal als het inkomen uit arbeid – wordt bepaald door de productiviteitsgroei.

Indien de nominale lonen (of het inkomen uit kapitaal) zouden stijgen zonder dat de productiviteit stijgt, zullen bedrijven – indien de marktomstandigheden dit toelaten – hun prijzen verhogen, wat het reële effect van de loonsverhoging (verhoging van inkomen uit kapitaal) kleiner maakt. Indien de marktomstandigheden dit niet toelaten – denk aan bedrijven die opereren op heel competitieve (vaak internationale) markten, die niet de mogelijkheid hebben om hun prijzen te verhogen zonder uit de markt geprijsd te worden – zal een toename van de nominale lonen zonder productiviteitsstijging ten koste gaan van de rendabiliteit van de onderneming en op die manier een negatieve impact hebben op de investeringen die nochtans nodig zijn in het kader van de groene en digitale transitie en meer algemeen, een negatieve impact hebben op de overlevingskansen van de onderneming.

3. Productiviteitsgroei kent al geruime tijd dalende trend en er zijn uitdagingen voor de toekomst

De voorbije 5 decennia daalde de productiviteitsgroei stelselmatig. Waar deze in de jaren 1970 nog gemiddeld 4,5 % per jaar bedroeg, bedraagt de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei over de periode 2000-2021 slechts 0,8 % (met een bijkomende vertraging na de financieel-economische crisis van 2008).

Grafiek 11. Evolutie arbeidsproductiviteit per uur, 1970-2020



Noot: groeicijfer gefilterd door Hodrick Prescott.

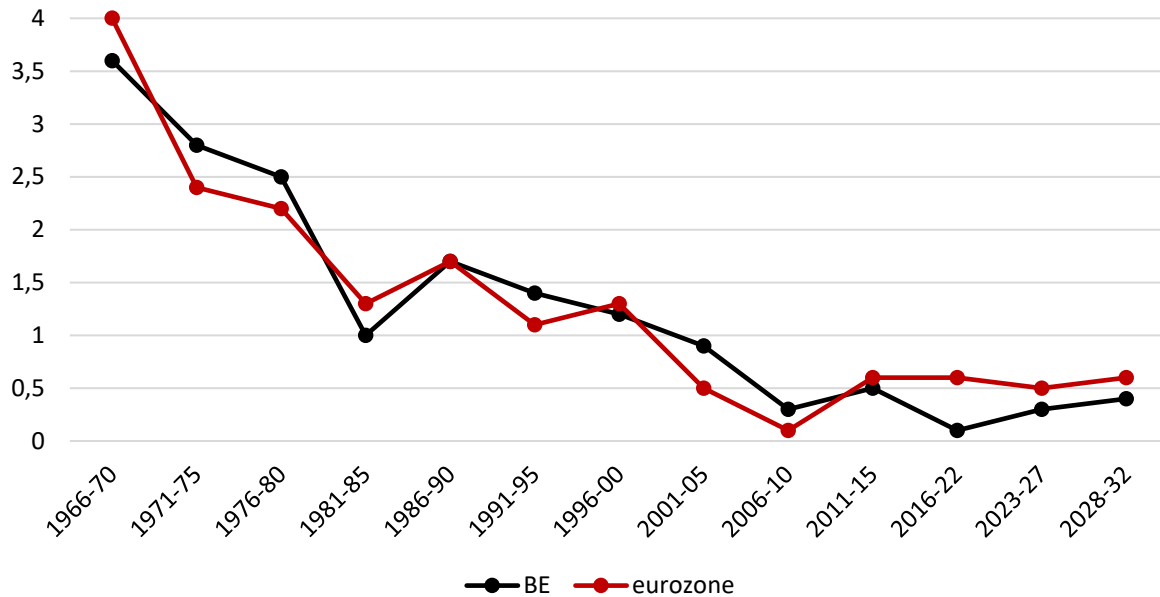
Bron: Ameco, DG-ECFIN, mei 2023.

We zien sowieso dat de sterke daling van de productiviteitsgroei zich niet enkel voordeed in België – en binnen België, ook in de drie gewesten afzonderlijk – maar ook waarneembaar is voor andere ontwikkelde landen die niet meer kunnen profiteren van ‘catching-up’ ten aanzien van meer productieve landen.

Dit was anders in de jaren 70 waar onder meer België bezig was met een inhaalbeweging ten opzichte van de VS en productiviteitswinsten kon boeken door de technologieën uit de VS te integreren. Nu de inhaalfase voorbij is, moet de technologische grens verlegd worden, wat een stuk moeilijker is. Productiviteitsgroei moet nu voornamelijk komen van TFP-groei, eerder dan van kapitaalverdieping zoals het geval was tijdens de inhaalfase. (Deboeck, 2023, blz. 32)

Op middellange termijn voorziet de EC alvast dat de TFP-groei laag blijft in vergelijking met de groeivoeten van de jaren 70.

Grafiek 12. Bijdrage van de TFP aan de economische groei, vooruitzichten op middellange termijn ten opzichte van bijdragen uit het verleden



Bron: Deboeck (2023, blz. 42).

Wat de lange termijn betreft, is er onder economen geen eensgezindheid over wat 'normale' groeivoeten zijn. Een sombere visie gaat ervan uit dat innovatie gewoon minder disruptief is geworden en we dus geen permanente terugkeer moeten verwachten naar een hoger groeipad. De meer optimistische opvatting gaat ervan uit dat de TFP-groei wel weer zal aantrekken, maar stelt dat nieuwe technologieën tijd nodig hebben om te rijpen en er ook tijd nodig is om barrières voor innovatiediffusie te overwinnen, waarbij de belangrijke rol van structureel beleid wordt benadrukt (cf. infra).

Sowieso zorgen ook de klimaatverandering en de noodzakelijke transitie naar een koolstofarme economie voor een belangrijke tegenwind. De klimaatverandering zelf kan leiden tot aanzienlijke verliezen in productiviteit onder meer via verloren werkuren, schade aan de kapitaalstock en de verschuiving van investeringen in productief kapitaal en innovatie naar investeringen in aanpassing aan de klimaatverandering. Deze effecten worden verwacht erger te worden door meer frequente en extreme weersomstandigheden. Maar ook de transitie naar een klimaatneutrale economie wordt verwacht tijdelijk een negatieve impact te hebben op productiviteit. Op langere termijn kan een goed ontworpen milieubeleid weliswaar een positieve impact hebben op innovatie en in fine de productiviteit stimuleren (Porter, 1991; OECD, 2017), maar tijdens de transitieperiode wordt een deel van de investeringen die gingen naar de uitbreiding van de productiecapaciteit of naar een verbetering van de arbeidsproductiviteit opgeofferd aan investeringen in de klimaattransitie¹⁰. (Pisany-Ferry et al., 2022, blz. 9)

Op macro-economisch niveau is de omvang van de te verwachten vertraging van de arbeidsproductiviteit als gevolg van de energietransitie zeer onzeker. Een berekening beschikbaar voor Frankrijk suggereert -0,3% per jaar gedurende veertig jaar. Dit verschilt niet veel van een berekening dat voor de wereldeconomie is verkregen,

¹⁰ In theorie kunnen de investeringen ook additioneel zijn aan bestaande investeringen, maar een aanhoudend investeringsoverschot van ongeveer 2 punten van het bbp doet vragen rijzen over de financieringscapaciteit van bedrijven, huishoudens en de overheid.

waarin een groeiverlies van ongeveer 0,35 procentpunt wordt geschat tijdens de energietransitie¹¹ (Epaulard, 2023, blz. 35). Dit is een belangrijke impact, zeker gegeven de lage productiviteitsgroei die we de jongste jaren kennen¹².

4. Drie prioritaire uitdagingen/assen voor het beleid

In het algemeen kan besloten worden dat een context van lage productiviteitsgroei, gecombineerd met een aantal belangrijke maatschappelijke uitdagingen ervoor zorgen dat de rol voor een beleid gericht op het stimuleren van productiviteit misschien wel groter is dan ooit. Hieronder worden drie assen geïdentificeerd waar het beleid volgens de analyses van de NRP prioritair moet op inzetten om de productiviteitsgroei te stimuleren.

4.1 Zorg voor een voldoende aanbod van geschoolde arbeid

Menselijk kapitaal is een sleutelfactor voor het stimuleren van productiviteit. Met de nodige vaardigheden en kennis kunnen werknemers hun taken immers meer effectief uitvoeren en door te investeren in hoger onderwijs kunnen overheden voorwaarden creëren voor innovatie en productiviteitsgroei.

Pfeiffer et al. (2023) simuleerden de potentiële impact van het wegwerken van de kloof op het vlak van menselijk kapitaal met de beste presteerders in Europa en vonden dat in België vooral een verhoging van het aandeel middengeschoolden (ten koste van de laaggeschoolden) een relatief groot effect heeft op de output.¹³ Bijmens en Dhyne (2021) vonden dat een verhoging van het aandeel van de hooggeschoolde werknemers met 1 pp. in de tewerkstelling van de onderneming de productiviteit van de onderneming verhoogt met 0,6 %.

De beschikbaarheid van voldoende en kwalitatief menselijk kapitaal is dus belangrijk, maar menselijk kapitaal wordt meer en meer een schaars goed. Werkgevers vinden het steeds moeilijker om werknemers aan te werven met de juiste vaardigheden. Volgens de laatste enquête van de Europese Investeringsbank (EIB) geeft een groot deel van de Europese bedrijven aan dat een gebrek aan *skills* een belemmering is voor investeringen op lange termijn. In België is dit aandeel zelfs nog hoger dan gemiddeld in de EU27: 91 % versus 85 %. De krapte op de arbeidsmarkt blijkt ook duidelijk uit de toegenomen vacaturegraad in België die in het eerste kwartaal van 2023 4,7 % bedroeg van het totaal aantal jobs (ingevuld of openstaand), een van de hoogste percentages in Europa. Dit geldt zowel voor laaggeschoolde als hooggeschoolde jobs, met de grootste tekorten in catering, ICT, professionele, technische en wetenschappelijke jobs en gezondheidszorg. (EC, 2023b, blz. 11) Deze krapte vormt een ernstige bedreiging voor de groeimogelijkheden van heel wat bedrijven en kan ook het aantrekken van buitenlandse investeerders bemoeilijken. Bovendien zorgen de groene en digitale transitie ervoor dat heel wat competenties verouderd geraken en dus nieuwe competenties nodig zijn om deze transities te kunnen maken. Een antwoord op bovenstaande uitdagingen vereist actie op verschillende domeinen.

Ten eerste is het belangrijk om meer mensen aan het werk te krijgen. Aangezien de werkloosheidsgraad relatief laag is, zal het nodig zijn om het niet-beroepsactieve deel van de bevolking meer te activeren. Er blijft immers een grote groep mensen op actieve leeftijd die zich niet aanbieden op de arbeidsmarkt. Voor België was in 2022

¹¹ Deze twee berekeningen zijn gebaseerd op ongunstige aannames (groene O&O gaat ten koste van algemene O&O en genereert geen spillovers naar de rest van de economie).

¹² Het is wel zo dat de impact verschilt volgens de initiële productiviteit van de bedrijven: de best presterende bedrijven hebben hun productiviteit kunnen verhogen als gevolg van de strengere milieuregeling. Dit lijkt des te meer het geval te zijn wanneer deze bedrijven toegang hebben tot krediet en actief zijn in landen waar al milieubeleid bestaat, zodat ze op de hoogte zijn van het bestaan van reductietechnologieën (Pisani-Ferry en Mahfouz, 2023, blz. 111-112). Een andere belangrijke conclusie is dat de mate van productiviteitsvertraging afhangt van het beleid dat wordt geïmplementeerd om de overgang in gang te zetten en te begeleiden, en van de snelheid waarmee milieubeleid wordt geïnitieerd.

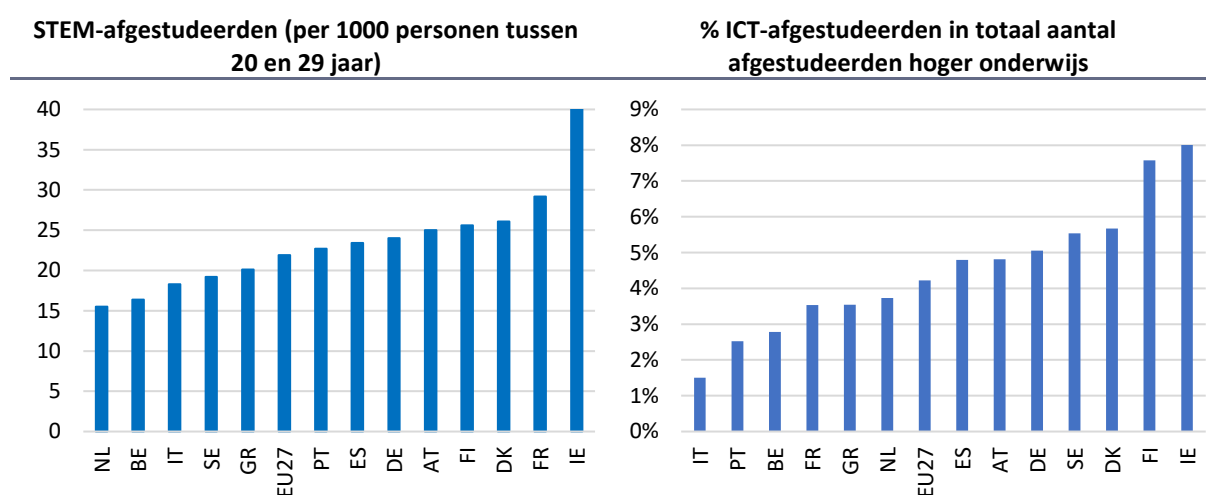
¹³ Op een horizon van 20 jaar vinden de auteurs (op basis van het QUEST III-RD model) een impact van meer dan 1 % op het bbp en op lange termijn is er een impact van bijna 4 %. Ook het verhogen van het aandeel hooggeschoolden en van de onderwijskwaliteit hebben op lange termijn een impact op het bbp van meer dan 2 %.

24 % van de bevolking tussen 20-64 jaar niet 'aan het werk of werkloos'¹⁴; voor Vlaanderen, Wallonië en Brussel was dit respectievelijk 21 %, 28,6 % en 26,5 %.

In dit activeringsverhaal is ook aandacht nodig voor studenten. Deze doen er immers steeds langer over om hun opleiding af te maken. Voor de academiejaren 2005-06 tot 2010-11 behaalde 30 % van de startende studenten een bachelor diploma met minstens één jaar vertraging, en ongeveer 28 % van de starters behaalde geen diploma. Dit brengt belangrijke maatschappelijke kosten met zich mee, waaronder ook een tragere doorstroming van studenten naar de arbeidsmarkt. (Declercq en Verboven, 2014) Er moet dan ook nagedacht worden over hoe dit kan worden aangepakt.¹⁵

Maar ook de studierichting is belangrijk. Uit eerdere verslagen van de NRP blijkt dat vooral STEM-profielen (in toenemende mate) belangrijk worden voor zowel het realiseren van productiviteitsgroei¹⁶ als voor het maken van de digitale en de groene transitie. Het is noodzakelijk dat in het secundair onderwijs al voldoende wordt gekozen voor STEM en dat ook technische richtingen geherwaardeerd worden. Uit de Vlaamse STEM-monitor (juni 2022) blijkt bv. dat de keuze voor de studierichtingen bouw, hout, lassen-constructie, koeling en warmte, werktuigmachines... zorgwekkend laag blijft, met tekorten op de arbeidsmarkt als gevolg. Maar ook in het hoger onderwijs moet de keuze voor STEM verder gestimuleerd worden. Het aantal afgestudeerden hoger onderwijs (per 1000 personen tussen 20 en 29 jaar) in STEM-richtingen blijft in België laag; hetzelfde geldt wanneer we kijken naar het aandeel van de ICT-afgestudeerden in het totaal aantal afgestudeerden hoger onderwijs.

Grafiek 13. STEM- en ICT-profielen, 2021



Bron: Eurostat.

¹⁴ Het betreft enerzijds zoekende of beschikbare niet-beroepsactieven die niet voldoen aan alle criteria om onder officiële ILO-werkloosheidsdefinitie te vallen (t.t.z. geen job uitoefenen, de voorbije vier weken actief gezocht hebben naar werk en binnen twee weken beschikbaar zijn om te beginnen werken) en anderzijds de groep die niet zoekend en niet beschikbaar is (arbeidsongeschikten, studenten, huisvrouwen en -mannen, gepensioneerden...) die voor een deel in de toekomst inzetbaar wordt na afronding van studies of mits de nodige ondersteuning op het werk.

¹⁵ Declercq en Verboven (2014) toonden bv. dat het invoeren van gematigde toelatingsvoorwaarden in het hoger onderwijs ervoor kan zorgen dat studenten sneller een diploma halen zonder dat dit tot minder afgestudeerden hoeft te leiden.

¹⁶ Een toename van het aantal werkenden in STEM met 1 procentpunt verhoogt de productiviteit van bedrijven met 0,2% in 2000-2007 en met 0,26% in 2012-2018. De productiviteitswinsten bij een verhoging van het aandeel STEM-werknemers nemen met andere woorden toe in de tijd. (Bijnens, Dhyne 2021).

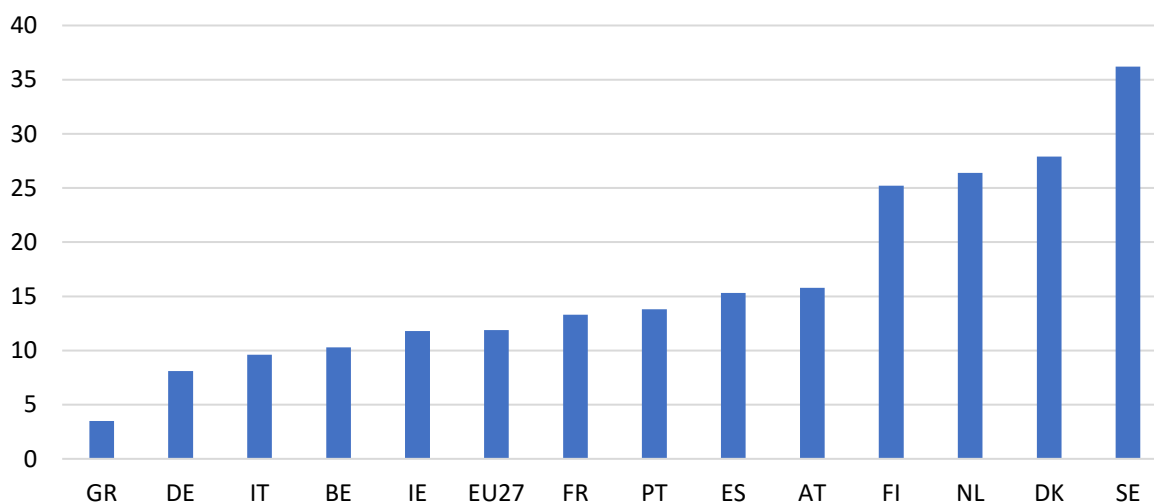
Er moet nagedacht worden over hoe deze richtingen aantrekkelijker kunnen worden gemaakt¹⁷. Hierbij moet ook bekeken worden hoe het onbenut potentieel van meisjes en kansjongeren in STEM-richtingen kan worden verhoogd.

Naast het stimuleren van STEM dient ook de kwaliteit van het onderwijs bewaakt te worden. Een relatief groot deel van de leerlingen uit het secundair onderwijs haalt een onvoldoende basisniveau om goed te kunnen functioneren in een kennismaatschappij. Op basis van de laatste PISA-enquête werd bevonden dat ruim een vijfde van de 15-jarige leerlingen het basisniveau voor lezen, wiskunde en wetenschappen niet haalt. Vooral leerlingen met een lage socio-economische achtergrond onderpresteren op het vlak van lezen, wiskunde en wetenschappen (EC, 2023b, blz. 12). De PISA-enquêtes tonen bovendien dalende gemiddelde prestaties van de leerlingen op lezen, wiskunde en natuurwetenschappen tussen 2003 en 2018¹⁸.

Naast een kwaliteitsvolle initiële opleiding is, zeker in een context van krapte op de arbeidsmarkt en snelle technologische transitie ook een versterking van het levenslang leren cruciaal in het verminderen van tekorten op het vlak van skills en skills mismatches. Konings en Vanormelingen (2015) vonden op basis van Bel-First-gegevens voor de periode 1997-2006 dat een stijging van het aandeel van de werknemers dat een (formele) opleiding kreeg met 10 pp tot uiting komt in een toename van de productiviteit met 1,7 tot 3,2 %, naargelang de gekozen specificatie. Ook andere studies vinden dat opleiding een positief effect heeft op de productiviteit (cf. HRW, 2021, blz. 61).

België kent een lage participatie aan vorming en opleiding. Het aandeel 25 tot 64 jarigen dat aangeeft de voorbije 4 weken een formele of informele opleiding gekregen te hebben, bedraagt in België 10,3 %, wat lager is dan gemiddeld in de eurozone (12,1 %). Toplanden op dit vlak zijn Zweden (36,2 %), Denemarken (27,9 %), Nederland (26,4 %) en Finland (25,2 %).

Grafiek 14. % 25-64 jarigen dat deelnam aan onderwijs en training de voorbije 4 weken, 2022



Bron: Eurostat.

Voor sommige groepen is de participatiegraad aan permanente opleiding ook een stuk lager dan het nationale gemiddelde, met name bij de 55-plussers en de kortgeschoolden. Dit zijn nochtans groepen die veel baat zouden kunnen hebben bij opleiding. De eerste om te voorkomen dat hun competenties verouderen, de tweede om hun kwalificaties naar een hoger niveau te tillen en zo hun tewerkstellingskansen te verbeteren. Daarnaast zien

¹⁷ Een piste die bv. zou kunnen worden onderzocht is de creatie van een centrale technische universiteit (naar het voorbeeld van het MIT) gespecialiseerd in de opleiding van ingenieurs om zo de zichtbaarheid en de aantrekkelijkheid van de opleiding te verhogen.

¹⁸<https://www.ocwincijfers.nl/sectoren/onderwijs-internationaal/education-at-a-glance/leerlingen-en-studenten/internationale-prestaties-pisa>

we ook dat kleine ondernemingen minder opleiding aanbieden; leren gebeurt in die ondernemingen voornamelijk op een informele manier.

BELEIDSAANBEVELINGEN

De NRP onderschrijft de aanbeveling van de Europese Raad aan België om arbeidstekorten en mismatches op het vlak van skills weg te werken, in het bijzonder door het versterken van de activering van achtergestelde groepen op de arbeidsmarkt. Ook de prestaties en rechtvaardigheid van de onderwijs- en opleidingsstelsels moeten verbeterd worden; de aanbeveling van de Europese Raad om de door de gemeenschappen geplande hervormingen ter versterking van het beroep van leraar verder te zetten, zal hierin inderdaad een belangrijk element zijn.

De NRP onderschrijft ook de aanbeveling van de Europese Raad dat bijkomende inspanning nodig is om te zorgen voor de skills die nodig zijn om de groene transitie te maken. In het algemeen moeten onderwijs- en opleidingsprogramma's voldoende de nieuwe competenties incorporeren die nodig zijn voor de transities waarvoor we staan.

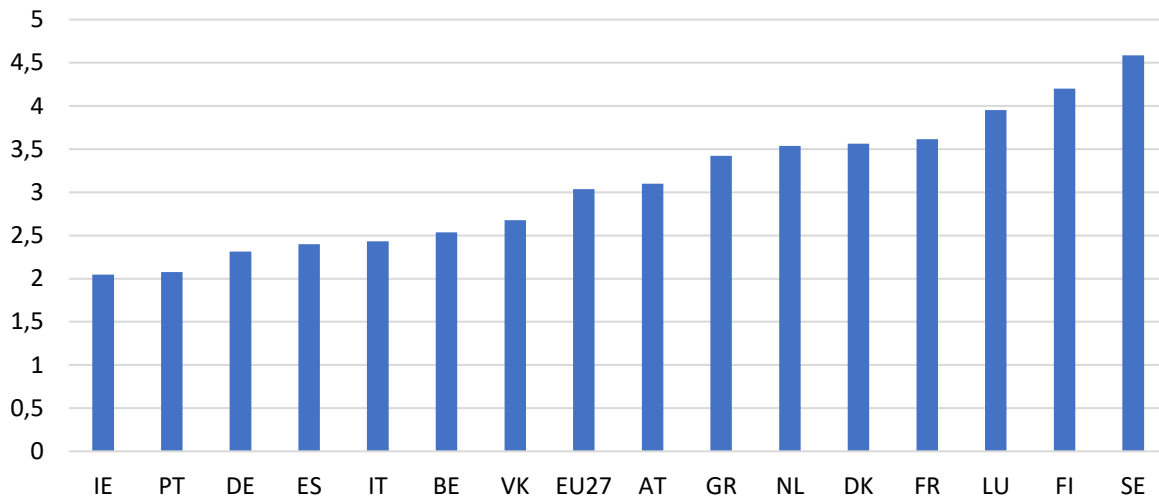
Specifiek voor opleiding- en vorming verwijst de NRP naar zijn eerdere aanbeveling om te zorgen voor een brede strategie die een antwoord biedt op de belangrijkste uitdagingen (niet alleen op het vlak van het aanbod van opleidingen, maar ook met voldoende aandacht voor de vraag ernaar) en die het industrieel beleid ondersteunt. De Hoge Raad voor de Werkgelegenheid formuleerde een aantal aanbevelingen op dit vlak in het kader van zijn thematisch verslag voor 2021.

4.2 Zorg voor voldoende publieke investeringen

Productiviteitsgroei, en TFP in het bijzonder, vereist voldoende investeringen in een kwaliteitsvolle infrastructuur. Het betreft niet alleen private, maar ook publieke investeringen.

Bom en Ligthart (2013) evalueerden de outputelasticiteit van publiek (tastbaar) kapitaal door middel van een meta-regressie analyse. Ze vonden een gemiddelde outputadditionaliteit van publiek kapitaal (geleverd door de centrale overheid) van 0,106, wat wil zeggen dat gemiddeld voor elke investering van 10 euro door de nationale overheid, de productie toeneemt met een additionele 1,6 euro. De baat neemt toe met de tijd; de auteurs vinden op korte termijn een outputelasticiteit van 0,083 die toeneemt tot 0,122 op lange termijn.

In België zijn de publieke investeringen al jarenlang laag (zie grafiek 15). Door de jarenlange onderinvestering van de publieke sector zien we sinds de jaren 1990 een neerwaartse trend van de netto-kapitaalvoorraad van de overheid uitgedrukt als % bbp, wat de kwaliteit van de publieke infrastructuur ondergraaft en ook weegt op de private investeringen. Bovendien vereisen de groene en digitale transitie net een verhoging van de publieke investeringen.

Grafiek 15. Gemiddelde jaarlijkse bruto publieke investeringen (tangible en intangible) als % bbp (2012-2021)

Bron: Eurostat.

De federale regering formuleerde de doelstelling om de overheidsinvesteringen voor gans België op te trekken tot 4 % van het bbp in 2030 (zie Regeerakkoord 30 september 2020). Tussentijds is er de ambitie om de publieke investeringen tegen 2024 naar 3,5 % van het bbp te brengen – i.e. het Europese gemiddelde.

In het kader van de Europese Faciliteit voor Herstel en Veerkracht stelden de verschillende Belgische entiteiten in onderlinge dialoog een Plan voor Herstel en Veerkracht (PHV) op¹⁹: 35 structurele hervormingen en 105 investeringsprojecten ter waarde van 5,9 miljard (i.e. 1,2 % van het bbp van 2021 over de periode 2021-2026). De investeringen zijn in belangrijke mate gericht op de groene en digitale transitie, wat ook een Europese vereiste was²⁰.

België is bezig met de implementatie van zijn Nationaal Plan voor Herstel en Veerkracht (PHV), weliswaar met een risico op vertraging (in juni 2023 was 13 % van de projecten ‘uitgesteld’). Bovendien werd als gevolg van het succesvolle herstel na de pandemie van 2021 het totale steunbedrag naar beneden aangepast: de maximale financiële bijdrage voor België werd herzien van 5,9 miljard euro naar 4,5 miljard euro (daling van bijna 24 %). Daartegenover staat dat de EU in antwoord op de lopende energiecrisis, op 22 maart 2022, een REPowerEU Plan publiceerde dat landen toelaat om hun Plan voor Herstel en Veerkracht aan te vullen met een REPowerEU hoofdstuk om energie-gerelateerde hervormingen en investeringen te financieren. België kreeg in dit kader 282 miljoen euro toegekend aan niet-terugbetaalbare financiële steun. Daarnaast zijn er ook bijkomende middelen door de transfer van de provisionele allocatie op de Brexit Adjustment Reverse (BAR) naar de Faciliteit voor Herstel en Veerkracht ten bedrage van 229 miljoen euro, evenals leningen ten bedrage van 978 miljoen euro. Het Belgische Plan voor Herstel en Veerkracht werd ondertussen herzien en aangevuld met een REPowerEU dat ondertussen werd goedgekeurd door de EC.

Bijkomende groene investeringen (publiek en privé) zijn belangrijk want meer actie is nodig om België op het pad naar klimaatneutraliteit te brengen. Zo wijst de EC (2023b) er op dat België de nieuwe klimaatdoelstellingen voor 2030 voor zijn ESR-sectoren niet zal halen²¹, dat ook op het vlak van hernieuwbare energie meer ambitie nodig is, dat de energie-efficiëntie winsten in de industrie verder kunnen gestimuleerd worden²², dat de renovatie-uitdaging met het oog op het verminderen van de vraag naar fossiele brandstoffen nog hoog is en nog meer kan gedaan worden om schone mobiliteitsoplossingen te ontwikkelen (zoals publiek transport en soft

¹⁹ Daarnaast werden door de verschillende overheden aanvullende herstelplannen aangenomen.

²⁰ Van de totale uitgaven aan het PHV moesten minimum 20 % bijdragen aan de digitale transitie en minimum 37 % aan de groene transitie.

²¹ Een vermindering van slechts 38 % in plaats van de doelstelling van 47 % ten opzichte van 2005.

²² Zo wijst de EC erop dat er nog scope is voor het verder stimuleren van de elektrificatie en uitrol van industriële warmtepompen in bedrijven met een lage warmtevraag.

mobility). Ook de digitale transitie vereist verdere investeringen, zo was in België in 2022 slechts 17 % van de huishoudens gedekt door Fibre To The Home (FTTH) vergeleken met gemiddeld 56 % in de EU en ook de prestatie van België op het vlak van de uitrol van 5G zit ver onder het Europese gemiddelde.

Omwille van marktfalingen zal een deel van deze investeringen moeten gefinancierd worden door de publieke sector. Tegelijk staat België voor grote uitdagingen op het vlak van houdbaarheid van de overheidsfinanciën (cf. supra). Het zal daarom belangrijk zijn om de overheidsmiddelen goed toe te wijzen. Bij het kiezen van investeringen is het belangrijk om te focussen op die domeinen waarvoor we een duidelijke return kunnen verwachten op het vlak van productiviteit en die zich inschrijven in een lange termijn digitale en groene transitie.

De recent opgerichte Studiecommissie voor Overheidsinvesteringen (als nieuw onderdeel van de Hoge Raad voor Financiën) kan hiertoe bijdragen. De Commissie centraliseert de expertise inzake overheidsinvesteringen op federaal niveau en adviseert de regering bij het voeren van haar investeringsbeleid, om zo bij te dragen tot een beter beheer van de federale investeringen (onder meer een betere coördinatie van de overheidsinvesteringen) en tot een verhoogde sociaaleconomische impact van de investeringen, met name door de ontwikkeling van methodologische instrumenten voor de ex ante evaluatie van investeringsprojecten. De studiecommissie zal op regelmatige basis verslagen publiceren en kan op eigen initiatief of op vraag van de regering adviezen opstellen. Daarnaast zal ze ook de gewesten en de gemeenschappen uitnodigen voor een technische dialoog die moet bijdragen tot de doeltreffendheid en de doelmatigheid van de overheidsinvesteringen tussen de entiteiten.

BELEIDSAANBEVELINGEN

De NRP onderschrijft de aanbeveling van de Europese Raad dat het voor België belangrijk is om op middellange termijn te streven naar een begrotingsstrategie van geleidelijke en duurzame consolidatie, gecombineerd met investeringen en hervormingen die een hogere duurzame groei in de hand werken. Het is in dit kader belangrijk om de nationale publieke investeringen aan te houden evenals een effectieve absorptie van subsidies uit de Herstel en Veerkracht Faciliteit en andere EU-fondsen, in het bijzonder om de groene en digitale transitie te stimuleren. Dit laatste vereist een effectieve governance om te zorgen voor een snelle en gestage implementatie van zijn Plan voor Herstel en Veerkracht (PHV).

Naast zelf investeren heeft de overheid ook een belangrijke faciliterende en regelgevende rol in het stimuleren van private investeringen. De NRP onderschrijft in dit kader de aanbeveling van de Europese Raad om de uitrol van hernieuwbare energie en de bijhorende netwerkinfrastructuur te versnellen door de vergunningsprocedures verder te stroomlijnen, met inbegrip van de duur van beroepsprocedures, en door wettelijke kaders goed te keuren om investeringen in installaties voor hernieuwbare energie verder te stimuleren en het delen van energie te vergemakkelijken. Daarnaast onderstreept de NRP het cruciale belang van duidelijke regelgeving en rechtszekerheid. Investeerders moeten erop kunnen rekenen dat de regels, subsidies of lasten stabiel blijven over een langere periode. Ten slotte wijst de NRP opnieuw op de nood aan afstemming en integratie van regelgeving en beleidsacties tussen de verschillende beleidsniveaus.

4.3 Stimuleer innovatie

Zoals reeds aangegeven in punt 3 is het verband tussen innovatie en productiviteit bijzonder complex en zijn er op dit vlak discussies tussen techno-pessimisten en techno-optimisten die tegenover elkaar staan. Bloom et al. (2017) tonen dat alhoewel de onderzoeksactiviteiten aanzienlijk werden opgedreven, de productiviteit van onderzoek sterk is afgenomen. Volgens de techno-pessimisten zoals Gordon (2012) zijn de uitvindingen op het gebied van nieuwe informatie- en communicatietechnologie dan ook minder disruptief dan bij de vorige golven van technologische revolutie. Voor anderen (zie bv. Brynjolfsson, Rock en Syverson, 2017) blijven de nieuwe technologieën een garantie voor een toekomstige groei van de productiviteit maar, zoals de ervaring met elektriciteit een eeuw geleden laat zien, kan het bij grote technologische veranderingen enige tijd duren voordat de productiviteitswinst zichtbaar wordt. Het is belangrijk om te bekijken hoe de kansen op een dergelijke materialisatie zo groot mogelijk kunnen gemaakt worden. Sowieso is innovatie ook essentieel voor het realiseren van de groene en de digitale transitie.

Over het algemeen wordt België beschouwd als de Europese leider op het vlak van innovatie, samen met Denemarken, Zweden, Finland en Nederland (European Innovation Scoreboard, 2023). België heeft dus heel wat troeven in handen, maar de analyse van de Europese Commissie brengt ook zwakke punten in het Belgische ecosysteem aan het licht (oa. Design applications, Environment-related technologies, Medium and high-tech exports, Lifelong learning en Non-R&D Innovation Expenditures) die moeten worden verholpen om een performant innovatie-ecosysteem te behouden. We moeten meer bepaald begrijpen waarom de O&O-uitgaven de afgelopen jaren gestaag zijn gestegen tot 3,22% van het bbp in 2021, terwijl de groei van de TFP zeer laag is.

Een belangrijk element in deze paradox is dat hij verdwijnt wanneer gekeken wordt op ondernemingsniveau. De O&O-uitgaven zijn sterk geconcentreerd in een aantal grote (vaak internationale) ondernemingen in welbepaalde sectoren (farmaceutica, elektronische, optische en informaticaproducten, IT-diensten en architectuur- en ingenieursdiensten) en deze ondernemingen kennen over het algemeen wel een hoog niveau van productiviteit (Biatour et al., 2020). Bovendien blijft de productiviteitsgroei van de Belgische grensbedrijven substantieel, wat overeen komt met de eerdere bevinding van Andrews et al. (2015) voor een groep van 23 OESO-landen, met name dat de geaggregeerde vertraging van de productiviteitsgroei niet geldt voor de meest productieve bedrijven. De nieuwe technologieën zorgen in deze bedrijven wel degelijk voor productiviteitswinsten, echter dit is niet (of veel minder) het geval voor de andere bedrijven waardoor de kloof met de niet-grensbedrijven toeneemt, ook in België (zie De Mulder en Dhyne, 2022). Dit lijkt erop te wijzen dat technologische diffusie een probleem is.

Verder dient opgemerkt dat niet alleen de hoeveelheid O&O en innovatie en de mate van innovatiediffusie telt, maar ook de richting ervan belangrijk is. Zo is innovatie een onmisbaar onderdeel in de transitie naar een koolstofarme economie, maar zijn er verschillende redenen waarom markten te weinig investeren in schone technologieën²³. Op basis van het eco-innovatie scoreboard van de EC lijkt er voor België op dit vlak nog marge voor verbetering²⁴. Net zoals bij innovatie in het algemeen is ook hier niet alleen nood aan de (verdere) ontwikkeling van nieuwe technologieën, maar zal tevens de verspreiding van bestaande groene technologieën en innovaties (innovatiediffusie) belangrijk zijn.

Een eerste belangrijke voorwaarde voor innovatiediffusie is dat de ontvangende bedrijven over een voldoende grote absorptiecapaciteit beschikken om de relevante technologieën toe te passen. Eigen O&O-activiteiten zorgen dat bedrijven beter in staat zijn om kennisoverdrachten van andere bedrijven te absorberen (zie bv. Berlingiere et al., 2020), maar ook de samenstelling van het werknemersbestand is bepalend voor de absorptiecapaciteit van een bedrijf. De succesvolle toepassing van (digitale) technologieën vereist immers vaak complementaire investeringen in *intangible* kapitaal (denk aan software, branding en design, bedrijfscultuur...) die bedrijfsspecifiek zijn en in-house ontwikkeld worden. De mogelijkheden en karakteristieken van de eigen werknemers bepalen dan ook in welke mate bedrijven succesvol kunnen investeren in *intangible* kapitaal. Criscuolo et al. (2021) vonden dat meer dan een derde van de kloof tussen de beste en de mediaan presteerders op het vlak van productiviteit toe te schrijven is aan verschillen in de samenstelling van het menselijk kapitaal van de bedrijven. Daarbij vinden de auteurs dat niet alleen het niveau van de aanwezige skills²⁵ een belangrijke verklarende factor is, maar dat ook de diversiteit van het werknemersbestand en de aanwezigheid van een kwalitatief en divers management een cruciale rol spelen in de prestatie van bedrijven.

²³ Vaak bevinden deze technologieën zich nog in een vroeg stadium van ontwikkeling, met hogere niveaus van onzekerheid en risico (Tagliapietra en Veugelers, 2020). Maar er is ook het risico op lock-ins van vervuilende technologieën; bedrijven die in het verleden vervuilende technologieën hebben geproduceerd en hierin investeerden, geven er de voorkeur aan om in de toekomst te blijven innoveren in vervuilende technologieën, voornamelijk om winstredenen. Ten slotte zijn coördinatiefalingen vaak een probleem (bv. door de nood aan gelijktijdige investeringen in verschillende delen van de waardeketen, het ontbreken van markten...).

²⁴ https://green-business.ec.europa.eu/eco-innovation_en

In 2021 behaalde België een substantieel lagere score dan gemiddeld in de EU voor de budgettaire overheidskredieten voor milieu en energie; ISO 14001 certificaten; eco-innovatie octrooien; energie-efficiëntie; export van eco-industrieën; tewerkstelling en toegevoegde waarde in milieu-activiteiten.

²⁵ Er wordt getoond dat meer productieve bedrijven een hoger aandeel taken met hoge skills hebben, ook al blijven laag en medium skills belangrijke ingrediënten van de skills mix.

Naast een voldoende absorptiecapaciteit veronderstelt innovatiediffusie ook interactie tussen de innovatieactoren en de rest van de economie. De innovatieactoren mogen geen ‘eilanden’ zijn, maar moeten voldoende ingebed zijn in (lokale) ecosystemen, netwerken, lokale industriële clusters... Dit vereist linken tussen universiteiten/kennisinstellingen en bedrijven - een aspect waarvoor België heel goed scoort - maar ook interactie tussen bedrijven onderling. Dit laatste wordt onder meer bepaald door de onderlinge afhankelijkheid van bedrijven in de waardeketen; zo zijn er bijvoorbeeld meer kansen op spillovers wanneer de O&O-activiteiten zich meer stroomopwaarts in de waardeketen bevinden dan wanneer de O&O-activiteit dicht bij de eindconsument staat (Liu en Ma, 2023) en is het in die zin dus belangrijk om voldoende O&O-activiteit te hebben in technologieën die relatief centraal staan in de waardeketen.

Eveneens belangrijk voor de diffusie van nieuwe technologieën/innovatie is de aanwezigheid van ambitieus ondernemerschap, en dus de creatie en doorgroei van nieuwe bedrijven; nieuwe bedrijven zijn immers vaak koplopers niet alleen in de ontwikkeling van nieuwe technologieën, maar ook in het gebruik ervan. Bovendien zetten ze bestaande bedrijven aan om meer intensief te innoveren om zo hun concurrenten voorbij te steken. (Aghion et al., 2005) De gebrekkige bedrijfsdynamiek in België wordt door de EC gezien als een mogelijke verklaring voor de geringe productiviteitsgroei. (EC, 2023b, blz. 3) In België is de oprichtingsgraad van nieuwe bedrijven bij de laagste in de EU en gaat deze bovendien gepaard met een lage uitredingsgraad. Ook het aandeel van de hoge-groeibedrijven (gemiddelde jaarlijkse groei van 10 % of meer de voorbije 3 jaar) is in België lager dan gemiddeld in de EU27 (6,88 % versus 9,43 % in 2020). Bovendien is het aandeel van de snelle groeibedrijven in de tewerkstelling van de meest innovatieve sectoren een stuk lager dan gemiddeld in de EU. Dit alles wijst op een zekere zwakte van de Belgische economie in het genereren van nieuwe groeiende bedrijven (EC, 2023b, blz. 47).

BELEIDSAANBEVELINGEN

In het algemeen vereisen innovatie en innovatiediffusie een goedwerkend innovatie ecosysteem waarin de verschillende factoren – die ook met elkaar interageren – allemaal belangrijk zijn. Alles hangt aan elkaar; één zwakke of ontbrekende schakel in het systeem kan een grote invloed hebben op de goede werking (en output) van het ganse systeem en kan verhinderen dat nieuwe ideeën gegenereerd worden of zich ontwikkelen tot commerciële producten. Innovatieve landen scoren typisch goed voor alle factoren van het innovatiesysteem.

Een aantal aandachtspunten voor het Belgische innovatiesysteem zijn de volgende:

Wat betreft de O&O-uitgaven presteert België heel goed. Deze goede prestatie moet bestendig worden, maar er dient bekeken te worden hoe de steunmaatregelen voor O&O verder geoptimaliseerd kunnen worden met het oog op het maximaliseren van de spillovereffecten van de uitgevoerde O&O. Ook moet bekeken worden hoe de federale en regionale steunmaatregelen voor O&O beter op elkaar kunnen worden afgestemd. Immers dat de impact van de steunmaatregelen daalt wanneer federale en regionale steun gecombineerd worden.

Het proces van bedrijfsdynamiek moet gefaciliteerd worden. Dit omhelst niet alleen een beleid gericht op start-ups, maar ook aandacht voor scale-ups en groei waarvoor het beleid minder aandacht heeft. In het algemeen is er nood aan een gezonde marktwerking met voldoende concurrentie waar regelgeving een belangrijke impact op heeft. Daarom moet ook bekeken worden of regelgeving die wordt ingesteld met het oog op het realiseren van andere doelstellingen (bv. bescherming van consumenten, milieu, werknemers...) geen onnodig negatieve impact heeft op de marktwerking.²⁶

Ten slotte moet onderzocht worden of het innovatiebeleid in België voldoende stuurt, onder meer in de richting van een koolstofarme economie. Naast de inzet op kenniscreatie vraagt dit ook een vraag-gestuurd beleid (onder meer door correcte prijssignalen, regelgeving, publieke aanbesteding, publieke acceptatie van nieuwe

²⁶ Een recente studie op basis van mark-ups (verhouding verkoopprijs en marginale kosten) vindt dat de concurrentie in België het zwakst is in de volgende sectoren: Elektriciteit en gas; Financiële activiteiten en verzekeringen; Farmaceutische industrie; en Telecommunicatie. Met uitzondering van de Farma werden in deze vier bedrijfstakken ook een sterke stijging van de mark-ups gerealiseerd. (Biatour et al., 2023) De EC (2023b, blz. 50) wijst ook de retail aan als bedrijfstak met een verhoogd risico op concurrentievervalsingen.

technologieën...) en de aanwezigheid van complementaire infrastructuur. In het algemeen is er nood aan een geïntegreerd en coherent beleid dat ook consistent is op lange termijn.

Activiteitenverslag

1.1. De Raad

Oprichting van de Raad

Naar aanleiding van het rapport [De voltooiing van Europa's Economische en Monetaire Unie](#), dat werd samengesteld door de "vijf voorzitters" (22 juni 2015), keurde de Raad van de Europese Unie op 20 september 2016 een [aanbeveling](#) goed waarin hij de lidstaten aanmoedigt een Nationale Raad voor de Productiviteit op te richten. De oprichting van zo een raad beantwoordt aan het voornemen om het concurrentievermogen blijvend te versterken zodat de economieën veerkrachtiger worden en zich daardoor sneller kunnen herstellen van economische schokken. De rol van de raden voor de productiviteit bestaat erin het concurrentievermogen in de ruime zin te analyseren, de basiskennis te verrijken en het nationale debat te voeden, om zo het eigenaarschap van de beleidsmaatregelen en hervormingen te versterken.

In België werd de Nationale Raad voor de Productiviteit officieel geïnstalleerd op 14 mei 2019, overeenkomstig de [Wet van 25 november 2018 houdende de oprichting van de Nationale Raad voor de Productiviteit](#) (verschenen in het Staatsblad van 7 december 2018), die de Europese aanbeveling omzet.

Opdracht van de Raad

De Nationale Raad voor de Productiviteit wordt belast met de opdracht om:

- diagnoses op te stellen en analyses uit te voeren van de ontwikkelingen van de productiviteit en het concurrentievermogen in België,
- analyses uit te voeren van de beleidsuitdagingen op het gebied van productiviteit en concurrentievermogen,
- de gevolgen van beleidsopties in de genoemde domeinen te evalueren.

Bij het uitvoeren van deze opdrachten zal de Nationale Raad voor de Productiviteit contacten onderhouden met de Raden voor de Productiviteit van andere Europese lidstaten, en kan hij tijdig openbare mededelingen doen, passende toegang tot informatie krijgen bij overheidsdiensten en belanghebbenden raadplegen.

De Nationale Raad voor de Productiviteit voert zijn opdrachten uit in het kader van het Europese Semester, meer bepaald door de Europese Commissie bij te staan bij het verzamelen van gegevens, en bij het bijstaan van de regeringen bij de redactie van het Nationale hervormingsplan.

Publiceert de Raad een jaarlijks activiteitenverslag.

Samenstelling van de Raad

De Nationale Raad voor de Productiviteit wordt geleid door een Bureau bestaande uit:

- een voorzitter, benoemd op voorstel van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), en
- twee vice-voorzitters, waarvan een benoemd door de Nationale Bank van België (NBB) en een door het Federaal Planbureau (FPB).

Het Bureau bepaalt de agenda van de vergaderingen en de keuze van de thema's die door Raad bestudeerd zullen worden. De Nationale Raad voor de Productiviteit bestaat uit 12 leden, waarvan zes op federaal niveau en zes op gewestelijk niveau:

- Siska Vandecandelaere (CRB)
- Luc Denayer (CRB)
- Catherine Fuss (NBB)
- Tim Hermans (NBB)
- Chantal Kegels (FPB)
- Joost Verlinden (FPB)

- Micael Castanheira (Brussels Gewest)
- Koen Declercq (Brussels Gewest)
- Caroline Ven (Vlaams Gewest)
- Joep Konings (Vlaams Gewest)
- Marcus Dejardin (Waals Gewest)
- Mikael Petitjean (Waals Gewest)

De FOD Economie staat in voor het secretariaat van de Raad.
De leden van de Raad en van het secretariaat worden benoemd door de Koning.

1.2. Activiteiten 2023

Vergaderingen van de Raad

De Nationale Raad voor de Productiviteit vergaderde zeven keer, meer bepaald op:

- 26-01-2023 (videoconferentie) : Discussie over de inhoud van het verslag 2023;
- 22-02-2023 (videoconferentie) : Discussie over de structuur van het jaarverslag 2023;
- 05-04-2023 (videoconferentie) : Discussie over de inhoud van het jaarverslag 2023 en Conferentie;
- 25-04-2023 (in FOD Economie): Discussie over de inhoud van het jaarverslag 2023 en Conferentie;
- 21-08-2023 (videoconferentie) : Bespreking van de teksten van het jaarverslag 2023 en programma van Conferentie;
- 18-09-2023 (videoconferentie) : Bespreking van de teksten van het jaarverslag 2023 en Conferentie (bezoekers) ;
- 17-11-2023 (videoconferentie) : Afronding van het jaarverslag 2023 en Conferentie (catering, bezoekers...);

Externe activiteiten

Naast de vergaderingen van de Nationale Raad voor de Productiviteit en de organisatie van een conferentie, namen de leden van de Raad deel aan een aantal activiteiten georganiseerd door externe organisaties, meer bepaald de:

- Voorstelling van het verslag 2022 aan de CEP: 14-12-2022;
- Webinar on regional productivity OECD: 18-10-2023;
- 1er Conferentie van NRP-Het belang van overheidsinvesteringen voor het stimuleren van productiviteitsgroei: 28-11-2023;
- Joint EPC meeting and NPB workshop – 13-12-2023.

Bijlagen: Advies Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB 2023-2828) – 14 december 2023

1 Inbehandelingneming

§1. Artikel 4 van de wet van 25 november 2018 houdende de oprichting van de Nationale Raad voor de Productiviteit (NRP) bepaalt in het tweede lid dat de studies en verslagen van deze instelling kunnen worden besproken in de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), voordat ze worden gepubliceerd. Als deze laatste een advies wenst uit te brengen, wordt dat advies bij de publicatie van de studie of het verslag als bijlage toegevoegd. Het jaarverslag 2023 over de productiviteit werd op 14 november 2023 aan de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven toegezonden. Dit verslag heeft tot doel de stand van de kennis over de productiviteit en het concurrentievermogen vast te stellen om meer te weten te komen over de bronnen van de productiviteitsgroei en de eventuele oorzaken van de vertraging ervan vast te stellen.

§2. Het ontwerpadvies, dat het resultaat is van de besprekingen in de subcommissie Raad voor de Productiviteit, werd goedgekeurd tijdens de plenaire vergadering van 20 december 2023.

2 Het belang van productiviteit en concurrentievermogen in het licht van de ecologische en digitale transities

§3. Volgens de NRP is productiviteitsgroei de beste manier om de financiële middelen te verhogen die noodzakelijk zijn om de maatschappelijke uitdagingen aan te pakken waarmee België geconfronteerd wordt (de klimaatverandering, de vergrijzing van de bevolking, de digitale transitie, gezondheidszorg, mobiliteit, inclusie enz.). Productiviteitsgroei zorgt ook voor een duurzame stijging van de inkomens van de bevolking.

§4. De CRB treedt de analyse van de NRP bij en **wil de doorslaggevende rol van productiviteit** in het proces van welvaartscreatie, in de macro-economische verbanden en in de reactie op maatschappelijke en milieu-uitdagingen benadrukken. Voorts herinnert de CRB eraan dat ons model van economische ontwikkeling wordt geconfronteerd met ecologische beperkingen en dat de loskoppeling van economische groei en het gebruik van natuurlijke hulpbronnen (meer bepaald het gebruik van fossiele brandstoffen) zo veel mogelijk moet worden aangemoedigd.

§5. In het gangbare economische denken zijn productiviteitswinsten een noodzakelijke, maar ontoereikende, voorwaarde voor de welvaart van de bevolking, het niveau van de sociale cohesie en de financiering van de investeringen die noodzakelijk zijn om de Europese milieudoelstellingen, t.w. koolstofneutraliteit tegen het jaar 2050, te bereiken. In dit opzicht is productiviteitsgroei een van de geselecteerde indicatoren om de vooruitgang te meten in de verwezenlijking van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (of Sustainable Development Goals, SDG's)²⁷.

- **Productiviteit, reële inkomens en concurrentievermogen**

§6. Productiviteitswinsten zouden in theorie de basis moeten vormen voor verbeterde reële inkomens en lagere relatieve prijzen. Dankzij productiviteitswinsten kunnen bedrijven ook hun rentabiliteit behouden, wat doorslaggevend is voor toekomstige investeringen en het creëren van banen. Deze verschillende elementen zijn noodzakelijk voor het behoud van het concurrentievermogen. De CRB definieert aldus het begrip concurrentievermogen als *“het vermogen van een economie om, in een gelijkaardig of hoger tempo dan het tempo dat wordt waargenomen in de landen met een vergelijkbare structuur, de levensstandaard van zijn inwoners te verbeteren en hun op duurzame wijze, d.w.z. zonder verslechtering van het extern evenwicht en met inachtneming van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën en van het leefmilieu, een hoge werkgelegenheidsgraad en een hoog niveau van sociale samenhang te bezorgen”*.

²⁷ De officiële lijst van de SDG-indicatoren: <https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/>

§7. Een efficiënter gebruik van de hulpbronnen kan ook een manier zijn om het effect van een stijging van de kosten van deze hulpbronnen (zoals energiekosten) op de prijzen van goederen en diensten te beperken. In zijn laatste Verslag Werkgelegenheid-Concurrentievermogen (CRB 2023-2450) wenste de CRB te analyseren hoe de lonen, de energiemarkt, het begrotingsbeleid en de goederen- en dienstenmarkten hebben gereageerd op de inflatieschok en wat de economische en sociale gevolgen ervan waren voor de huishoudens, de ondernemingen en de staat, om er lessen uit te trekken voor toekomstige schokken.

- **Productiviteit, sociale cohesie en milieu**

§8. Volgens de CRB kunnen productiviteit, sociale vooruitgang en ambitieuze milieubeleidsmaatregelen hand in hand gaan, maar dat gebeurt niet spontaan. **Het leefmilieu bepaalt in hoge mate de mogelijkheden om voor de toekomstige generaties rijkdommen te creëren.** De instandhouding van de planeet betekent dat uitputting van de natuurlijke hulpbronnen moet worden voorkomen en dat de biodiversiteit moet worden beschermd, dat de klimaatverandering (en de gevolgen daarvan) moet worden bestreden en dat de milieukwaliteit (lucht, water en bodem) moet worden bevorderd. Daartoe moet worden gewerkt aan de transformatie van het economisch systeem tot een koolstofneutrale economie die een creatie van welzijn garandeert, met een zo efficiënt mogelijk circulair gebruik van de hulpbronnen.

§9. De NRP wijst er in zijn verslag op dat de klimaatverandering zelf kan leiden tot aanzienlijke productiviteitsverliezen, met name als gevolg van verloren arbeidsuren, schade aan de kapitaalvoorraad en de verschuiving van investeringen in productief kapitaal en innovatie naar investeringen in de aanpassing aan de klimaatverandering. Deze effecten zullen waarschijnlijk verergeren naarmate de frequentie van extreme weersomstandigheden toeneemt. De transitie naar een klimaatneutrale economie zal waarschijnlijk ook tijdelijke negatieve effecten hebben op de productiviteit, hoewel een goed opgezet milieubeleid op langere termijn een positief effect kan hebben op innovatie en uiteindelijk de productiviteit kan stimuleren. Volgens de IAO ²⁸ (vert.) “zouden de kosten van niets doen oneindig veel hoger zijn dan die van de investeringen die dringend nodig zijn om veerkrachtige, inclusieve en ecologisch duurzame economieën en samenlevingen op te bouwen”.

§10. Volgens de CRB (CRB 2022-3280) **werken de verbanden tussen enerzijds productiviteit en anderzijds welvaart, sociale cohesie en milieu** in beide richtingen. Wat sociale cohesie betreft, blijft het onderwerp aldus weliswaar omstreden in de economische literatuur, maar lijken alsmear meer studies ²⁹ erop te wijzen dat de ongelijkheden een negatieve impact zouden hebben op de groei, althans boven een bepaalde drempel. De effecten van ongelijkheden op de situatie van individuen (bijvoorbeeld op het gebied van welzijn, inkomen, onderwijs en opleiding, gezondheid en toegang tot kwaliteitsbanen of tot nieuwe technologieën) zijn geneigd elkaar te versterken. Dit heeft tot gevolg dat een rem wordt gezet op de verspreiding van productiviteitswinst, algemene productiviteit en groei - die essentieel zijn voor elke stijging van de multidimensionale levensstandaard. Volgens de OESO (2018, p. 91) (vert.) “dragen de e onderbenutting en de verkeerde toewijzing van middelen in de economie - met name de werknemers die vastzitten in laagproductieve activiteiten en bedrijven die niet de capaciteit hebben om zich aan de veranderende context aan te passen - dragen bij aan de trage verspreiding van innovatie, aan de verschillen in productiviteitsgroei tussen bedrijven die zich aan de grens bevinden en bedrijven die achterblijven, en aan de algemene verzwakking van de algehele productiviteit”. Er moet echter worden opgemerkt dat België tot de landen behoort waar het niveau van de inkomensongelijkheden en de loonkloof tussen vrouwen en mannen het meest binnen de perken zijn gehouden. Het armoederisico onder werknemers is ook laag, hoewel de werkgelegenheidsgraden relatief laag zijn (Cordemans, 2019)³⁰. De welvaart van de bevolking garanderen, de sociale cohesie versterken en de milieudoelstellingen bereiken zijn dus ook cruciaal om de productiviteit te verhogen.

²⁸ Internationale Arbeidsconferentie - 111de zitting, 15 juni 2023, verslag van de werkzaamheden nr. 7A. Zie ook het derde luik van het zesde evaluatierapport van het IPCC (4 april 2022) – (punt C2 van de samenvatting).

²⁹ Cingano (2014), Dabla-Norris et al. (2015).

³⁰ De recentste nationale cijfers laten zien dat de armoedetendensen in grote lijnen stabiel blijven in vergelijking met de voorgaande jaren. De steunmaatregelen die tijdens de COVID-19-pandemie zijn genomen, hebben een toename van de armoede voorkomen en deze zelfs verminderd. Dat betekent niet dat de levensomstandigheden

- **Productiviteit en overheidsfinanciën**

§11. België wordt vandaag geconfronteerd met uitdagingen op het vlak van de houdbaarheid van zijn openbare financiën op middellange en lange termijn, waarvan de situatie tijdens het afgelopen decennium voornamelijk werd verslechterd door de financiële, economische, gezondheids- en energiecrisis. Dit zou de mogelijkheden om een beroep te doen op budgettaire instrumenten in de toekomst kunnen beperken. Productiviteitsgroei is bijgevolg ook noodzakelijk voor het creëren van begrotingsruimte om het scala aan mogelijke beleidskeuzes te kunnen verbreden en zo uitdagingen als de vergrijzing van de bevolking, de sociale cohesie (en meer bepaald het garanderen van de leefbaarheid van ons systeem van sociale bescherming op lange termijn) en de ecologische en digitale transitie aan te pakken. Zo heeft de Studiecommissie voor de Vergrijzing in haar recentste verslagen telkens gewezen op het belang van de macro-economische context, en meer bepaald van de productiviteitswinsten bij de raming van de begrotingskosten van de vergrijzing. Een hoge en groeiende overheidsschuld beperkt de beschikbare beleidsalternatieven en de politieke manoeuvreerruimte en kan de kwetsbaarheid van het overheidsbeleid verhogen, met name in een context van stijgende rentevoeten (die thans worden waargenomen) en risicopremies.

- **Werkzaamheden van de CRB: Horizon 2030-2050**

§12. Het Horizon 2030-2050-project, dat wordt uitgevoerd binnen de CRB, beoogt te onderzoeken hoe onze sociaal-economische organisatie de uitdagingen van de verschillende transitie (economisch, technologisch, klimatologisch enz.) kan aangaan door tegelijk duurzaam, inclusief en concurrerend te zijn. De werkmethode bestaat erin geleidelijk de wereld te schetsen waarin we zullen leven door mogelijke routes uit te stippelen; mogelijke routes waartussen beleidskeuzes zullen moeten worden gemaakt, rekening houdend met de economische, sociale en milieugevolgen van elke optie. De CRB heeft 8 actielijnen geïdentificeerd: de activiteiten koolstofarm maken; de ecosystemen in stand houden; de overheidsschuld onder controle houden; veerkracht opbouwen; de productiviteit stimuleren; de inflatie beheersen; de activiteit versterken; een passende verdeling van de economische waarde garanderen.

- **Samenwerking tussen de beleidsniveaus**

§13. De CRB benadrukt het belang van **samenwerking** tussen de verschillende entiteiten van het land om de gestelde uitdagingen aan te gaan. In het kader van een gezamenlijk advies (CRB 2023-0301) hebben de federale en gewestelijke economische en sociale raden de regeringen van de verschillende beleidsniveaus aldus gevraagd om overeenstemming te bereiken over een concreet samenwerkingsprogramma, met als doel te komen tot een geïntegreerde systemische visie en tot samenwerkingsprojecten op korte termijn op een aantal gebieden (waaronder milieufiscaliteit, duurzame mobiliteit, infrastructuurplanning gericht op de transitie naar een klimaatneutrale samenleving, industriebeleid, onderzoek en ontwikkeling, financiering en inclusie, onder andere op het gebied van gender), en om een duidelijk, geharmoniseerd en gecoördineerd onderzoeksprogramma en de noodzakelijke investeringen op te zetten. De Raden hebben overigens opgemerkt dat het binnen het huidige institutionele kader mogelijk was om het veel beter te doen, zoals blijkt uit de voorbeelden van het intra-Belgisch Platform Circulaire Economie en uit de interfederale visie inzake MaaS.

3 Vaststellingen

3.1 Nationale diagnose

§14. In zijn verschillende verslagen nam de NRP in de loop van de voorbije twee decennia een vertraging van de productiviteitsgroei van de totale economie waar in België, net als in de andere vergeleken landen. Terwijl de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit per uur tijdens de coronacrisis behouden is gebleven³¹ in

voor iedereen op gelijke wijze zijn verbeterd. De meest kwetsbare groepen zijn werklozen, mensen met een migratieachtergrond, alleenstaande ouders, huurders en mensen met een laag onderwijsniveau (bron: [Statbel](#)).

³¹ Doordat in ruimere mate een beroep kon worden gedaan op tijdelijke werkloosheid, was een snelle aanpassing van de gewerkte uren mogelijk, hetgeen heeft geleid tot een stijging van de productiviteit per uur in 2020.

vergelijking met de economische en financiële crisis van 2008, werd ze in België daarentegen negatief beïnvloed door de economische vertraging als gevolg van de oorlog in Oekraïne.

§15. Deze bevinding moet echter worden genuanceerd. De groei van de toegevoegde waarde, de belangrijkste indicator van de welvaart van een economie, is enerzijds afhankelijk van de arbeidsproductiviteit en anderzijds van het aantal gewerkte uren. Voor de ontwikkeling van de Belgische economie is het belangrijk om een hoog niveau van het arbeidsvolume en een hoge groei van de arbeidsproductiviteit te combineren - een uitdaging die ook in kaart werd gebracht in recente werkzaamheden van de CRB (CRB 2022-2314). Tussen 2019 en 2022 ging de bescheiden, zij het positieve, groei van de arbeidsproductiviteit in België gepaard met een aanzienlijke groei van het arbeidsvolume, zoals blijkt uit de sterke creatie van banen in 2021 en 2022. Hierdoor was de groei van de toegevoegde waarde (in volume) in België hoger dan die in de eurozone. Van de in het verslag bestudeerde landen heeft alleen Nederland een hogere gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde (in volume) bereikt dan België, door erin te slagen de twee genoemde factoren (arbeidsvolume en productiviteit) aanzienlijk te verhogen. In Duitsland is het arbeidsvolume gekrompen en in Frankrijk kende de arbeidsproductiviteit een negatieve groei.

§16. Voorts zijn ook de kenmerken of de aard van de groei belangrijk. De weerslag van de economische groei op het scheppen van productieve banen hangt niet alleen af van het groeipercentage, maar ook van de efficiëntie waarmee de groei wordt omgezet in productieve banen. Om deze problemen inzake productiviteitsgroei op te lossen, moeten de beleidsmaatregelen voor jobcreatie worden gecombineerd en gepaard gaan met beleidsmaatregelen voor waardecreatie.

3.2 Regionale diagnose

§17. Net als op nationaal niveau heeft de NRP ook in de drie Belgische gewesten de afgelopen decennia een algemene neerwaartse tendens van de productiviteitsgroei waargenomen. Over de ganse periode 2003-2020 verschillen de groeipercentages van de arbeidsproductiviteit per uur matig tussen de gewesten (jaargemiddelde van 1,0% in Vlaanderen, van 0,9% in Wallonië en van 0,7% in het Brussels gewest).

§18. Het verslag 2023 van de NRP buigt zich meer in het bijzonder over de verbanden tussen productiviteit en uitvoer. Het bevestigt dat bedrijven in de meest productieve bedrijfstakken meer uitvoeren dan die in minder productieve bedrijfstakken.

§19. Uitvoer is belangrijk voor de economie van de gewesten³². De meest productieve sectoren leveren ook de grootste bijdrage aan de uitvoer. Elk gewest draagt ook in meer of mindere mate bij aan de export van de andere gewesten. Dit wijst op het belang van dialoog en samenwerking tussen de gewesten.

§20. In dit kader nodigt de CRB de NRP opnieuw uit om zijn resultaten te presenteren en de dialoog aan te gaan met de verschillende regionale economische en sociale raden van het land. Belangrijke domeinen die door de NRP worden geanalyseerd, vallen immers deels of uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van de gewesten of de gemeenschappen.

4 Hefbomen voor productiviteit en concurrentievermogen

§21. In zijn jaarverslag noemt de NRP drie assen waarop het beleid zich prioritair zou moeten concentreren om de productiviteitsgroei te stimuleren: voldoende overheidsinvesteringen garanderen, een voldoende aanbod van geschoolde arbeidskrachten garanderen en innovatie stimuleren. De CRB buigt zich over deze drie assen alvorens hij enkele aanvullende thema's belicht die eveneens belangrijk zijn om de productiviteitsgroei en het concurrentievermogen te waarborgen: industriebeleid, mededinging en sociale dialoog.

³² De export in het Brussels, Vlaams en Waals Gewest genereerde in 2015 respectievelijk 21, 82 en 25 miljard euro aan bruto toegevoegde waarde. De export bood werk aan respectievelijk 189.000, 895.000 en 300.000 personen in de 3 bovengenoemde gewesten.

4.1 Investerings

- **Investeren om de ecologische en digitale transitie te realiseren**

§22. Volgens de NRP vereist productiviteitsgroei, en in het bijzonder groei van de totale factorproductiviteit (TFP), voldoende investeringen in kwaliteitsinfrastructuur. Dit geldt niet alleen voor de particuliere investeringen, maar ook voor de overheidsinvesteringen. Investerings zijn bijzonder belangrijk om de ecologische en digitale transitie te realiseren.

§23. De CRB deelt deze mening. Investerings zijn belangrijk met het oog op de overgang naar een circulaire economie³³ en een steeds zuiniger gebruik van hulpbronnen. De ecologische transitie zal immers leiden tot een versnelde veroudering van een groot deel van de apparatuur en het kapitaal. Er moet worden geïnvesteerd in infrastructuur voor onder meer energie en mobiliteit. Naast investeringen in fysiek kapitaal zullen ook investeringen nodig zijn in innovaties die leiden tot koolstofneutrale producten en diensten, alsook in opleiding voor de nieuwe beroepen die verband houden met de klimaattransitie en de circulaire economie.

§24. Het is ook belangrijk de digitale golf niet te missen, vooral omdat digitale technologieën zogenaamde technologieën voor algemeen gebruik zijn, hetgeen betekent dat ze in bijna alle bedrijfstakken kunnen worden gebruikt - mits deze technologieën voldoende verspreid zijn in de ganse economie. De toepassing van nieuwe digitale technologieën is niet alleen belangrijk voor de productiviteitsgroei³⁴, maar ook, mits het proces inclusief en eerlijk is, voor het aanpakken van een aantal maatschappelijke uitdagingen (gezondheidszorg, mobiliteit en het bereiken van koolstofneutraliteit tegen het jaar 2050). Dit is immers de enige manier om ervoor te zorgen dat alle belanghebbenden bereid zijn om samen te werken aan de digitale transitie, een noodzakelijke voorwaarde voor het succes ervan. De digitale transformatie zou nieuwe jobmogelijkheden moeten creëren in opkomende technologieën, terwijl andere banen waarschijnlijk geheel of gedeeltelijk geautomatiseerd zullen worden.

- **Sneller en op grotere schaal investeren**

§25. In een gezamenlijk advies (CRB 2023-2500) wijzen de CRB en de Nationale Arbeidsraad (NAR) op de noodzaak van een versneld tempo en een grotere omvang van zowel overheids- als de particuliere investeringen, vergezeld van een sociale dialoog volgens de bestaande wettelijke en conventionele regels, opdat ons land een actieve rol speelt in de groene en digitale transitie en niet achterblijft bij andere landen.

§26. Om de gepaste overheidsinvesteringen te realiseren zijn budgettaire marges nodig en daartoe moet het nieuw Europees budgettair kader sterkere stimulansen voor overheidsinvesteringen bevatten en tegelijk de houdbaarheid van de overheidsfinanciën garanderen. Indien ze goed geselecteerd en uitgevoerd zijn, hebben investeringen een toegevoegde waarde in termen van duurzame groei en werkgelegenheid, maar ook in termen van sociale cohesie. Zo hebben de investeringen een positief effect op de potentiële groei en dus op de groei op lange termijn. De potentiële groei is een essentieel element om houdbare overheidsfinanciën te waarborgen, vooral gelet op de uitdagingen op lange termijn door de toekomstige kosten van de vergrijzing van de bevolking en de kosten die worden veroorzaakt door de effecten van de klimaatverandering, in het verlengde van de prioriteiten die in de Europese Green Deal zijn uitgevaardigd. De CRB heeft zich in verschillende adviezen uitgesproken over de hervorming van de Europese economische governance³⁵. Een samenvatting van de aanbevelingen van de CRB is opgenomen in hoofdstuk 5.

³³ Zie hieromtrent het advies van de CRB over het ontwerp van federaal actieplan voor een circulaire economie (CRB en FRDO 2021).

³⁴ Cf. OESO (2019b).

³⁵ CRB 2021-3530: "Advies over de Europese raadpleging betreffende de herziening van de Europese economische governance"; CRB 2022-0950: "De Europese raadpleging betreffende de herziening van de Europese economische governance"; CRB 2023-2185: "Hervorming van de Europese economische governance".

§27. Op Belgisch niveau zou een betere budgettaire coördinatie tussen de deeltiteiten het voor België gemakkelijker maken om zijn doelstellingen inzake overheidsinvesteringen te bereiken.

- **Oprichting van de Studiecommissie voor Overheidsinvesteringen**

§28. De Studiecommissie voor Overheidsinvesteringen (SCOI), die in september 2023 op initiatief van de federale regering werd opgericht, zal de expertise op het gebied van overheidsinvesteringen op federaal niveau moeten centraliseren en ontwikkelen en adviseert de regering bij de uitstippeling van haar investeringsbeleid. Ze heeft vijf opdrachten: (1) een thematische inventaris van de overheidsinvesteringen opstellen; (2) de behoeften en mogelijkheden inzake overheidsinvesteringen in kaart brengen, met name in het kader van de dubbele (ecologische en digitale) transitie; (3) de belemmeringen voor de uitvoering van overheidsinvesteringen en mogelijke oplossingen in kaart brengen en evalueren; (4) methodologische instrumenten en procedures aanbevelen; (5) de technische dialoog tussen de entiteiten van het land op het gebied van overheidsinvesteringen aanmoedigen en de uitwisseling van goede praktijken tussen deze entiteiten organiseren.

§29. Bij het opstellen van de verslagen en adviezen zal de Commissie moeten samenwerken met andere instellingen zoals de Nationale Raad voor de Productiviteit, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling.

- **Particuliere investeringen bevorderen**

§30. Overheidsinvesteringen moeten een aanzienlijk uitstralings-effect hebben op particuliere investeringen en op de veerkracht daarvan in het algemeen, evenals een aantoonbaar multiplicatoreffect op de rest van de economie.

§31. Om particuliere investeringen aan te moedigen, is een duidelijk, samenhangend en stabiel regelgevend kader nodig dat investeerders de noodzakelijke rechtszekerheid garandeert. Dat kader moet tegelijk de grondrechten van werknemers en burgers en de bescherming van de gezondheid en het leefmilieu waarborgen en moet een negatieve impact op de vitaliteit van de ondernemingen vermijden (CRB 2021-2780).

§32. Er kan meer bepaald worden ingezet op een betere toegang tot financiering en durfkapitaal voor kmo's door particuliere investeringen te sturen en aan te trekken, de risico's van innovatieve projecten te beperken, marktfalen te overwinnen en nauwere banden tussen onderzoeksinstellingen en bedrijven te bevorderen. Op kritieke gebieden, waar er hoge toetredingsdrempels en aanzienlijke vaste kosten zijn, kan de inzet van overheidssteun gerechtvaardigd zijn zolang deze gericht is op projecten met een duidelijke toegevoegde waarde, zodat particuliere investeringen niet worden verdrongen en gezonde overheidsfinanciën behouden blijven (Europese Commissie 2022, p. 16).

- **Overheidsopdrachten**

§33. In het kader van overheidsopdrachten hebben de overheden ook een voorbeeldrol te spelen bij het aanmoedigen van investeringen in België. De CRB heeft zich over dit onderwerp uitgesproken in een advies met als doel te komen tot duurzamere overheidsopdrachten die de lokale activiteit en werkgelegenheid optimaal ondersteunen (CRB 2022-2610).

§34. België presteert zeer slecht wat de impact van de overheidsopdrachten op zijn economie betreft. In ons land wordt immers een kwart (24%) van de overheidsopdrachten toegewezen aan buitenlandse ondernemingen, terwijl het Europese gemiddelde 4% bedraagt. Volgens de Raad kunnen dan ook verschillende acties worden ondernomen om de impact van overheidsopdrachten op de Belgische economie en de lokale werkgelegenheid te maximaliseren, rekening houdend met het wederkerigheidsbeginsel: circulaire overheidsopdrachten ontwikkelen, innovatie ondersteunen en de strijd tegen sociale dumping en sociale fraude voortzetten.

§35. De Raad vindt het ook van cruciaal belang dat erop wordt toegezien dat het evenredigheidsbeginsel³⁶, in het bijzonder wat de toegang van de kmo's tot de overheidsopdrachten betreft, wordt gegarandeerd. In België blijft de toegang van kmo's tot overheidsopdrachten zeer complex en het land is een van de slechtste Europese leerlingen ter zake.

4.2 Een voldoende aanbod van geschoolde arbeidskrachten garanderen

§36. Er zal moeten worden geanticipeerd op de grondige veranderingen die zich in de komende decennia in de arbeidswereld zullen voordoen, en die een bijdrage van alle betrokken actoren vergen. Met name nieuwe vormen van arbeidsorganisatie brengen zowel kansen als uitdagingen met zich mee, onder andere op het vlak van sociale bescherming en van arbeidsvoorwaarden.

§37. Deze veranderingen impliceren **een gedeelde verantwoordelijkheid** van zowel de staat (federale en regionale niveaus) als de sociale gesprekspartners, de ondernemingen en de burgers (zowel de toekomstige werknemers als de personen op arbeidsleeftijd), ook wat levenslang leren betreft. De **sociale dialoog** moet een integrerend onderdeel zijn van het beleidsontwikkelings- en beleidsimplementatieproces.

§38. De dubbele ecologische en digitale transitie vereist **nieuwe vaardigheden** voor de hele bevolking. Zoals de NRP benadrukt, 'zouden de onderwijs- en opleidingsprogramma's in voldoende mate de nieuwe vaardigheden moeten integreren die nodig zijn voor de transitie waarmee we geconfronteerd worden'. De effecten van de digitalisering en van de decarbonisering op het welzijn van de burgers zullen waarschijnlijk ongelijk verdeeld zijn, wat krachtige strategische antwoorden zal vereisen op alle besluitvormingsniveaus. De transformatie van de economie zal een succes zijn als deze duurzaam en hulpbronnefficiënt is maar tegelijk ook welzijn creëert, en inclusief is waarbij niemand aan de kant blijft en waarbij het concurrentievermogen en de leefbaarheid van de ondernemingen worden gegarandeerd. Ze beoogt ook de versterking van de veerkracht door o.a. de kwetsbaarheden van de bevoorradingsketens te verhelpen.

§39. **De herverdeling van de arbeidskrachten** tussen de bedrijfssectoren zal beleidsmaatregelen van de overheid en investeringen in beroepsomscholing en/of -bijscholing vereisen om de uitdagingen op het vlak van sociale cohesie en van concurrentievermogen doeltreffend te kunnen aanpakken. De NAR en de CRB pleiten voor levenslang leren. Het is belangrijk dat de opleidingsfilières niemand aan de kant laten staan en aan de noden van zowel kleine als grote ondernemingen kunnen voldoen. Deze filières moeten voor alle burgers (zowel toekomstige werknemers als personen op arbeidsleeftijd) de beroepsovergang van werkloosheid of inactiviteit naar werk vergemakkelijken, maar ook de overgang tussen banen en met name naar opkomende sectoren en beroepen. De regering en de sociale partners hebben al in opleidingstrajecten voorzien. De wet heeft vanaf 1 januari 2024 een individueel recht op 5 opleidingsdagen per jaar ingevoerd voor een voltijds tewerkgestelde werknemer. Dat aantal dagen kan door een sector-cao worden verminderd en is niet van toepassing in de ondernemingen met minder dan 10 werknemers.

§40. Om zich aan te passen en concurrerend te blijven, zullen de **ondernemingen** werknemers nodig hebben met vaardigheden en kwalificaties die inspelen op de marktbehoeften. Dit geldt voor de bestaande ondernemingen, maar ook voor de nieuwe en innoverende ondernemingen teneinde de kansen op het scheppen van banen en van groei ten volle te benutten. Om aan hun aanwervingsnoden te voldoen, zullen ze echter rekening moeten houden met het kleinere aantal nieuwkomers op de arbeidsmarkt als gevolg van de vergrijzing van de bevolking. Bovendien zal het, om de andere arbeidskrachtenreserves te (her)mobiliseren, met name nodig zijn om de uitdagingen m.b.t. de mismatches tussen vraag en aanbod op het gebied van kwalificaties en vaardigheden aan te pakken. In de huidige stand van zaken, als alle andere factoren overigens gelijk blijven, zal het tekort aan vaardigheden en kwalificaties een beperking van de groei teweegbrengen (CRB 2023-2500).

§41. België kampt met aanzienlijke tekorten aan arbeidskrachten. Het deelt dit probleem met Oostenrijk en Nederland, die de Europese rangschikking aanvoeren. Mettertijd zijn die moeilijkheden in de verschillende regio's verergerd. De lijst van knelpuntberoepen is relatief divers, maar drie sectoren zijn daarin met name

³⁶ Het evenredigheidsbeginsel eist dat elke maatregel tegelijk noodzakelijk en adequaat is in het licht van de behoefte die moet worden ingevuld.

oververtegenwoordigd: de bouw, de gezondheidszorg en de informatietechnologie (Hoge Raad voor de Werkgelegenheid 2023). De waargenomen tekorten dreigen de ondernemingen te verhinderen om te gaan innoveren en ten volle de mogelijkheden te benutten die bv. de ontwikkeling van e-commerce biedt (CRB 2023-2422).

§42. De **burgers** (zowel de toekomstige werknemers als de personen op arbeidsleeftijd), van hun kant, bevinden zich op een voortdurend evoluerende arbeidsmarkt waar de vaardigheden en kwalificaties zelf ook evolueren, wat kan leiden tot onzekerheden over hun beroepssituatie en dus ook over hun sociale situatie, met het risico dat nieuwe sociale opdelingen ontstaan, vooral ten nadele van de laaggeschoolden. De grote uitdaging van de betere afstemming van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt gaat bijgevolg ook gepaard met de uitdaging om de beroepsloopbanen veilig te stellen³⁷, wat mobiliteit op de arbeidsmarkt mogelijk moet maken en tegelijk inkomenszekerheid en zekerheid van waardig werk tijdens de volledige loopbaan moet garanderen (CRB 2023-2500). De CRB is van oordeel dat het, gezien de impact van de dubbele ecologische en digitale transitie op de noden van de arbeidsmarkt en op de werknemers, belangrijk is om levenslang leren aan te moedigen en te bevorderen, teneinde de vaardigheden te behouden en te verwerven waarmee het mogelijk is ten volle deel te nemen aan de samenleving en de transities naar en binnen de arbeidsmarkt succesvol te beheren. Daartoe is het overigens van essentieel belang dat de inzetbaarheid van elkeen wordt aangemoedigd d.m.v. levenslang leren en in het kader van een gedeelde verantwoordelijkheid tussen de individuen, de werkgevers en de overheden om de kwalitatieve en kwantitatieve competentiemismatch te verhelpen en zo de vacante banen in te vullen.

- **De werkgelegenheidsgraad verhogen en de mismatches op de arbeidsmarkt verminderen**

§43. De CRB verricht momenteel een diagnose van de beroepsloopbanen in België. Het doel van deze analyse is te begrijpen wanneer mensen de arbeidsmarkt betreden en verlaten en waarom, zodat in een latere fase kan worden bekeken hoe de arbeidsmarktparticipatie van de personen op arbeidsleeftijd kan worden verhoogd en de werkloosheidsgraad in het algemeen en voor specifieke groepen kan worden verlaagd.

§44. Er werden twee prioritaire doelstellingen vastgesteld om de uitdagingen van de vergrijzing op de arbeidsmarkt aan te pakken.

§45. Enerzijds **de werkgelegenheidsgraad verhogen** door een betere (her)inschakeling of een beter behoud op de arbeidsmarkt van personen en in het bijzonder van risicogroepen, waaronder werknemers van 50 jaar en ouder, jongeren, mensen met een migratieachtergrond, vrouwen, laaggeschoolden en langdurig zieken. Concreet kan dit met name worden aangemoedigd door te voorzien in voldoende beschikbare, kwalitatieve, geografisch, financieel en qua openingstijden toegankelijke hulp-, zorg- en opvangvoorzieningen voor kinderen en andere hulpbehoevende personen; werkgelegenheidsvallen weg te werken; het risico van primaire arbeidsongeschiktheid en invaliditeit te voorkomen door middel van een doeltreffend preventie-, activerings- en re-integratiebeleid, door te waken over de werkbaarheid en aantrekkelijkheid van de jobs rekening houdend met het werkvermogen van de betrokkene; en daarbij toe te zien op de arbeidsvoorwaarden. De CRB herinnert aan het verband tussen werkgelegenheid, productiviteit en toegevoegde waarde, zoals wordt uiteengezet in hoofdstuk 3.1.

§46. Anderzijds **de mismatches op de arbeidsmarkt verminderen** door de bevolking warm te maken voor veelbelovende onderwijs- en studierichtingen (bv. STEM³⁸, onderwijs of gezondheidszorg), door bepaalde beroepen en technische en beroepsopleidingen op te waarderen, door de banden tussen onderwijs en arbeidsmarkt aan te halen, door de (inter)regionale mobiliteit en de beroepsmobiliteit te verbeteren, door levenslang leren aan te moedigen, door promotievallen te verminderen enz.

³⁷ Het veiligstellen van de beroepstrajecten biedt aan de werknemers de voorwaarden om de stabiliteit van hun beroepsprojecten in goede banen te leiden en te waarborgen, mede rekening houdend met de concrete noden en de organisatorische realiteit van de ondernemingen.

³⁸ De STEM-richtingen worden omschreven als de diploma's in wetenschappen, wiskunde, informatica, engineering, productie en bouw.

§47. De CRB heeft onlangs ook een grondige analyse uitgevoerd van de **inschakeling van jongeren** op de arbeidsmarkt en van de impact van de COVID-19-crisis op deze groepen (CRB 2022-2210). Laaggeschoolde jongeren, jongeren met een migratieachtergrond en jongeren in NEET-situatie (die noch aan het werk zijn, noch onderwijs, noch een opleiding volgen) werden geïdentificeerd als groepen waarop het beleid zich moet richten om de inschakeling van jongeren op de arbeidsmarkt te verbeteren en om te voorkomen dat kwetsbare jongeren te ver van de arbeidsmarkt verwijderd raken. De CRB beklemtoont de voorbeeldrol van de overheidssector bij de ontwikkeling van beroepsinschakelingstrajecten voor kwetsbare personen op de arbeidsmarkt.

4.3 Innovatie

§48. Zoals de NRP opmerkt, beschikt België over troeven op het gebied van onderzoek en innovatie. In het European Innovation Scoreboard, dat elk jaar een vergelijkende ontwikkeling van de prestaties inzake onderzoek en innovatie verstrekt voor de lidstaten van de EU, plaatst de Europese Commissie (2023) België aldus in de kopgroep voor innovatie in 2023, samen met Nederland, Denemarken, Finland en Zweden.

§49. De NRP beklemtoont dat het verband tussen innovatie en productiviteit bijzonder complex is. Zo kan het een tijd duren alvorens de productiviteitswinsten tijdens grote technologische veranderingen worden concreetiseerd. Het is belangrijk na te denken over de manier om de kansen van zo'n concretisering te maximaliseren. Het is in dit kader voor de NRP belangrijk te begrijpen waarom de uitgaven voor O&O de afgelopen jaren gestaag zijn gestegen tot 3,22% van het bbp in 2021, terwijl de groei van de TFP bleef vertragen.

§50. De NRP benadrukt een reeks aandachtspunten voor het Belgische innovatiesysteem: onderzoeken hoe O&O-steunmaatregelen verder kunnen worden geoptimaliseerd om de resultaten van uitgevoerde O&O te maximaliseren (met name door te onderzoeken hoe federale en gewestelijke O&O-steunmaatregelen beter op elkaar kunnen worden afgestemd); het proces om bedrijven dynamischer te maken vergemakkelijken (door middel van een beleid gericht op startende en groeiende bedrijven en de organisatie van een gezonde marktwerking); onderzoeken of het innovatiebeleid in België voldoende gericht is op onder andere een koolstofarme economie.

- **Het overheidsbeleid ten gunste van O&O**

§51. België wordt geconfronteerd met herhaalde vaststellingen of aanbevelingen van nationale instanties (het Federaal Planbureau³⁹, het Rekenhof⁴⁰) en internationale instellingen (de Europese Commissie, de OESO⁴¹) met betrekking tot twee mogelijke pistes voor verbetering van de O&O-steunmaatregelen.

§52. De eerste piste betreft een betere efficiëntie van sommige O&O-steunmaatregelen. Het Rekenhof (2021) stelt met name vast dat de federale en regionale beleidsniveaus onvoldoende met elkaar overleggen en samenwerken om hun beleidsmaatregelen op het vlak van O&O en innovatie te harmoniseren en coördineren. In haar laatste landverslag merkt de Europese Commissie (2023, p. 58) op dat het belastingkrediet voor O&O en de belastingaftrek voor octrooi-inkomsten betwistbaar zijn, terwijl andere overheidssteunmaatregelen voor O&O doeltreffender zijn gebleken. De aftrek van octrooi-inkomsten werd in 2016 vervangen door een aftrek voor innovatie-inkomsten (en werd in 2021 afgeschaft).

§53. De tweede verbeteringspiste betreft een betere valorisatie van de resultaten van O&O die wordt gefinancierd door de overheden in termen van economische activiteit en werkgelegenheid.

- **Verspreiding van innovatie**

§54. In zijn verslag stelt de NRP vast dat de productiviteitsgroei hoog is in de Belgische ondernemingen die zich aan de technologische grens bevinden (wat erop wijst dat nieuwe technologieën productiviteitswinsten

³⁹ Cf. Dumont (2019, 2022).

⁴⁰ Cf. Rekenhof (2021).

⁴¹ Cf. OESO (2019a).

creëren in deze ondernemingen), maar dat de kloof met de andere ondernemingen groter wordt. Dit lijkt erop te wijzen dat de verspreiding van technologie een probleem is.

§55. Er moet bijzondere aandacht worden besteed aan de manier waarop de verspreiding kan worden gestimuleerd. Hoewel het creëren van nieuwe technologieën uiteraard belangrijk is, wordt ook de verspreiding van deze technologieën als een belangrijke bron van geaggregeerde productiviteitsgroei beschouwd. Het toenevende verschil in productiviteit tussen de ondernemingen die zich aan de mondiale technologische grens bevinden - wat betekent dat ze internationaal tot de best presterende in hun sector behoren - en de bedrijven die achterblijven, wordt vaak toegeschreven aan een gebrek aan verspreiding van technologieën en kennis die aan de grens zijn ontwikkeld (CRB 2021-2685). Verder onderzoek blijkt nodig om te begrijpen hoe dit proces van innovatiediffusie concreet kan worden verbeterd. Een van de essentiële assen - die specifiek is voor België - is de rol die wordt gespeeld door de innovatoren, t.w. de centra voor collectief onderzoek en verspreiding van innovatie (meer bepaald naar de kmo's) die op sectorieel niveau worden georganiseerd.

- **Bedrijfsdynamiek**

§56. De Europese Commissie (2023, p. 3) ziet de lage bedrijfsdynamiek in België als een mogelijke verklaring voor de lage productiviteitsgroei. De Commissie merkt immers op dat de ratio tussen het aantal registraties van bedrijven en het aantal faillissementen in België een van de laagste in de EU is, wat wijst op een gebrek aan bedrijfsdynamiek. De CRB wijst erop dat de ondernemerschapdynamiek niet mag worden herleid tot de loutere creatie en verdwijning van ondernemingen, maar ook betrekking heeft op de ontwikkeling van de bestaande bedrijven. Een innovatiedynamiek moet in alle, zowel nieuwe als bestaande, ondernemingen worden nagestreefd en aangemoedigd.

§57. De CRB beklemtoont het belang om over een regelgevingskader te beschikken dat de instroom van nieuwe ondernemingen met een hoog potentieel en de uitstroom of de heroriëntatie van de minder efficiënte bedrijven vergemakkelijkt, en dat bedrijven in staat stelt te groeien en voorwaarden te scheppen die bevorderlijk zijn voor een grotere efficiëntie. In dit kader voorziet het nationaal Plan voor Herstel en Veerkracht (PHV) in een hervorming om de administratieve lasten van de ondernemingen te vereenvoudigen door de procedure voor het oprichten, wijzigen en ontbinden van rechtspersonen volledig te digitaliseren. Het voorziet ook in een intensivering van de digitalisering van de overheidsadministratie, zodat de autoriteiten rechtstreeks toegang krijgen tot gegevens op basis van het principe van het eenmalig doorgeven van informatie.

§58. Bovendien zou de impact van de hervormingen van de faillissementswetgeving van 2018 en 2021 op de ondernemerschapdynamiek moeten worden bestudeerd⁴².

4.4 Aanvullende thema's

Industriebeleid

§59. Om de ecologische en digitale transitie te realiseren, zal ervoor moeten worden gezorgd dat de veerkracht van onze waardeketens wordt versterkt door onze afhankelijkheid van andere geopolitieke blokken te verminderen en onze bevoorradingsbronnen te diversifiëren (CRB 2023-2500). Denk bijvoorbeeld aan de Belgische afhankelijkheid op het vlak van zeldzame aardmetalen, kritieke grondstoffen⁴³, energie, elektronische componenten enz. Dit is des te belangrijker omdat het primaire energieverbruik in België veel hoger ligt dan in de

⁴² Op 1 mei 2018 is in België een hervorming van de reglementering betreffende de faillissementen in werking getreden. In 2021 heeft de federale regering ook een hervorming doorgevoerd om de toegang tot de procedure van gerechtelijke reorganisatie in België te versoepelen.

⁴³ Cf. Buysse en Essers (2023).

buurlanden - door zowel een hoger verbruik in de energiesector als een hoger eindverbruik van energie (meer bepaald in de industriële sector⁴⁴ en de transportsector) dan in de buurlanden (CRB 2023-2430, p. 31).

§60. De Europese Commissie publiceerde onlangs haar ‘**Green Deal Industrial Plan**’ voor klimaatneutraliteit om de ontwikkeling van schone technologieën in de EU te stimuleren en de strategische autonomie van de EU te waarborgen door haar afhankelijkheid van derde landen te verminderen. Op deze manier probeert ze een verschuiving van Europese investeringen naar de Verenigde Staten te voorkomen zonder een subsidiewedloop tussen lidstaten op gang te brengen die de regels inzake eerlijke concurrentie zou ondermijnen. Dit plan is een positieve stap om de Green Deal nauwer te koppelen aan een agenda voor concurrentievermogen en een modern industriebeleid. Bij het voeren van het overheidsbeleid - en in het bijzonder via overheidsopdrachten (zie 4.1) - is het belangrijk dat België een rol speelt in de revolutie van schone technologieën en daarbij doelstellingen nastreeft op het gebied van onderzoek, innovatie, werkgelegenheid, opleiding, oprichting van ondernemingen, armoedebestrijding en het nieuw leven inblazen van het industriële weefsel.

§61. De versoepeling van en het vooruitzicht op meer staatssteun binnen de EU doen echter vragen rijzen over de vrijwaring van het intra-Europees “level playing field” en van een gezonde concurrentie, vooral in het licht van de begrotingstoestand van België (dat niet dezelfde middelen heeft als andere, grotere lidstaten die massaal gebruik maken van staatssteun).

Mededinging

§62. Mededinging en concentratie vormen een belangrijk vraagstuk, met name in het licht van de concentratie van marktmacht in de afgelopen jaren in de handen van enkele spelers, waaronder bepaalde onlineplatforms, maar ook bepaalde dienstensectoren. In verschillende dienstensectoren blijven er **belemmeringen voor de mededinging bestaan**, zoals de Europese Commissie (2023) en de OESO (2020) regelmatig herhalen. Deze mededingingsproblemen kunnen een van de factoren vormen die de toenemende verschillen in de productiviteitsprestaties tussen de meest en de minst productieve ondernemingen verklaren. In dit verband moet worden beklemtoond dat België in 2021 zijn aandeel van niet in nationaal recht omgezette EU-richtlijnen m.b.t. de interne markt heeft zien verdubbelen. Tegen België lopen meer inbreukprocedures dan gemiddeld in de EU (Europese Commissie 2023, p. 63).

§63. Gezien het negatieve effect van belemmerde concurrentie op de productiviteit, verzoekt de CRB de NRP om in zijn toekomstige analyses prioriteit te geven aan dit probleem.

§64. De CRB (2021-2780) heeft al meermaals gewezen op de belangrijke rol van **de Belgische Mededingingsautoriteit (BMA)** in de vervolging van concurrentieverstorende praktijken, het toezicht op de grote concentratie- en fusieoperaties, en met betrekking tot de misbruiken van positie van economische afhankelijkheid (B2B) (wet van 4 april 2019). Hoewel de BMA een aanzienlijke verhoging van haar budget heeft gekregen om extra personeel aan te werven en investeringen te doen om haar efficiëntie te verbeteren, ondermijnt het huidige gebrek aan een benoemde voorzitter de goede werking van de BMA en is dit derhalve schadelijk voor consumenten en ondernemingen. De brc Mededinging heeft daarom onlangs een **brief** gericht aan de regering met het verzoek om zo spoedig mogelijk een voorzitter van de BMA te benoemen. De verhoging van de middelen van de BMA heeft haar voorts in staat gesteld haar analyseterrein uit te breiden en te focussen op bepaalde prioritaire sectoren. De CRB pleit voor een bijkomende verhoging van het budget om de BMA voldoende middelen te geven om een grondige analyse te verrichten van alle sectoren van de Belgische economie.

§65. Om productiviteitswinsten te combineren met het aanpakken van de hierboven beschreven uitdagingen is een gunstig kader voor overheidsbeleid nodig dat goed doordacht en coherent moet zijn en een ‘**level playing field**’ moet waarborgen. De bevordering van een governance en van handelsbetrekkingen die een “level playing field” voor de ondernemingen garanderen, maakt het immers mogelijk oneerlijke concurrentie te vermijden met buitenlandse ondernemingen die onderworpen zijn aan een minder restrictieve wetgeving op het gebied van

⁴⁴ De Belgische industrie is gespecialiseerd in enkele specifieke energie-intensieve sectoren (zoals de chemische en petrochemische industrie, de cement- en betonindustrie, de papierindustrie en de metaalindustrie).

(onder meer) fundamentele werknemers- en burgerrechten of van bescherming van de gezondheid en het milieu.

Sociale dialoog

§66. Uit de gegevens die o.a. door de OESO werden verzameld, blijkt dat de landen waarin een sterke sociale dialoog aanwezig is vaak worden gekenmerkt door betere economische prestaties en door een billijkere verdeling van de inkomens (OESO 2018a; Dosi et al. 2020). De werkgelegenheidsvooruitzichten van de OESO (Araki et al. 2022) bestuderen verschillende structurele uitdagingen die van belang zijn voor de werking en de inclusiviteit van de arbeidsmarkt in een aantal landen, zoals het concentratieverschijnsel, dat een monopsoniesituatie op de arbeidsmarkt creëert. Monopsoniemacht, die wordt gedefinieerd als een situatie waarin de lonen lager worden vastgesteld dan wat op een meer concurrentiële markt het geval zou zijn, is vergelijkbaar met monopolieacht in die zin dat ze leidt tot een verlies aan economische efficiëntie en tot een lagere productie van de onderneming en tot minder kwaliteitsvolle banen. Het aandeel van werknemers in België die aanwezig zijn op arbeidsmarkten die matig of sterk geconcentreerd zijn, is laag in vergelijking met de andere onderzochte OESO-landen.

§67. Uit de werkzaamheden van Eurofound (2016) blijkt dat solide, efficiënte en goed functionerende industriële betrekkingen de volgende kenmerken vertonen:

- het zijn doeltreffende mechanismen die de werkgevers en de werknemers betrekken bij het streven naar betere handelsprestaties en billijke resultaten, overeenkomstig het beginsel van horizontale subsidiariteit⁴⁵,
- het zijn instrumenten die bedoeld zijn om de inkomens te herverdelen en sociale vrede te bereiken,
- ze reiken een aantal collectieve waarden aan (zoals vertrouwen, sociale vrede en cohesie), niet alleen voor de relevante actoren, maar ook voor de samenleving in haar geheel.

§68. In dit verband moet het belang van de inhoud en de kwaliteit van de sociale dialoog worden benadrukt.

5 De hervorming van de Europese economische governance

§69. Sinds de mededeling van de Europese Commissie (EC) in februari 2020, waarin ze het EU-kader voor economische governance beoordeelt, heeft de CRB een debat over de overheidsfinanciën georganiseerd en wenste hij bij te dragen aan het debat over het Europese begrotingskader door verschillende adviezen te publiceren.

§70. Volgens de CRB is het noodzakelijk het Europese begrotingskader te hervormen, want:

- het maakt het niet mogelijk op voldoende wijze zijn doelstellingen te bereiken, namelijk de goede werking van de eenheidsmarkt en van de monetaire unie waarborgen, het risico van besmetting door een schuldencrisis tussen de lidstaten beperken zonder bijsturingsmechanisme tussen lidstaten van de monetaire unie, en ervoor zorgen dat de schuld van elke staat houdbaar blijft.
- het speelt niet in op een behoefte aan eenvoud en transparantie van de Europese regels;
- het stimuleert onvoldoende de overheidsinvesteringen.

§71. De CRB heeft dan vier pistes van hervormingen van de Europese regels voorgesteld die de voorkeur moeten krijgen, t.w.:

⁴⁵ Volgens het beginsel van 'horizontale subsidiariteit' zijn de sociale partners het best geplaatst om te bepalen of een overeenkomst ten uitvoer moet worden gelegd op het niveau van de sociale partners en van de lidstaten of op EU-niveau (Bron: <https://www.eurofound.europa.eu/fr/node/23779>).

- De vervanging van de norm inzake structureel tekort en van haar modaliteiten door een uitgavennorm;
- de invoering van een gedifferentieerd schuldpad voor elke lidstaat, op een niveau dat met een hoge mate van waarschijnlijkheid de houdbaarheid van de overheidsfinanciën zou garanderen;
- Europese normen die Europese investeringen aanmoedigen;
- de invoering van een meer geïntegreerd beleid dat het monetair beleid moet aanvullen.

§72. In zijn advies van 20 september 2023 over de hervorming van de Europese economische governance betreft de CRB dat, in het door de Europese Commissie (EC) voorgestelde kader, de overheidsinvesteringen ten gunste van de milieutransitie en de andere Europese prioriteiten⁴⁶ geen bijzondere behandeling zullen krijgen.

§73. Het nieuwe begrotingskader zou de verhoging van het niveau van de investeringen moeten aanmoedigen. Nu geldt dit in de voorstellen van de Commissie enkel wanneer lidstaten (LS) die niet beantwoorden aan het tekort- of schuld criterium kiezen voor een 7-jarige i.p.v. een 4-jarige consolidatieperiode. Voor alle andere LS wordt geen enkele cijfermatige doelstelling opgelegd inzake het niveau van de overheidsinvesteringen. Volgens de CRB zouden bepaalde openbare investeringsprojecten buiten de tekortnorm moeten worden gehouden. Het gaat om eenmalige, duidelijk identificeerbare investeringsdossiers die de netto actiefpositie versterken en een aantoonbaar multiplicatoreffect op de economische groei hebben (zodat de aangegane schuld wordt terugbetaald). Voor die investeringen kan een bepaalde materialiteitsdrempel gelden. De investeringen die buiten de berekeningen van het tekort zouden moeten worden gehouden (maar waarvoor de leningen wel de schuldpositie verhogen) zijn dus netto-investeringen. Als alternatief zou de boekhoudregel voor het boeken van investeringen in ESR2010 kunnen worden aangepast, zodat alleen de afschrijvingen van de investeringen in de begroting zouden worden opgenomen.

§74. Een soepeler behandeling van de investeringen neemt bovendien niet weg dat er nood blijft aan een gezond begrotingsbeleid. Het blijft van essentieel belang dat wordt toegezien op de houdbaarheid van de overheidsschuld en dat budgettaire speelruimte wordt vrijgemaakt.

§75. Over de kwestie van de instelling van een gemeenschappelijke “budgettaire capaciteit” die onder meer zou worden gefinancierd met gemeenschappelijke schulden bestaat in de EU nog altijd weinig consensus. Zo’n instrument zou het nochtans mogelijk maken de Europese openbare investeringen op te krikken om de soevereiniteit van de EU te versterken en de dubbele - digitale en ecologische - transitie te ondersteunen, naar het voorbeeld van de Faciliteit voor Herstel en Veerkracht (FHV). De CRB is voorstander van een vervolginstrument op de FHV dat het budget voor transitie-investeringen versterkt en ook zou toelaten billijke concurrentievoorwaarden te creëren om investeringen aan te trekken die cruciaal zijn voor o.a. de digitale, de energie- en de klimaattransitie.

6 Dialoog met de NRP en toekomstige werkzaamheden

§76. De CRB acht het nuttig dat de NRP een meerjarig **werkprogramma** opstelt en dat hij een overzicht geeft van de voortgang van de lopende werkzaamheden en van de geplande toekomstige werkzaamheden.

§77. De CRB wil eraan herinneren dat de **dialoog** met de Nationale Raad voor de Productiviteit belangrijk is opdat deze laatste zich op de hoogte kan stellen van de ontwikkeling van het proces van toe-eigening binnen de CRB en om coherentie te waarborgen in de analyses en methodologieën die worden gebruikt in het nationale debat over productiviteit en concurrentievermogen. Daarnaast is het essentieel om te luisteren naar de standpunten van de verschillende representatieve organisaties om de belangen die aan deze standpunten ten

⁴⁶ De gemeenschappelijke prioriteiten van de Unie zijn de volgende: (a) de Europese Green Deal, m.n. de transitie naar klimaatneutraliteit tegen 2050 en de omzetting daarvan op nationaal niveau via de nationale energie- en klimaatplannen; (b) de Europese pijler van sociale rechten, met inbegrip van de bijbehorende doelstellingen inzake werkgelegenheid, vaardigheden en armoedebestrijding tegen 2030; (c) het actieprogramma voor het digitale decennium tot 2030, dat op nationaal niveau tot uiting komt in de nationale strategische routekaarten voor het digitale decennium; (d) het strategisch kompas voor veiligheid en defensie – Voor een Europese Unie die haar burgers, waarden en belangen beschermt en bijdraagt aan de internationale vrede en veiligheid.

grondslag liggen te kunnen bepalen. Bovendien moeten gemeenschappelijke criteria worden bepaald, waaraan de verschillende economische beleidsvoorstellen zullen moeten worden getoetst opdat ze door zo veel mogelijk actoren worden aanvaard.

§78. Door een beter inzicht in de ontwikkeling van de productiviteit en van het concurrentievermogen in België kunnen de beleidsmaatregelen van de overheid die de productiviteit kunnen stimuleren en de voorwaarden voor de uitvoering ervan beter worden vastgesteld. De nadruk die de NRP legt op de complementariteit en de samenhang van het beleid van de overheden vormt ongetwijfeld een belangrijke bijdrage van de werkzaamheden van deze instelling over de determinanten van de productiviteit. In dit verband moet de NRP grondige analyses kunnen uitvoeren, o.a. op basis van de vragen die door de CRB worden geformuleerd. Daartoe moet hij een beroep kunnen doen op externe deskundigen. De CRB vraagt dat hiervoor **middelen** ter beschikking van de NRP worden gesteld.

7 Bibliografie

- ARAKI, S., ET AL. (2022), "Monopsony and concentration in the labour market", in *OECD Employment Outlook 2022 : Building Back More Inclusive Labour Markets*, OECD Publishing, Parijs.
- BUYASSE, K. en D. ESSERS (2023), « Critical raw materials : from dependency to open strategic autonomy ? », NBB, Economisch Tijdschrift nr. 13.
- CINGANO, F. (2014), "Trends in Income Inequality and Its Impact on Economic Growth", OECD SEM Working Paper N° 163.
- CORDEMANS, N. (2019), "Inclusieve groei: een nieuw maatschappelijk paradigma?", NBB, Economisch Tijdschrift, juni 2019, p. 1-22.
- CRB (2021), "[Verslag – O&O en valorisatie van O&O in België: een eerste diagnose](#)", CRB 2021-2685.
- CRB (2021), "[Advies over het jaarverslag van de Nationale Raad voor de Productiviteit](#)", CRB 2021-2780.
- CRB (2021), "[Advies over de Europese raadpleging betreffende de herziening van de Europese economische governance](#)", CRB 2021-3530.
- CRB (2022a), "De Europese raadpleging betreffende de herziening van de Europese economische governance", CRB 2022-0950.
- CRB (2022), "[Verslag – Diagnose van de inschakeling van jongeren op de arbeidsmarkt en de impact van COVID-19](#)", CRB 2022-2210.
- CRB (2022), "[Analyse du modèle de croissance belge : création et répartition de la valeur ajoutée en Belgique de 1996 à 2018](#)", CCE 2022-2314.
- CRB (2022), "[Naar duurzame overheidsopdrachten, die de activiteit en de lokale werkgelegenheid ondersteunen](#)", CRB 2022-2610.
- CRB (2022), "[Advies over het jaarverslag van de Nationale Raad voor de Productiviteit](#)", CRB 2022-3280.
- CRB (2023), « [Advies over de herziening van het Nationaal Energie- en Klimaatplan 2030](#) », CRB 2023-0301.
- CRB (2023), '[Hervorming van de Europese economische governance](#)', CRB 2023-2185.
- CRB (2023), '[Analyse van Porter: Structureel concurrentievermogen van de Belgische B2C e-commerce](#)', CRB 2023-2422.
- CRB (2023), '[Oorzaken en gevolgen van de algemene mondiale inflatie](#)', Verslag Werkgelegenheid-Concurrentievermogen 2023, CRB 2023-2450.
- CRB en FRDO (2021), "[Advies over het ontwerp van federaal actieplan circulaire economie](#)", CRB 2021-2240.
- CRB en CNT (2023), '[Advies over werkgelegenheid, onderwijs en opleiding in het kader van de Conferentie voor een rechtvaardige transitie](#)', CRB 2023-2500, NAR Advies 2.383.
- DABLA-NORRIS E., K. KOCHHAR, N. SUPHAPHIPHAT, F. RICKA en E. TSOUNTA (2015), "Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective", IMF Staff Discussion Note 15 / 13, juni 2015.
- DOSI, G., R. FREEMAN, M. PEREIRA, A. ROVENTINI en M.E. VIRGILLITO (2020), "The impact of deunionization on the growth and dispersion of productivity and pay", National Bureau of Economic Research, januari 2020.
- DUMONT, M. (2019), "Tax incentives for R&D in Belgium – Third evaluation", WP 04-19, 77 p.
- DUMONT, M. (2022), "Public support to business research and development in Belgium – Fourth evaluation", november 2022.
- EUROFOUND (2016), "Mapping key dimensions of industrial relations", september 2016.
- EUROPESE COMMISSIE (2022), 'Op weg naar een groene, digitale en veerkrachtige economie: ons Europees groeimodel', Mededeling van de Europese Commissie, COM(2022) 83 DEF.
- EUROPESE COMMISSIE (2023), "European Innovation Scoreboard 2023", Luxemburg.
- EUROPESE COMMISSIE (2023), 'Landverslag 2023 - België', Brussel.
- HOGHE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID (2023), Stand van zaken op de arbeidsmarkt in België en in de gewesten – juli 2023.
- NATIONALE RAAD VOOR DE PRODUCTIVITEIT (2021), "Jaarverslag 2021".

OESO (2018), "Employment Outlook 2018", OECD Publishing, Parijs.

OESO (2018b), 'The Productivity-Inclusiveness Nexus', OECD Publishing, Parijs.

OESO (2019a), "In-Depth Productivity Review of Belgium, OECD Publishing, Parijs, 2019, p. 29-30.

OESO (2019b), "Digitalisation and productivity: A story of complementarities", in *OECD Economic Outlook, Volume 2019 Issue 1*, OECD Publishing, Parijs.

OESO (2020), "OECD Economic Surveys: Belgium 2020", OECD Publishing, Parijs.

REKENHOF (2021), "Steunmaatregelen voor onderzoek en ontwikkeling in de vennootschapsbelasting", verslag van het Rekenhof overgezonden aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, november 2021.

Bronnenlijst

Aghion et al (2005), Competition and Innovation: an inverted U-relationship, *Quarterly Journal of Economics* 120: 701-728.

Andrews, D., C. Criscuolo en P.N. Gal (2015), Frontier firms, technology diffusion and public policy: micro evidence from OECD countries, *OECD Productivity Working Papers* No. 2.

Atkin, D. (2015). Why are exporting firms more productive? *World Economic Forum*. Januari 2015. Coligny

Avonds, L., Hertveldt, B. & Van den Cruyce, B. (2021). Opmaak van de interregionale input-outputtabel voor het jaar 2015: databronnen en methodologie. *FPB Working Paper* 7-21. Juni 2021. Brussel

Berekstycki, D., S. Carattini, A. Dechezleprêtre en T. Kruse (2022), Measuring and assessing the effects of climate policy uncertainty, *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1724, OECD.

Berlingieri et al. (2020), Laggard firms, technology diffusion and its structural and policy determinants, *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers*, No. 86, OECD Publishing, Paris.

Biatour, B., M. Dumont en C. Kegels (2020), De belangrijkste bedrijfstakken voor O&O in België – structurele ontwikkelingen en bedrijfsstrategie, *Federaal Planbureau WP* 7-20, December 2020.

Biatour, B., C. Kegels, B. Kouevi-Gath en D. Verwerft (2023), Hoe sterk speelt de concurrentie in de Belgische bedrijfstakken?, *Artikel FPB* 015 – 9/2/2023.

Bijnens, G. en J. Konings (2018), Declining Business Dynamism, *CEPR Discussion Paper*, No. DP12615, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3106819>

Bijnens, G. en E. Dhyne (2021), The return on human (STEM) capital in Belgium, *OECD Productivity Working Papers*, No. 26, OECD Publishing, Paris.

Bloom, N., C.I. Jones, J. van Reenen en M. Webb (2017), Are Ideas Getting Harder to Find?, *CEPR Discussion Paper*, No. 12294, September 2017.

Bom, P.R.D. en J.E. Lighthart (2013), What have we learned from three decades of research on the productivity of public capital?, *Journal of Economic Surveys*.

Brynjolfsson, E., D. Rock en C. Syverson (2017), Artificial Intelligence and the Modern Productivity Paradox, A Clash of Expectations and Statistics, *NBER Working Paper*, No. 24001, November 2017.

Criscuolo, Ch. P. Gal, T. Leidecker en G. Nicoletti (2021), The human side of productivity: uncovering the role of skills and diversity for firm productivity, *OECD Productivity Working Papers*, 2021-29, OECD Publishing, Paris.

Darvas, Z. en G. Wolff (2021), A green fiscal pact: climate investment in times of budget consolidation, *Bruegel Policy Contribution* 18/2021.

Deboeck, B. (2023), Prospects for long-term productivity growth, chapter 3 in *Quarterly Report on the Euro Area*, Volume 22, No. 1, p. 31-42.

Denil, F., V Frogneux en M. Saintrain (2023), Nouveau cadre budgétaire proposé par la Commission européenne : quelle trajectoire pour les finances publiques belges ? Rapport à la demande du Vice-Premier ministre et ministre des Finances Vincent Van Peteghem, *Federaal Planbureau*, Rapport 12769 (C1.001), Janvier 2023.

Declercq, K. en F. Verboven (2014), Zijn toelatingsvoorwaarden in het hoger onderwijs wenselijk?, Leuvense Economische Standpunten 2014/140, 21 blz.

Dumont (2022), Public Support to Business Research and Development in Belgium – Fourth evaluation, Federaal Planbureau Rapport 12721, November 2022.

Duprez, C & Nautet, M. (2019). Les flux économiques entre les régions de la Belgique. In: Revue Economique de la Banque Nationale de Belgique, Décembre 2019, Bruxelles.

De Mulder, J. en E. Dhyne (2022), With a little help from my friends: patents, technological diffusion and firm productivity, NBB Economic Review 2022/#20.

De Ridder, K., K. Couderé, M. Depoorter, I. Liekens, X. Pourria, D. Steinmetz, E. Vanuytrecht, K. Verhaegen, H. Wouters (2020), Evaluation of the socio-economic impact of climate change in Belgium, Study Commissioned by the National Climate Commission, Final Report, July 2020.

EC (2021), The 2021 Ageing Report – Economic & Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070), Institutional Paper 148, May 2021.

EC (2023a), Debt Sustainability Monitor 2022, Institutional paper 199, April 2023.

EC (2023b), Belgium 2023 Country Report, SWD (2023) 601 final.

EC (2023c), Recommendation for a Council Recommendation on the 2023 National Reform Programme of Belgium and delivering a Council opinion on the 2023 stability programme of Belgium.

EIB (2023), EIB Investment Survey 2022, Country overview: Belgium.

Epaulard, A. (2023), Les incidences économiques de l'action pour le climat – Productivité, France Stratégie, Rapport thématique, Mai 2023.

Franssen, L, Polder, M. & van den Berg, M. (2022). AI doende leert men? In: CBS. Internationaliseringsmonitor Productiviteit. 2022-IV. Den Haag

Fryges, H. & Wagner, J. (2008). Exports and productivity growth: first evidence from a continuous treatment approach. In: Review of world economics 144. Kiel

Giordano, C. & Lopez-Garcia, P. (2019). Firm heterogeneity and trade in EU countries: a cross-country analysis. In: ECB. Occasional paper series No. 225. Juni 2019. Frankfurt

Gordon (2012), Is U.S. Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds, NBER Working Paper, No. 18315, August 2012.

IMF (2013), Staff Guidance Note for public debt sustainability analysis in market-access countries, Washington DC, May.

HRW (2021), Permanente opleiding voor werknemers: investeringen in de toekomst, November 2021.

Konings, J. en S. Vanormelingen (2015), The Impact of Training on Productivity and Wages: Firm-Level evidence, the Review of Economics and Statistics, 97(2), 485-497.

Liu, E. en S. Ma (2021), Innovation networks and R&D allocation, NBER Working Paper No. 29607, December 2021 (revision date January 2023).

Muûls, M. and M. Pisu (2009), "Imports and Exports at the Level of the Firm: Evidence from Belgium", *The World Economy*, vol.32 (5), pp. 692-734.

OECD (2017), *Investing in Climate, Investing in Growth*, OECD Publishing, Paris.

OECD (2023), *OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023: Enabling Transitions in Times of Disruption*, OECD Publishing, Paris.

Pfeiffer, Ph., J. Varga en J. in 't Veld, *Unleashing Potential: Model-Based Reform Benchmarking for EU Member States*, EC Discussion Paper 192, July 2023.

Pisani-Ferry, J. en S. Mahfouz (2022), *L'action climatique : un enjeu macroéconomique*, France Stratégie, Note d'analyse n° 114.

Pisani-Ferry, J. et S. Mahfouz (2023), *Les incidences économiques de l'action pour le climat*, France Stratégie, Rapport, Mai 2023.

Porter, M.E. (1991), *America's green strategy*, *Scientific American* 264, No. 4, April 1991.

Studiecommissie voor de vergrijzing (2023), *Jaarlijks Verslag*, Juli 2023.

Tagliapietra, S. en R. Veugelers (2020), *A green industrial policy for Europa*, Bruegel, Blueprint Series 31.

Tagliapietra, S. en R. Veugelers (2023), *Sparking Europe's new industrial revolution – A policy for net zero, growth and resilience*, Bruegel Blueprint Series 33.